

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра соціальної роботи та реабілітації

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до самостійної роботи студентів з навчальної дисципліни
«ІНКЛЮЗИВНА ПЕДАГОГІКА»
для підготовки фахівців за
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«Соціально-психологічна реабілітація»

Київ – 2021

УДК 376:364.6

Укладачі: Демченко І.І. – доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації НУБіП України;

Будегай В.А. – аспірант кафедри педагогіки НУБіП України.

Рецензенти: доктор педагогічних наук, професор Осадченко І.І.
доктор педагогічних наук, доцент Сопівник І. В.

Рекомендовано до друку вченою радою Гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол № 4 від 18.11.2021 р.).

Методичні рекомендації до самостійної роботи студентів з навчальної дисципліни «Інклюзивна педагогіка» для підготовки фахівців за ОПП «Соціально-психологічна реабілітація»

У методичних рекомендаціях до самостійної роботи студентів із навчальної дисципліни «Інклюзивна педагогіка» подано опис навчальної дисципліни, орієнтовний тематичний план, зміст навчальної дисципліни, завдання для самостійної роботи та її дидактичне забезпечення, перелік завдань для індивідуальної творчої роботи дослідницького характеру, критерії оцінювання, а також термінологічний словник основних педагогічних понять.

Методичні рекомендації призначені для студентів закладів вищої освіти.

ЗМІСТ

1.	Пояснювальна записка	4
2.	Опис кваліфікаційних вимог згідно з національною рамкою кваліфікацій	6
3.	Опис навчальної дисципліни «Інклюзивна педагогіка»	7
4.	Мета і завдання дисципліни	8
5.	Структура навчальної дисципліни «Інклюзивна педагогіка»	9
6.	Зміст навчальної дисципліни	11
7.	Теми практичних занять дисципліни та їх дидактичне забезпечення	19
8.	Самостійна робота студента та її дидактичне забезпечення	34
9.	Форми контролю та критерії оцінювання	46
10.	Рекомендована література та інформаційні ресурси	50
11.	Глосарій	56

1. Пояснювальна записка

«Щоб зробити людей ближчими, варто почати з розмови про інклюзію»

Ібен Акерлі

У сучасних умовах світової інтеграції активно формується нова філософія суспільства, у межах якої переосмислюються ціннісні орієнтири й стратегії людського буття для подолання негативних наслідків дискримінаційних процесів у соціумі. Такі соціокультурні очікування суспільства безпосередньо віддзеркалюється в організації, функціонуванні й розвитку системи освіти України, до якої кожному громадянину, незалежно від його соціального статусу, стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, має забезпечуватися рівний і справедливий доступ. Цей інтегративний принцип історично закладено ще у Всесвітній декларації прав людини, ухваленій у 1948 році. У зв'язку з ратифікацією Україною Конвенції ООН про права дитини (1989), Всесвітньої декларації «Освіта для всіх» (1990), Саламанської Декларації (1994), Дакарської Декларації (2000) інклюзивна освіта набула загального визнання і поширення.

Інклюзія стала пріоритетною в освітній політиці держави. Відповідно до Закону України «Про освіту» держава створює умови для здобуття освіти всім громадянам України, в тому числі особами з особливими освітніми потребами з урахуванням їх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти (ст. 3, п. 6). Також у документі передбачено підготовку фахівців для роботи з особами з особливими освітніми потребами на всіх рівнях освіти (ст.19, п.2). Тому, наразі, актуальною постає проблема підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної діяльності в умовах інклюзії. Саме соціальний педагог, соціальний працівник, вчитель-реабілітолог є провідником ідей гуманізму, соціальної рівності, особистісного розвитку, адаптації та інтеграції в суспільство дітей і дорослих із особливими освітніми потребами.

Навчальна дисципліна «Інклюзивна педагогіка» є однією зі складових загальної підготовки фахівця за ОПП «Соціально-психологічна реабілітація» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» галузі знань 23 «Соціальна робота» і спрямована на оволодіння науково-методичними основами розбудови інклюзивного освітнього та соціального простору з опорою на вітчизняний та міжнародний досвід; формування у студентів системи цінностей інклюзивної освіти, знань та умінь у сфері

організації та впровадження інклюзивного навчання та соціально-психологічного супроводу дітей та молоді з особливими освітніми потребами.

Курс навчальної дисципліни «Інклюзивна педагогіка» проводиться на основі розробленої робочої програми, розглянутої та ухваленої на засіданні кафедри соціальної роботи та реабілітації Національного університету біоресурсів і природокористування України (Протокол № 15 від 02.06. 2021 р.), згідно з якою розроблено методичні рекомендації до самостійної роботи студентів.

**2. Опис кваліфікаційних вимог до 7 (магістерського) рівня
відповідно до
Національної рамки кваліфікацій¹**

Знання	Уміння/навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
Спеціалізовані концептуальні знання, що включають сучасні наукові здобутки у сфері професійної діяльності або галузі знань і є основою для оригінального мислення та проведення досліджень, критичне осмислення проблем у галузі та на межі галузей знань	спеціалізовані уміння/навички розв'язання проблем, необхідні для проведення досліджень та/або провадження інноваційної діяльності з метою розвитку нових знань та процедур здатність інтегрувати знання та розв'язувати складні задачі у широких або мультидисциплінарних контекстах здатність розв'язувати проблеми у нових або незнайомих середовищах за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності	зрозуміле і недвозначне донесення власних знань, висновків та аргументації до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються	управління робочими або навчальними процесами, які є складними, непередбачуваними та потребують нових стратегічних підходів відповідальність за внесок до професійних знань і практики та/або оцінювання результатів діяльності команд та колективів здатність продовжувати навчання з високим ступенем автономії

¹ Додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 519) НАЦІОНАЛЬНА РАМКА КВАЛІФІКАЦІЙ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/519-2020-%D0%BF#Text>

3. Опис навчальної дисципліни «Інклюзивна педагогіка»

Галузь знань, спеціальність (спеціалізація), освітній ступінь		
Галузь знань	23 «Соціальна робота» <small>(шифр і назва)</small>	
Спеціальність	231 «Соціальна робота» <small>(шифр і назва)</small>	
Освітньо-професійна програма	«Соціально-психологічна реабілітація»	
Рівень вищої освіти	другий (магістерський)	
Характеристика навчальної дисципліни		
Вид	нормативна	
Загальна кількість годин	120	
Кількість кредитів ECTS	4	
Кількість змістових модулів	2	
Форма контролю	іспит	
Показники навчальної дисципліни для денної та заочної форм навчання		
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік підготовки	перший	перший
Семестр	перший	перший
Лекційні заняття	30 год.	8 год.
Практичні, семінарські заняття	30 год.	8 год.
Лабораторні заняття		
Самостійна робота	60 год.	104 год.
Індивідуальні завдання		
Кількість тижневих годин: аудиторних самостійної роботи студента	4 год. 4 год.	—

4. Мета та завдання навчальної дисципліни

Дисципліна «Інклюзивна педагогіка» є нормативною (цикл загальної підготовки), тому займає важливе місце в системі підготовки майбутніх соціальних працівників.

Мета курсу полягає у засвоєнні майбутніми фахівцями теоретичних, нормативно-правових та організаційно-методичних засад інклюзивної освіти

Основними завданнями курсу є: формування усвідомленого розуміння основоположних засад інклюзивної освіти; оволодіння студентами знаннями щодо особливостей психофізичного розвитку та потенційних можливостей осіб з особливими освітніми потребами, а також уміннями організації інклюзивного освітнього середовища, впровадження технологій соціально-психологічного супроводу інклюзивного навчання осіб з особливостями в психофізичному розвитку в практику роботи освітніх та реабілітаційних закладів; набуття практичних навичок співпраці з учасниками інклюзивного освітнього процесу на засадах партнерської взаємодії; сприяння усвідомленню необхідності саморозвитку і самоосвіти майбутніх фахівців.

У результаті вивчення освітнього компонента здобувач вищої освіти повинен:

- знати теоретико-методологічні, нормативно-правові та методичні засади інклюзивної освіти в Україні;

- вміти створювати оптимальні умови інклюзивного освітнього середовища на засадах доступності, якості, рівності й співробітництва.

Набуття компетентностей:

- інтегральна: здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі соціальної роботи або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог;

- загальні компетентності:

1. Здатність до критичного мислення, аналізу та синтезу (ЗК 1).

2. Здатність удосконалювати й розвивати професійний, інтелектуальний і культурний рівні (ЗК 3).

3. Здатність фахово аналізувати інформацію, оцінювати повноту та можливості її використання (ЗК 7).

4. Здатність генерувати нові ідеї й нестандартні підходи до їх реалізації (креативність) (ЗК 8).

5. Здатність налагоджувати соціальну взаємодію, співробітництво, попереджати та розв'язувати конфлікти (ЗК 9);

- спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

1. Здатність до розуміння та використання сучасних теорій, методології і методів соціально-психологічних та інших наук стосовно завдань до фундаментальних і прикладних досліджень у галузі соціальної роботи та психології (ФК 1).

2. Здатність оцінювати процес і результат виконаної роботи, розробляти та впроваджувати програми забезпечення якості соціально-психологічної

реабілітації (ФК 6).

3. Здатність до професійної рефлексії (ФК 7).

4. Здатність організувати спільну діяльність, ініціювати команду утворення, сприяти згуртуванню та груповій мотивації, фасилітувати процеси прийняття групових рішень (ФК 9).

5. Здатність до критичного оцінювання соціальних наслідків політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства, ініціювання пропозицій і рекомендацій стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення соціально-психологічної реабілітації (ФК 14).

6. Здатність до формування позитивного іміджу професії, її статусу в суспільстві (ФК 15).

7. Здатність упроваджувати ефективний менеджмент організації у сфері соціально-психологічної реабілітації (ФК 16).

Опановуючи зміст навчальної дисципліни здобувач повинен дотримуватися академічної доброчесності :

– самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);

– посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

– дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

– надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

6. Структура навчальної дисципліни «Інклюзивна педагогіка»

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	с	лаб	інд	с.р.		л	пр	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1. Теоретико-методологічні засади інклюзивної освіти												
Тема 1. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою: генеза та основні принципи	8	2	2			4	8	2				6
Тема 2. Предмет, завдання та провідні категорії інклюзивної педагогіки	8	2	2			4	8	2				6
Тема 3. Інклюзія – стратегія міжнародного законодавства	8	2	2			4	8					8
Тема 4. Українське законодавство в галузі інклюзивної освіти	8	2	2			4	8		2			6
Тема 5. Зарубіжний досвід інклюзивної освіти	8	2	2			4	8					8
Тема 6. Характеристика мережі закладів освіти для дітей з ООП	8	2	2			4	8					8
Тема 7. Передумови успішної інклюзії в освіті	8	2	2			4	8		2			6
Разом за модулем 1	56	14	14			28	56	4	4			48
Модуль 2. Дитина з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти												
Тема 8. Діти з особливими освітніми потребами: особливості психофізичного розвитку	8	2	2			4	8					8
Тема 9. Соціалізація дитини з особливими освітніми потребами: індивідуальний підхід та етапи соціалізації	8	2	2			4	8	2				6
Тема 10. Універсальний дизайн інклюзивного освітнього середовища	8	2	2			4	8					8
Тема 11. Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами	8	2	2			4	8		2			6
Тема 12. Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами	8	2	2			4	8					8
Тема 13. Індивідуальний навчальний план та заключні етапи програми розвитку дитини з ООП	8	2	2			4	8	2				6
Тема 14. Додаткові освітні послуги в інклюзивному освітньому середовищі	8	2	2			4	8					8
Тема 15. Інклюзивний туризм – один з видів реабілітації осіб з ООП	8	2	2			4	8		2			6
Разом за модулем 2	64	16	16			32	64	4	4			56
Усього годин	120	30	30			60	120	8	8			104

5. Зміст навчальної дисципліни

Модуль 1. Теоретико-методологічні засади інклюзивної освіти

Тема 1. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою: генеза та основні принципи

Соціокультурне підґрунтя розвитку інклюзивної освіти. Інтеграція як проміжний етап розвитку інклюзивної системи освіти та типи освітньої інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в середовище масових закладів освіти. Історична ретроспектива інклюзії. Етапи еволюції ставлення до процесу інтеграції дітей з обмеженими можливостями в соціум. Цивілізаційний підхід до періодизації історичного розвитку суспільства, становища людини в ньому, які використовувались у сучасній літературі для опису еволюції ставлення суспільства і держави до людей із особливостями в розвитку на державному, соціальному, освітньому та медичному рівнях. Моделі інклюзивної освіти. Характеристика медичної моделі (сегрегація). Модель нормалізації (інтеграція) та її особливості. Соціальна модель (залучення, інклюзія). Суспільно-соціальна концепція інклюзії. Скандинаво-американська, європейська, вітчизняна моделі розвитку інклюзивної освіти.

Література: 5; 7; 8; 14; 21; 43; 46

Тема 2. Предмет, завдання та провідні категорії інклюзивної педагогіки

Основні науково-теоретичні засади інклюзивної освіти. Сутність понять, «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання» та «інклюзивне виховання». Інклюзивна педагогіка як галузь педагогічного знання, в основі якого лежить дослідження теорії і практики спільного навчання й виховання осіб із різним рівнем психофізичного розвитку (легкими психічними і фізичними порушеннями, із затриманим, прискореним і типовим розвитком), а також соціально-вразливих і педагогічно занедбаних категорій, залучених до спільного навчально-виховного процесу в системах неперервної загальної та професійної освіти. Об'єкт, предмет та завдання інклюзивної педагогіки на методологічному, теоретичному, методичному, практичному рівнях. Міжпредметні зв'язки інклюзивної педагогіки які базуються на основних положеннях філософії, соціології, психології, анатомії і фізіології людини. Провідні категорії інклюзивної педагогіки.

Література: 14; 18; 19; 21; 21; 38; 43; 46.

Тема 3. Інклюзія – стратегія міжнародного законодавства

Загальна декларація прав людини як основний документ, що забезпечує право людини на міжнародному рівні, яка закріплює право людини на освіту – здобуття певного обсягу знань, культурних навичок, професійної орієнтації, що необхідні для нормальної життєдіяльності в сучасному суспільстві. Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти. Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти визначає термін «дискримінація» як явище, що охоплює будь-яку відмінність, виняток, обмеження або перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або місця народження, що має на меті (або наслідком якої є) знищення чи порушення рівності відносин у сфері освіти. Конвенція про права дитини. Конвенція ООН про права дитини як новий підхід до їх забезпечення: виживання, захист та розвиток дітей вона декларувала як обов'язок держави та суспільства, а не заходи благодійності. Ключові аспекти «Всесвітня декларація про освіту для всіх щодо загального доступу до навчання, сприяння забезпеченню рівності, збільшення засобів і масштабів базової освіти, а також покращення умов для освіти та зміцнення партнерських зв'язків. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими потребами. Копенгагенська декларація та Дакарські рамки дій. Копенгагенська декларація про соціальний як пріоритетне завдання міжнародного співтовариства, особливо щодо тих, хто страждає від злиднів, безробіття і соціальної ізоляції. Шість цілей програми «Освіта для всіх». Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю і Факультативний протокол як основоположний документ щодо заохочення, захисту й забезпечення повного й рівного здійснення всіма людьми з інвалідністю всіх прав й основоположних свобод, а також у заохоченні поваги до властивої їм гідності. Інчхонська декларація. Інчхонська декларація «Освіта – 2030» щодо забезпечення загальної інклюзивної і справедливої якісної освіти та навчання упродовж усього життя, що була підтримана світовою освітньою спільнотою, зокрема неурядовими і молодіжними організацій та урядами понад ста країн.

Література: 2; 6; 10; 11; 12; 15; 16; 31; 32; 33; 34; 40.

Тема 4 . Українське законодавство в галузі інклюзивної освіти

Законодавство України щодо забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами на якісну інклюзивну освіту. Конституція України про рівність прав та про доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти у державних і комунальних закладах освіти; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної

освіти, різних форм навчання». Закон України «Про освіту» щодо впровадження інклюзивної моделі навчання та особливостей доступу осіб з ООП до освітніх послуг. Закон України «Про повну загальну середню освіту» щодо визначень термінів: «інклюзивне навчання», «інклюзивне середовище» та ін. Укази Президента України у сфері інклюзивної освіти. Основні положення Постанов Кабінету Міністрів України, що регламентують особливості організації інклюзивного освітнього процесу у закладах дошкільної і загальної середньої освіти. Накази Міністерства освіти і науки України щодо організації інклюзивного навчання. Листи Міністерства освіти і науки України. Національна Стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року.

Література: 13; 14; 35; 36; 43; 46.

Тема 5. Зарубіжний досвід інклюзивної освіти

Впровадження інклюзивної освіти в США: передумови, нормативно-правове забезпечення. Досвід впровадження інклюзивної освіти в Італійській Республіці. Впровадження інклюзивної освіти: досвід Республіки Австрії. Інклюзивна освіта в Королівстві Бельгії: принципи та мережа закладів. Досвід впровадження інклюзивної освіти у Королівстві Нідерланди. Навчання дітей з особливими освітніми потребами у Королівстві Швеції. Впровадження інклюзивної освіти: досвід Федеративної Республіки Німеччини. Нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти у Королівстві Норвегії. Досвід впровадження інклюзивної освіти у Фінляндській Республіці та інших країнах. Процес становлення та розвитку освітньої інтеграції в країнах пострадянського простору: Білорусь, Росія, Молдова, Азербайджан, Вірменія, Литва, Латвія та ін.

Література: 4; 28; 29; 30; 43; 46; 47.

Тема 6. Характеристика мережі закладів освіти для дітей з ООП

Система освіти як сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними. Спеціальна освіта як система спеціальних закладів дошкільної освіти, спеціальних закладів освіти, навчально-реабілітаційних центрів, призначених для розвитку, навчання і виховання дітей зі складними порушеннями. Вертикально-горизонтальна структура системи спеціальної освіти в Україні. Невід'ємні складники системи освіти та їх коротка характеристика. Заклади дошкільної освіти для дітей з ООП. Центр розвитку дитини як заклад дошкільної освіти, в яких здійснюється корекція фізичного та розумового розвитку, а також оздоровлення дітей віком від двох місяців до

шести (семи) років, які відвідують інші дошкільні навчальні заклади чи виховуються вдома. Заклади загальної середньої освіти для дітей з ООП. Інклюзивно-ресурсний центр як установа, що проводить комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, надає дітям з ООП психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги і забезпечує їх системний кваліфікований супровід. Навчально-реабілітаційний центр та характеристика його діяльності щодо дітей з ООП, зумовленими складними порушеннями розвитку. Міжгалузева підтримка інклюзивної освіти.

Література: 21; 21; 23; 43; 46;47.

Тема 7. Передумови успішної інклюзії в освіті

Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного і гармонійного розвитку дитини. Інклюзивне освітнє середовище як сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей. Необхідні умови формування інклюзивного освітнього середовища. Основні принципи інклюзивного середовища. Фізичний компонент освітнього середовища інклюзивного закладу як процес і результат формування оточуючого середовища, яке б могло надати нинішньому і майбутньому поколінням рівні шанси на здобуття освіти та участь в соціальній, економічній та культурній діяльності, незалежно від віку, статі, індивідуальних якостей чи культурних коренів. Компенсаторні та допоміжні засоби для осіб з ООП. Система позначень. Соціально-психологічний компонент середовища в освітній і соціальній інклюзії. Структурний компонент інклюзивного середовища. Критерії структурного компоненту середовища. Взаємодія школи і сім'ї.

Література: 8; 25; 43; 46; 47.

Модуль 2. Дитина з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти

Тема 8. Діти з особливими освітніми потребами: особливості психофізичного розвитку

Основні етапи розвитку дитини. Біологічний розвиток виявляється в дозріванні анатомо-фізіологічних структур, у зміні функцій різних систем і органів людини. Психічний, соціальний, духовний розвиток. Психологічна та педагогічна періодизація розвитку дитини. Причини порушень розвитку. Зміни та модифікації у вікових періодах розвитку дитини. Ендогенні та екзогенні причини порушень розвитку. Періоди впливу екзогенних факторів на розвиток дитини. Міжнародні класифікації, що описують різні аспекти здоров'я осіб:

МКХ, МКХ-10, МКФ, МКФ-ДП, ІСРС-2. Діти з особливими освітніми потребами. Класифікація та характеристика категорій дітей з особливими освітніми потребами. Організація навчання в інклюзивному середовищі різних категорій дітей з особливими освітніми потребами.

Література: 17; 18; 19; 23; 43; 46; 47.

Тема 9. Соціалізація дитини з особливими освітніми потребами: індивідуальний підхід та етапи соціалізації

Сутність поняття «соціалізація дитини». Структура процесу соціалізації. Класифікація факторів соціалізації. Соціалізація дитини з ООП як процес і результати засвоєння дитиною певних знань і вмінь, навичок, цінностей, зразків поведінки, що дає їй змогу стати дієздатним учасником соціальних відносин як повноцінний громадянин, працівник і сім'янин. Роль сім'ї у соціалізації дитини з особливими освітніми потребами. Психолого-педагогічні умови соціалізації дитини з особливими освітніми потребами у закладі освіти. Об'єкти змін в освітньому соціалізуючому просторі. Напрями процесу соціалізації особистості дитини з ООП. Параметри соціалізованості дітей з порушеннями розвитку. Підготовка до адаптації до життя в соціумі та соціалізації – завдання родини при виборі інклюзивної форми навчання. Роль позашкільної освіти для соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Громадські дитячі об'єднання та громадські дитячі організації щодо соціалізації дітей з ООП. Соціально-економічні умови успішної соціалізації дитини в соціумі. Волонтерство та адвокатство батьків.

Література: 3; 25; 26; 43; 46; 47.

Тема 10. Універсальний дизайн інклюзивного освітнього середовища

Зміст Концепції універсального дизайну. Універсальний дизайн як безбар'єрне освітнє середовище: дизайн предметів, середовища, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально можливою мірою придатними для використання для всіх людей без необхідної адаптації чи спеціального дизайну. Сім принципів універсального дизайну. Допоміжні пристрої для конкретних груп людей з інвалідністю, де це необхідно. Створення школи для всіх людей. Застосування принципів універсального дизайну в школах, де передбачалась не тільки фізична, а й когнітивна та соціальна доступність навчальних програм і навчального середовища. Проектування та моделювання освітнього середовища для дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзивного навчання. Предметні, просторові, організаційно-змістові соціально-психологічні ресурси. Допоміжні технології та розумне пристосування в навчальному процесі. Ресурсна кімната закладу освіти та її призначення. Медіатека як

інтерактивне приміщення школи, тобто сучасна бібліотека, що оснащена широкою палітрою мультимедійних засобів різного формату поряд із друкованою літературою, яке максимально наближає дитину до використання всього спектра джерел інформації.

Література: 25; 26; 27; 42; 43; 46; 47.

Тема 11. Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами

Команда як товариство партнерів, яке відзначається особливою згуртованістю, позитивним командним духом і тривалою співпрацею. Завдяки команді досягається одна з важливих цілей навчального співробітництва: максимізація можливостей взаємного навчання, адже методика навчального співробітництва спрямована саме на реалізацію добре знайомої усім істини про те, що людина найкраще вчиться тоді, коли вчить когось. Командний підхід як одна з умов запровадження інклюзивної освіти. Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти (наказ МОН України № 609 від 08.06.2018 р.). Склад учасників команди супроводу та принципи її діяльності. Завдання та склад команди психолого-педагогічного супроводу. Основні принципи організації роботи команди супроводу. Функції учасників команди супроводу. Напрями роботи команди супроводу: надання психолого-педагогічних і корекційно-розвивальних послуг. Професійне співробітництво як одна з умов успішного інклюзивного навчання: роль партнерства педагогів і асистентів педагогів з іншими фахівцями (практичний психолог, вчитель-дефектолог, соціальний працівник та ін.). Асистент учителя як учасник освітнього процесу. Асистент дитини як відповідальний за соціальний супровід дитини. Батьки дитини з особливими освітніми потребами як активні учасники освітнього процесу. Сутність корекційно-розвиткового компоненту освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку. Шляхи реалізації корекційно-розвиткового компоненту.

Література: 1; 22; 23; 42; 43; 46; 47.

Тема 12. Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами

Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами як документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини задля

визначення конкретних стратегій і підходів до навчання. Нормативно-правові основи створення індивідуальної програми розвитку дитини з ООП. Функції Індивідуальної програми розвитку: навчально-методична, комунікативна, менеджменту, підзвітності, моніторингу, контролю дотримання нормативних вимог та оцінки. Технологія індивідуального планування. Розробку конкретних навчальних стратегій і підходів, а також системи додаткових послуг, які дадуть дитині змогу успішно навчатись в умовах інклюзивного класу. Алгоритм діяльності кожного учасника групи супроводу та етапи складання Індивідуальної програми розвитку. Установча зустріч членів команди. Проведення комплексної оцінки сильних і слабких сторін дитини. Види модифікацій. Способи адаптації процесу оцінювання, використання модифікованих і альтернативних методів оцінювання. Перегляд та корегування індивідуальної програми розвитку.

Література: 1; 22; 23; 42; 43; 46; 47.

Тема 13. Індивідуальний навчальний план та заключні етапи програми розвитку дитини з ООП

Індивідуальний навчальний план як документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння учнем компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії із учнем за наявності необхідних для цього ресурсів. Перелік навчальних предметів, кількість годин на вивчення кожного предмета за роками і тижневу кількість годин; додаткові години на індивідуальні і групові заняття, курси за вибором, факультативи тощо. Індивідуальна навчальна програма, як документ, що визначає знання, навички та вміння, які повинні опанувати учні в навчальному процесі з кожного предмета, а також зміст розділів і тем; розробляється на основі типових навчальних програм загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі спеціальних, з їх відповідною адаптацією. Розробники Індивідуального навчального плану та Індивідуальної навчальної програми. Етапи процесу розроблення цих документів. «Індикатори досягнень» як методи і тимчасові параметри вимірювання результатів з формування позитивної поведінки. Стимулююча система оцінювання навчальних досягнень дітей з особливими освітніми потребами. Портфоліо як метод оцінювання індивідуальних досягнень дітей з особливими потребами. Залучення дітей з особливими освітніми потребами до позакласної та позашкільної роботи з урахуванням їх інтересів, нахилів, здібностей, побажань, віку, індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності та стану здоров'я.

Література: 1; 22; 23; 42; 43; 46; 47.

Тема 14. Додаткові освітні послуги в інклюзивному освітньому

середовищі

Сутність поняття «додаткові освітні послуги» як комплексу заходів психолого-педагогічного, корекційно-розвиткового, соціального, реабілітаційного впливу як на конкретні особливості розвитку дитини (наприклад, робота над вимовою або покращенням рухових функцій), так і на особистість дитини загалом з метою успішного її навчання, виховання, розвитку та подальшої інтеграції у суспільство. Принципи надання додаткових освітніх послуг. Методичні аспекти надання корекційно-розвиткових послуг. Найпоширеніші організаційні форми надання додаткових освітніх послуг. Види психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових занять (послуг). Основні етапи корекційно-розвиткових занять (послуг). Значення гри в розвитку дитини з ООП. Використання методів арт-педагогіки та арт-терапії в корекційній роботі з дітьми з особливими потребами. Корекційно-розвивальні комп'ютерні технології в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Рухова терапія в корекційно-розвивальному процесі з дітьми з ООП. Природотерапевтичні методи соціально-психологічної реабілітації дітей з ООП.

Література: 1; 22; 23; 42; 43; 46; 47.

Тема 15. Інклюзивний туризм – один з видів реабілітації осіб з ООП

Історія рекреації для осіб з інвалідністю в світі та Україні. Правова основа розвитку інклюзивного туризму в Україні. Інклюзивний туризм як форма туризму, яка включає в себе процес співпраці між різними учасниками у сфері туризму та передбачає надання людям з інвалідністю доступності, включаючи мобільну, візуальну, слухову і когнітивну складові доступності, надає право функціонувати незалежно, на рівних умовах з почуттям власної гідності через надання універсальних туристичних продуктів, послуг і середовища. Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм як система заходів, спрямованих на надання особам з інвалідністю можливості відновлення та розвитку їх фізичного, соціального, духовного, творчого та інтелектуального рівня з метою сприяння подальшої інтеграції в суспільство. Особливості інклюзивного туризму як одного з видів реабілітації осіб з інвалідністю. Зарубіжний та вітчизняний досвід впровадження інклюзивного та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму. Санаторно-курортна справа для осіб з інвалідністю в Україні. Фізкультурний рух осіб з інвалідністю в Україні. Тур-установи, що пропонують послуги інклюзивно-реабілітаційного туризму. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України.

Література: 43; 44.

6. Теми практичних занять дисципліни та їх дидактичне забезпечення

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою: генеза та основні принципи	2
2	Тема 2. Предмет, завдання та провідні категорії інклюзивної	2
3	Тема 3. Інклюзія – стратегія міжнародного законодавства	2
4	Тема 4. Українське законодавство в галузі інклюзивної освіти	2
5	Тема 5. Зарубіжний досвід інклюзивної освіти	2
6	Тема 6. Характеристика мережі закладів освіти для дітей з ООП	2
7	Тема 7. Передумови успішної інклюзії в освіті	2
8	Тема 8. Діти з особливими освітніми потребами: особливості психофізичного розвитку	2
9	Тема 9. Соціалізація дитини з особливими освітніми потребами: індивідуальний підхід та етапи соціалізації	2
10	Тема 10. Універсальний дизайн інклюзивного освітнього середовища	2
11	Тема 11. Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами	2
12	Тема 12. Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами	2
13	Тема 13. Індивідуальний навчальний план та заключні етапи програми розвитку дитини з ООП	2
14	Тема 14. Додаткові освітні послуги в інклюзивному освітньому середовищі	2
15	Тема 15. Інклюзивний туризм – один з видів реабілітації осіб з ООП	2

Практичні заняття проводяться з метою узагальнення та систематизації знань студентів з окремих теоретичних положень навчальної дисципліни «Інклюзивна педагогіка», а також для формування вмінь і навичок їх практичного застосування шляхом виконання завдань індивідуально, колективно або в групах. Кожне заняття містить запитання для обговорення на форумі та практичні завдання, які виконується на занятті індивідуально чи у групах. Захист відбувається в усній формі у форматі дискусії або доповіді з презентацією. Письмова робота подається на перевірку у випадку дистанційного навчання, індивідуального графіку навчання або за поважної причини відсутності на парі студента.

Тема 1. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою: генеза та основні принципи

Питання, які виносяться на форум для обговорення:

1. Схарактеризуйте наукове підґрунтя інклюзивної освіти.

2. Як в науковій літературі визначено етапи процесу еволюції ставлення суспільства та держави до осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

3. Скориставшись запропонованою цитатою, визначте основні моменти впровадження інклюзивної освіти в сучасну освітню систему.

«Насамперед ми повинні зробити освітню систему досить гнучкою, аби вона відповідала різноманітним запитам людей. Втім, якщо ми розуміємо залучення як трансформацію, необхідно докорінно змінити наше ставлення до розмаїття людського матеріалу, з яким має справу освітня система. Це розмаїття варто розглядати не як джерело труднощів, а, навпаки, – як атрибут реальності, який варто сприймати і, більше того, цінувати. За такого підходу ми заперечуємо визначення норми як щось гомогенне й стабільне, ми бачимо норму в розмаїтті. Існування різних категорій учнів, кожна з яких має свої освітні потреби, стає основою, на якій вибудовується вся педагогіка» (Бут Т. 2003, с.22).

4. Які позитивні та негативні наслідки пов'язані з впровадженням спеціальної освіти?

5. Охарактеризуйте соціальну та медичну моделі порушень.

6. Які основні принципи інклюзивної освіти?

7. Перерахуйте основні ознаки сегрегативного та інклюзивного навчання.

Практичні завдання:

1. Зазначте відмінності між термінами: «аномальні діти» та «діти з особливими освітніми потребами».

2. Написати есе на тему: «Інвалідність – суспільна проблема»

Методичні рекомендації щодо порядку виконання роботи: опрацювати лекційний матеріал з теми «Інклюзивна освіта як модель соціального устрою: генеза та основні принципи»; опрацювати рекомендовану літературу до практичного заняття; виконати перше практичне завдання у групах, а друге – індивідуально.

Література: 5; 7; 8; 14; 21; 43; 46

Тема 2. Предмет, завдання та провідні категорії інклюзивної педагогіки

Питання, які виносяться на форум для обговорення:

1. Дайте визначення інклюзивної педагогіки.

2. Які фактори вплинули на розвиток інклюзивної педагогіки?

4. Що вивчає інклюзивна педагогіка?

5. Які завдання інклюзивної педагогіки?

6. У чому полягає особливість інклюзивної педагогіки?

7. Поясніть сутність категорій інклюзивної педагогіки.

8. Проаналізуйте міжпредметні зв'язки інклюзивної педагогіки.

Практичні завдання:

1. Заповніть таблицю: «Понятійно-категоріальний апарат інклюзивної освіти».

Форма заповнення таблиці

Назва поняття	Зміст поняття, визначення поняття	автор	Літературне джерело, в якому подане визначення цього поняття
Інтеграція			
Освітня інтеграція			
Соціальна інтеграція			
Інклюзія			
Інклюзивна освіта			
Інклюзивне навчання			
Інклюзивне виховання			
Інклюзивна педагогіка			

Методичні рекомендації щодо порядку виконання роботи: опрацювати лекційний матеріал з теми «Предмет, завдання та провідні категорії інклюзивної педагогіки»; опрацювати рекомендовану літературу до практичного заняття; виконати практичне завдання у групах.

Література: 14; 18; 19; 21; 21; 38; 43; 46.

Тема 3. Інклюзія - стратегія міжнародного законодавства

Питання, які виносяться на форум для обговорення:

1. Охарактеризуйте основні міжнародні документи ООН і ЮНЕСКО в галузі прав осіб з порушеннями психофізичного розвитку

2. В якому міжнародному документі визначено основні принципи інклюзивної освіти?

3. Прокоментуйте визначення, подане в Саламанкській декларації:

«У рамках інклюзивних шкіл діти з особливими освітніми потребами мають одержувати додаткову допомогу, яка потрібна їм для забезпечення їхнього повноцінного навчання. Інклюзивні школи є найефективнішим засобом, що гарантує солідарність між дітьми з особливими потребами та їхніми однолітками.

«Зарахування дітей до спеціальних шкіл, спеціальних класів чи до секцій у межах будь-якої школи на постійній основі має бути винятком, рекомендованим тільки в тих випадках, коли цілком очевидне те, що навчання у звичайних класах не може задовольнити освітні чи соціальні потреби певної (окремої) дитини, або, якщо це необхідно для благополуччя цієї дитини або інших дітей».

4. Прокоментуйте та порівняйте зміст концепцій нормалізації та включення.

Практичні завдання:

1. Заповніть таблицю: «Основні змістові лінії міжнародного законодавства у сфері інклюзивної освіти»

Форма заповнення таблиці

Документи ООН і ЮНЕСКО	Основні змістові лінії
1. Загальна декларація прав людини	
2. Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти	
3. Конвенція про права дитини	
4. Всесвітня декларація про освіту для всіх	
5. Саламанська декларація	
6. Копенгагенська декларація та Дакарські рамки дій	
7. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю і Факультативний протокол	
8. Інчхонська декларація	

Методичні рекомендації щодо порядку виконання роботи: опрацювати лекційний матеріал з теми «Інклюзія - стратегія міжнародного законодавства»; опрацювати рекомендовану літературу до практичного заняття; виконати практичне завдання у групах.

Література: 2; 6; 10; 11; 12; 15; 16; 31; 32; 33; 34; 40.

Тема 4. Українське законодавство в галузі інклюзивної освіти

Питання, які виносяться на форум для обговорення:

1. У яких статтях Конституції України йдеться про правову рівність усіх людей та про доступність і безоплатність освіти?
2. Закон України «Про освіту» щодо впровадження інклюзивної моделі навчання та особливостей доступу осіб з ООП до освітніх послуг.
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту» щодо визначень термінів: «інклюзивне навчання», «інклюзивне середовище» та ін.
4. Укази Президента України у сфері інклюзивної освіти.
5. Основні положення Постанов Кабінету Міністрів України, що регламентують особливості організації інклюзивного освітнього процесу у закладах дошкільної і загальної середньої освіти.
6. Накази Міністерства освіти і науки України щодо організації інклюзивного навчання. Листи Міністерства освіти і науки України.
7. Національна Стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року.

Практичні завдання:

1. Заповніть таблицю: «Національне законодавство у сфері інклюзивної освіти» використовуючи матеріали Офіційного веб-порталу парламенту України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/main/index>

Форма заповнення таблиці

Державні документи	Основні змістові лінії
1. Конституція України	

2. Закон України «Про освіту» (2017)	
3. Постанови Кабінету Міністрів України	
4. Накази Міністерства освіти і науки України	

Методичні рекомендації щодо порядку виконання роботи: опрацювати лекційний матеріал з теми «Українське законодавство в галузі інклюзивної освіти»; опрацювати рекомендовану літературу до практичного заняття; виконати практичне завдання у групах.

Література: 13; 14; 35; 36; 43; 46.

Тема 5. Зарубіжний досвід інклюзивної освіти

Питання, які виносяться на форум для обговорення:

1. Окресліть перспективні напрями розвитку інклюзивної освіти в Україні, враховуючи зарубіжний досвід США та країн Європейського Союзу.
2. Який громадський рух став ключовим у розвитку інклюзивної освіти в Італійській Республіці?
3. Яку роль виконують центри спеціальної освіти в Республіці Австрії?
4. Які форми інклюзивної освіти функціонують для дітей з особливими освітніми потребами в Королівстві Бельгії?
5. Назвіть освітні проекти, які впроваджувались для розвитку інклюзивної освіти в Королівстві Нідерланди.
6. Які установи діють у Королівстві Швеції для психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами?
7. У чому особливість розвитку інклюзивної освіти у Федеративній Республіці Німеччини?
8. Які рівні підтримки застосовуються для навчання дітей з особливими освітніми потребами у Фінляндській Республіці?
9. Схарактеризуйте особливості впровадження інклюзивної освіти в країнах пострадянського простору: Білорусь, Росія, Молдова, Азербайджан, Вірменія, Литва, Латвія та ін.

Практичні завдання:

1. Підберіть з мережі Інтернет відео-матеріал про міжнародний досвід впровадження інклюзивної освіти і заповніть таблицю за зразком:

Назва відео і електронна адреса	Анотація (позитивний досвід і недоліки)
Італія. Інклюзивна освіта. Як в Італії навчаються діти з інвалідністю https://www.youtube.com/watch?v=-PRFbBefju8 «Міріам – наш скарб»: як працює інклюзивна школа в Італії https://www.radiosvoboda.org/a/28903443.html	Освітня система в Італії уможливило доступ дітям з інвалідністю навчатись в звичайній школі поряд з місцем проживання. Створено умови: індивідуалізація і диференціація навчального процесу, налагоджена робота консультативних служб, до складу яких входять різнопрофільні фахівці, адміністратори шкіл, управлінці освіти, представники громадських організацій, за необхідності долучаються представники служб охорони

	<p>здоров'я. Надання психолого-педагогічної допомоги, що може надаватися не лише в школі, а й у центрах медико-соціальної реабілітації.</p> <p>Недолік: згідно з «Законом про освіту» в шкільній системі Італії не існує спеціальних шкіл або класів. Для дітей з тяжкими порушеннями (наприклад, з тяжкими поруш. слуху) спеціальні заклади необхідні.</p>
<p>Німеччина. Особливі діти, звичайна школа: інклюзивна освіта в Німеччині https://www.youtube.com/watch?v=z3EEgZUcQ&t=44s</p>	

Методичні рекомендації щодо порядку виконання роботи: опрацювати лекційний матеріал з теми «Зарубіжний досвід інклюзивної освіти»; опрацювати рекомендовану літературу до практичного заняття; виконати практичне завдання у групах.

Література: 4; 28; 29; 30; 43; 46; 47.

Тема 6. Характеристика мережі закладів освіти для дітей з ООП

Питання, які виносяться на форум для обговорення:

1. Схарактеризуйте вертикально-горизонтальну структуру системи спеціальної освіти в Україні.
2. З'ясуйте особливості роботи закладів дошкільної освіти для дітей з ООП.
3. Центр розвитку дитини як заклад дошкільної освіти, в якому здійснюється корекція фізичного та розумового розвитку, а також оздоровлення дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, які відвідують інші дошкільні навчальні заклади чи виховуються вдома.
4. Охарактеризуйте заклади загальної середньої освіти для дітей з ООП.
5. Інклюзивно-ресурсний центр як установа, що проводить комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, надає дітям з ООП психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги і забезпечує їх системний кваліфікований супровід.
6. Навчально-реабілітаційний центр та напрями його діяльності щодо дітей з ООП, зумовленими складними порушеннями розвитку.
7. У чому полягає міжгалузева підтримка інклюзивної освіти.

Практичні завдання:

1. Оберіть заклад освіти для дітей з ООП, який є у Вашому місті, селищі, селі, ознайомтеся із досвідом роботи закладу. Форма подання результату: презентація PowerPoint
2. Проаналізуйте переваги для дітей з особливими освітніми потребами, їхніх батьків, учителів та суспільства, які навчаються в різних закладах системи освіти.

Методичні рекомендації щодо порядку виконання роботи: опрацювати лекційний матеріал з теми «Характеристика мережі закладів освіти для дітей з ООП»; опрацювати рекомендовану літературу до практичного заняття; виконати практичне завдання у групах та презентувати результати роботи.

Література: 21; 21; 23; 43; 46;47.

Тема 7. Передумови успішної інклюзії в освіті

Питання, які виносяться на форум для обговорення:

1. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного і гармонійного розвитку дитини.
2. Інклюзивне освітнє середовище як сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.
3. Необхідні умови формування інклюзивного освітнього середовища.
4. Основні принципи інклюзивного середовища.
5. Фізичний компонент освітнього середовища інклюзивного закладу
6. Компенсаторні та допоміжні засоби для осіб з ООП.
7. Система позначень.
8. Соціально-психологічний компонент середовища в освітній і соціальній інклюзії.
9. Структурний компонент інклюзивного середовища.
10. У чому полягає взаємодія школи і сім'ї.

Практичні завдання:

1. Оберіть освітній заклад у Вашому місті, селищі, селі. Оцініть рівень доступності для дітей з ООП за параметрами фізичного, соціально-психологічного та структурного компонентів. Форма подання результату: презентація PowerPoint

2. Наведіть приклади різних виховних заходів щодо формування позитивного ставлення учнів та суспільства загалом до осіб з особливими освітніми потребами.

Методичні рекомендації щодо порядку виконання роботи: опрацювати лекційний матеріал з теми «Передумови успішної інклюзії в освіті»; опрацювати рекомендовану літературу до практичного заняття; виконати практичне завдання у групах та презентувати результати роботи.

Література: 8; 25; 43; 46; 47.

Модуль 2. Дитина з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти

Тема 8. Діти з особливими освітніми потребами: особливості психофізичного розвитку

Питання, які виносяться на форум для обговорення:

1. Що означає поняття «розвиток людини»?
2. Які визначено етапи розвитку дитини?
3. Якими є зовнішні (екзогенні) і внутрішні (ендогенні) чинники розвитку дитини?
4. Які існують зміни та модифікації у вікових періодах розвитку?
5. Що таке сенситивний період розвитку дитини?
6. Що означає поняття «порушення розвитку дитини»?
7. Які існують класифікації психофізичних порушень розвитку?
8. Що означає поняття «особа з особливими освітніми потребами»?
9. Які існують категорії дітей з ООП?
10. У чому полягає сутність МКФ? МКФ-ДП?
11. Як МКФ-ДП може застосовуватись в інклюзивній освіті?
12. Дайте коротку характеристику особливостей розвитку та навчання дітей з особливими освітніми потребами:
 - з порушеннями когнітивного розвитку;
 - із синдромом Дауна;
 - з розладами аутистичного спектру (РАС);
 - з розладами мовлення та мови;
 - з порушеннями слуху;
 - з порушеннями зору;
 - з порушеннями опорно-рухового апарату.

Практичні завдання:

1. Підготуйте доповідь а тему «Відомі люди з інвалідністю в Україні» або «Відомі люди з інвалідністю у світі». Форма подання результату: презентація PowerPoint

Методичні рекомендації щодо порядку виконання роботи: опрацювати лекційний матеріал з теми «Діти з особливими освітніми потребами: особливості психофізичного розвитку»; опрацювати рекомендовану літературу до практичного заняття; виконати практичне завдання у групах та презентувати результати роботи.

Література: 17; 18; 19; 23; 43; 46; 47.

Тема 9. Соціалізація дитини з особливими освітніми потребами: індивідуальний підхід та етапи соціалізації

Питання, які виносяться на форум для обговорення:

1. Розкрийте сутність поняття «соціалізація дитини».

2. Сутність поняття «соціалізація дитини»
3. Роль сім'ї у соціалізації дитини з особливими освітніми потребами
4. Психолого-педагогічні умови соціалізації дитини з особливими освітніми потребами у закладі освіти
5. Соціально-економічні умови успішної соціалізації дитини в соціумі
6. Що означає поняття «соціалізація дитини з ООП»
7. У чому відмінність між поняттями «соціалізація дитини», «розвиток особистості», «виховання», «освіта»?
8. Якою є роль сім'ї в соціалізації дитини з ООП?
9. Назвіть психологічні стадії, які проходить сім'я у сприйнятті дитини з ООП.
10. Які існують соціально-психологічні умови соціалізації дитини у закладі освіти?
11. Роль позашкільної освіти для соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.
12. Громадські дитячі об'єднання та громадські дитячі організації щодо соціалізації дітей з ООП.
13. Волонтерство та адвокатство батьків.

Практичні завдання:

1. Відвідайте заклад освіти з інклюзивним навчанням. З'ясуйте, як здійснюється процес соціалізації дітей з особливими освітніми потребами відповідно до вікових та індивідуальних особливостей. Заповніть таблицю: «Соціально-педагогічна робота з учнями з особливими потребами в інклюзивній школі».

Форма заповнення таблиці

Основні напрями (за С. Пальчевським)	Види діяльності
Формування цілей і завдань соціально-педагогічної роботи в школі	
Дослідження факторів позитивного і негативного впливу соціуму мікрорайону, сім'ї, вулиці на соціалізацію учнів з особливими потребами та планування складу суб'єктів соціально-педагогічної роботи в загальноосвітній школі	
Розробка та обґрунтування соціально-педагогічної концепції закладу освіти, оформлення соціальних паспортів класів	
Здійснення соціально-педагогічної підтримки учнів з особливими потребами з надання їм допомоги в адаптації до нових для них умов навчання	
Налагодження партнерських стосунків із батьками та громадськістю мікрорайону міста, села, селища.	
Здійснення соціально-педагогічної діяльності, що спрямована на подолання негативних впливів життя мікрорайону на соціалізацію учнів з особливими потребами	
Створення умов для їхнього навчання, а також організація корисного дозвілля за місцем проживання дітей	
Проведення реабілітаційної, соціально-профілактичної, просвітницької, організаційно-масової роботи, що спрямована на посилення соціалізуючого впливу загальноосвітньої школи засобом	

використання діагностичних методів вивчення ступеня задоволення учнів з особливими потребами умовами шкільного середовища	
Здійснення соціально-профілактичної та соціально-педагогічної роботи з батьками учнів з особливими потребами шляхом координації соціально-педагогічного впливу школи, місцевих органів влади, громадських організацій, медичних служб у справах неповнолітніх, сім'ї та молоді	
Створення умов для культурного розвитку учнів з особливими потребами шляхом вивчення можливостей використання виховного простору школи	
Залучення дітей з особливими потребами до активної участі в соціально-педагогічній діяльності	
Планування та проведення індивідуальної та групової роботи з учнями з особливими потребами, а також здійснення профорієнтаційної роботи з ними	
Підготовка до вступу у ЗВО чи працевлаштування випускників з особливими потребами на основі ознайомлення їх із специфікою навчання в обраних навчальних закладах й місцях працевлаштування	
Пропаганда здорового способу життя серед учнів з особливими потребами тощо	

Методичні рекомендації щодо порядку виконання роботи: опрацювати лекційний матеріал з теми «Соціалізація дитини з особливими освітніми потребами: індивідуальний підхід та етапи соціалізації»; опрацювати рекомендовану літературу до практичного заняття; виконати практичне завдання у групах та презентувати результати роботи.

Література: 3; 25; 26; 43; 46; 47.

Тема 10. Універсальний дизайн інклюзивного освітнього середовища

Питання, які виносяться на форум для обговорення:

1. Зміст Концепції універсального дизайну.
2. Сім принципів універсального дизайну.
3. Допоміжні пристрої для конкретних груп людей з інвалідністю, де це необхідно.
4. Створення школи для всіх людей із застосуванням принципів універсального дизайну
5. Проектування та моделювання освітнього середовища для дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзивного навчання.
6. Допоміжні технології та розумне пристосування в навчальному процесі.
7. Ресурсна кімната закладу освіти та її призначення.
8. Медіатека як інтерактивне приміщення школи

Практичні завдання:

1. Відвідайте заклад освіти з інклюзивним навчанням. З'ясуйте, як в закладі освіти впроваджено принципи універсального дизайну для створення належних умов навчання, виховання і розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Заповніть таблицю: «Універсальний дизайн в інклюзивній школі».

Форма заповнення таблиці

Універсальний дизайн: середовище		Універсальний дизайн: навчання	
<i>адаптації</i>	<i>модифікації</i>	<i>адаптації</i>	<i>модифікації</i>

Методичні рекомендації щодо порядку виконання роботи: опрацювати лекційний матеріал з теми «Універсальний дизайн інклюзивного освітнього середовища»; опрацювати рекомендовану літературу до практичного заняття; виконати практичне завдання у групах та презентувати результати роботи.

Література: 25; 26; 27; 42; 43; 46; 47.

Тема 11. Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами

Питання, які виносяться на форум для обговорення:

1. Командний підхід як одна з умов запровадження інклюзивної освіти.
2. Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти (наказ МОН України № 609 від 08.06.2018 р.).
3. Склад учасників команди супроводу та принципи її діяльності. Завдання та склад команди психолого-педагогічного супроводу.
4. Основні принципи організації роботи команди супроводу. Функції учасників команди супроводу.
5. Напрями роботи команди супроводу: надання психолого-педагогічних і корекційно-розвивальних послуг.
6. Професійне співробітництво як одна з умов успішного інклюзивного навчання.
7. Асистент учителя як учасник освітнього процесу та асистент дитини як відповідальний за соціальний супровід дитини.
8. Батьки дитини з особливими освітніми потребами як активні учасники освітнього процесу.
9. Сутність корекційно-розвиткового компоненту освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку.
10. Шляхи реалізації корекційно-розвиткового компоненту.

Практичні завдання:

1. Відвідайте заклад освіти з інклюзивним навчанням. З'ясуйте, як організовано співпрацю фахівців команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної роботи. Підготуйте доповідь із презентацією PowerPoint

2. Наведіть приклади реалізації корекційно-розвиткового компоненту, які здійснюються в закладі освіти.

Методичні рекомендації щодо порядку виконання роботи: опрацювати лекційний матеріал з теми «Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами»; виконати практичне завдання у групах та презентувати результати роботи.

Література: 1; 22; 23; 42; 43; 46; 47.

Тема 12. Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами

Питання, які виносяться на форум для обговорення:

1. Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами як документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами.

2. Нормативно-правові основи створення індивідуальної програми розвитку дитини з ООП.

3. Функції Індивідуальної програми розвитку.

4. Технологія індивідуального планування. Розробка конкретних навчальних стратегій і підходів, а також системи додаткових послуг, які дадуть дитині змогу успішно навчатись в умовах інклюзивного класу.

5. Алгоритм діяльності кожного учасника групи супроводу та етапи складання Індивідуальної програми розвитку.

6. Установча зустріч членів команди. Проведення комплексної оцінки сильних і слабких сторін дитини.

7. Види адаптацій та модифікацій.

8. Перегляд та корегування індивідуальної програми розвитку.

Практичні завдання:

Розробка кейсу «Індивідуальна програма розвитку дитини з ООП: робота вчителя-реабілітолога та соціального працівника»

Зміст проектної папки:
<ul style="list-style-type: none"> – мета, завдання діяльності вчителя-реабілітолога та соціального педагога; – висновок ІРЦ про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини; – програма роботи соціального працівника; – програма комплексної соціально-педагогічної реабілітації; – приклади розроблених заходів для реалізації програм; – список використаних джерел; – нотатки: короткий зміст проблем, з якими приходилося зіштовхуватися проектантам, і способів їхнього подолання; – матеріали до презентації

При оцінці розробки кейсу будуть використані наступні критерії:

– самостійність роботи;

- узгодженість з висновком ІРЦ
- повнота врахування особливостей розвитку дитини;
- повнота розкриття послідовності дій;
- наявність додаткових дидактичних матеріалів, які будуть сприяти підвищенню ефективності при роботі за створеною ІПР;
- вміння працювати в команді та узгодженість своєї частини з іншими напрямками роботи;
- наявність презентації проекту.

Методичні рекомендації щодо порядку виконання роботи: опрацювати лекційний матеріал з теми «Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами»; виконати практичне завдання у групах та презентувати результати роботи.

Література: 1; 22; 23; 42; 43; 46; 47.

Тема 13. Індивідуальний навчальний план та заключні етапи програми розвитку дитини з ООП

Питання, які виносяться на форум для обговорення:

1. Індивідуальний навчальний план як документ.
2. Розробники Індивідуального навчального плану та Індивідуальної навчальної програми.
3. Етапи процесу розроблення цих документів. «Індикатори досягнень» як методи і тимчасові параметри вимірювання результатів з формування позитивної поведінки.
4. Стимулююча система оцінювання навчальних досягнень дітей з особливими освітніми потребами.
5. Портфоліо як метод оцінювання індивідуальних досягнень дітей з особливими потребами.
6. Залучення дітей з особливими освітніми потребами до позакласної та позашкільної роботи.

Практичні завдання:

1. Підготуйте доповідь на тему: «Відомі люди з інвалідністю в Україні» або «Робота соціального педагога з сім'єю дитини з особливими потребами». Форма подання результату: презентація PowerPoint

Методичні рекомендації щодо порядку виконання роботи: опрацювати лекційний матеріал з теми «Індивідуальний навчальний план та заключні етапи програми розвитку дитини з ООП»; опрацювати рекомендовану літературу до практичного заняття; виконати практичне завдання у групах та презентувати результати роботи.

Література: 1; 22; 23; 42; 43; 46; 47.

Тема 14. Додаткові освітні послуги в інклюзивному освітньому середовищі

Питання, які виносяться на форум для обговорення:

1. Сутність поняття «додаткові освітні послуги».
2. Принципи надання додаткових освітніх послуг.
3. Методичні аспекти надання корекційно-розвиткових послуг.
4. Найпоширеніші організаційні форми надання додаткових освітніх послуг.
5. Види психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових занять (послуг).
6. Основні етапи корекційно-розвиткових занять (послуг).
7. Значення гри в розвитку дитини з ООП. Використання методів арт-педагогіки та арт-терапії в корекційній роботі з дітьми з особливими потребами.
8. Корекційно-розвивальні комп'ютерні технології в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.
9. Рухова терапія в корекційно-розвивальному процесі з дітьми з ООП.
10. Природотерапевтичні методи соціально-психологічної реабілітації дітей з ООП.

Практичні завдання:

1. Ознайомлення із Переліком та змістом корекційно-розвиткових програм для дітей з особливими освітніми потребами за покликанням: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita/korektsiyni-programi/>
2. Розробка кейсу «Корекційно-розвиткові послуги в інклюзивному освітньому середовищі»

Зміст проектної папки:
<ul style="list-style-type: none"> – мета, завдання корекційно-розвиткових послуг вчителя-реабілітолога та соціального педагога; – висновок ІРЦ про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини; – корекційно-розвиткова програма для дітей з особливими освітніми потребами (за вибором) та комплекс діагностичних, корекційних, превентивних та ін. методик; – корекційно-розвиткова програма для дітей з особливими освітніми потребами (за вибором) та комплекс методик соціально-психологічної реабілітації; – список використаних джерел; – нотатки: короткий зміст проблем, з якими приходилося зіштовхуватися проектантам, і способів їхнього подолання; – матеріали до презентації

При оцінці розробки кейсу будуть використані наступні критерії:

- самостійність роботи;
- узгодженість з висновком ІРЦ
- повнота врахування особливостей розвитку дитини;
- повнота розкриття послідовності дій;

- наявність додаткових дидактичних матеріалів, які будуть сприяти підвищенню ефективності при роботі за створеною ІПР;
- вміння працювати в команді та узгодженість своєї частини з іншими напрямками роботи;
- наявність презентації проекту;

Методичні рекомендації щодо порядку виконання роботи: опрацювати лекційний матеріал з теми «Додаткові освітні послуги в інклюзивному освітньому середовищі»; виконати практичне завдання у групах та презентувати результати роботи.

Література: 1; 22; 23; 42; 43; 46; 47.

Тема 15. Інклюзивний туризм – один з видів реабілітації осіб з ООП

Питання, які виносяться на форум для обговорення:

1. Історія рекреації для осіб з інвалідністю в світі та Україні.
2. Правова основа розвитку інклюзивного туризму в Україні.
3. Інклюзивний туризм як форма туризму.
4. Інклюзивний соціально-реабілітаційний туризм як система заходів, спрямованих на надання особам з інвалідністю можливості відновлення та розвитку їх фізичного, соціального, духовного, творчого та інтелектуального рівня з метою сприяння подальшої інтеграції в суспільство.
5. Особливості інклюзивного туризму як одного з видів реабілітації осіб з інвалідністю.
6. Зарубіжний та вітчизняний досвід впровадження інклюзивного та інклюзивного соціально-реабілітаційного туризму.
7. Санаторно-курортна справа для осіб з інвалідністю в Україні. Фізкультурний рух осіб з інвалідністю в Україні.
8. Тур-установи, що пропонують послуги інклюзивного соціально-реабілітаційного туризму.
9. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України.

Практичні завдання:

1. Підготуйте доповідь на тему: «Інклюзивний соціально-реабілітаційний туризм в Україні» або «Інклюзивний соціально-реабілітаційний туризм: міжнародний досвід». Форма подання результату: презентація PowerPoint
2. Наведіть приклади громадських організацій людей з інвалідністю та чорнобильців, які розвивають напрями інклюзивного туризму.

Методичні рекомендації щодо порядку виконання роботи: опрацювати лекційний матеріал з теми «Інклюзивний туризм – один з видів реабілітації осіб з ООП»; виконати практичне завдання у групах та презентувати результати роботи.

Література: 43; 44.

7. Самостійна робота та її дидактичне забезпечення

Загалом самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у вільний від обов'язкових навчальних занять час під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі. Вона сприяє поглибленню й розширенню знань, посиленню інтересу до пізнавальної діяльності, формуванню творчої особистості майбутнього фахівця, здатного до самовдосконалення та самоосвіти.

Завдання для самостійної роботи 1

Тема 1. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою: генеза та основні принципи

Завдання: Проаналізувати та узагальнити інформаційні джерела. Підготувати виступ (у вигляді письмової доповіді). Зробити презентацію до підготовленого виступу за допомогою Microsoft PowerPoint. Форма подання результату: текст виступу подається у вигляді презентації в файлі формату PDF.

Орієнтовна тематика доповідей:

1. Стихійне інтегрування дітей з порушеннями психофізичного розвитку як ознака системи демократичних процесів в освіті.
2. Освітня та соціальна інклюзія дітей і молоді з інвалідністю
3. Ексклюзія як соціальна детермінанта здоров'я
4. Інклюзивна освіта як прояв гуманізації суспільства

Орієнтовна тематика доповідей:

1. Інклюзія, як присутність, участь та досягнення
2. Сучасні підходи до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами
3. Актуальність поглядів В. О. Сухомлинського про роботу з дітьми, що відстають у розвитку.
4. Формування емпатійної культури майбутніх учителів дітей з особливими освітніми потребами інклюзивної форми навчання.
5. Наукові погляди Л. С. Виготського в інклюзивній освіті.

Критерії оцінювання презентації:

- дотримано вимог до оформлення презентації (фон, колір, шрифт) та інфографіки – 1 б.;
- текст презентації оформлено орфографічно, пунктуаційно, стилістично грамотно – 1 б.;
- чіткість та структурованість презентації – 1 б.;
- доцільність і якість візуалізації матеріалу в презентації – 1 б.

Критерії оцінювання доповіді:

- самостійність та повнота розкриття теми – 1б.;
- наявність особистої позиції та висновків – 1б.;
- відповідність формальним критеріям (структура, послідовність та логічність, обґрунтованість висновків, грамотність, якість оформлення тощо) – 1б.;
- завдання подано у встановлені терміни – 1б.;

Література: 5; 7; 8; 14; 21; 43; 46

Завдання для самостійної роботи 2

Тема 2. Предмет, завдання та провідні категорії інклюзивної педагогіки

Завдання: Проаналізувати та узагальнити інформаційні джерела. Підготувати виступ (у вигляді письмової доповіді). Зробити презентацію до підготовленого виступу за допомогою Microsoft PowerPoint. Форма подання результату: текст виступу подається у вигляді презентації в файлі формату PDF.

Орієнтовна тематика доповідей:

6. Інклюзія, як присутність, участь та досягнення
7. Сучасні підходи до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами
8. Актуальність поглядів В. О. Сухомлинського про роботу з дітьми, що відстають у розвитку.
9. Формування емпатійної культури майбутніх учителів дітей з особливими освітніми потребами інклюзивної форми навчання.
10. Наукові погляди Л. С. Виготського в інклюзивній освіті.

Критерії оцінювання презентації:

- дотримано вимог до оформлення презентації (фон, колір, шрифт) та інфографіки – 1б.;
- текст презентації оформлено орфографічно, пунктуаційно, стилістично грамотно – 1 б.;
- чіткість та структурованість презентації – 1 б.;
- доцільність і якість візуалізації матеріалу в презентації – 1 б.

Критерії оцінювання доповіді:

- самостійність та повнота розкриття теми – 1б.;
- наявність особистої позиції та висновків – 1б.;
- відповідність формальним критеріям (структура, послідовність та логічність, обґрунтованість висновків, грамотність, якість оформлення тощо) – 1б.;
- завдання подано у встановлені терміни – 1б.;

Література: 14; 18; 19; 21; 21; 38; 43; 46.

Завдання для самостійної роботи 3

Тема 3. Інклюзія – стратегія міжнародного законодавства

Завдання: Проаналізувати та узагальнити інформаційні джерела. Підготувати виступ (у вигляді письмової доповіді). Зробити презентацію до підготовленого виступу за допомогою Microsoft PowerPoint. Форма подання результату: текст виступу подається у вигляді презентації в файлі формату PDF.

Орієнтовна тематика доповідей:

1. Міжнародні нормативно-правові ресурси для організації якісного інклюзивного навчання
2. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю,
3. Загальний коментар до статті 24 «Право на інклюзивну освіту»,
4. Цілі руху «Освіта для всіх» (1990 р.) м. Джомтьєні (Таїланд).
5. Концептуальна міжнародна нормативна база про необхідність цілісного підходу до освіти, що спирається на універсальність і неподільність усіх прав людини.

5.1. Право на доступ до освіти

- освіта упродовж усього дитинства та згодом
- наявність і доступність освіти
- рівність можливостей

5.2. Право на якісну освіту

- всебічна, актуальна й інклюзивна навчальна програма
- правоорієнтоване навчання та оцінювання
- сприятливе для дітей, безпечне і здорове середовище

5.3. Право на повагу в навчальному середовищі

- шанобливе ставлення до ідентичності
- шанобливе ставлення до права на участь
- шанобливе ставлення до права на недоторканість

Критерії оцінювання презентації:

- дотримано вимог до оформлення презентації (фон, колір, шрифт) та інфографіки – 1 б.;
- текст презентації оформлено орфографічно, пунктуаційно, стилістично грамотно – 1 б.;
- чіткість та структурованість презентації – 1 б.;
- доцільність і якість візуалізації матеріалу в презентації – 1 б.

Критерії оцінювання доповіді:

- самостійність та повнота розкриття теми – 1 б.;

- наявність особистої позиції та висновків – 1б.;
- відповідність формальним критеріям (структура, послідовність та логічність, обґрунтованість висновків, грамотність, якість оформлення тощо) – 1б.;

– завдання подано у встановлені терміни – 1б.;

Література: 2; 6; 10; 11; 12; 15; 16; 31; 32; 33; 34; 40.

Завдання для самостійної роботи 4

Тема 4 . Українське законодавство в галузі інклюзивної освіти

Завдання: Проаналізувати та узагальнити інформаційні джерела. Підготувати виступ (у вигляді письмової доповіді). Зробити презентацію до підготовленого виступу за допомогою Microsoft PowerPoint. Форма подання результату: текст виступу подається у вигляді презентації в файлі формату PDF.

Орієнтовна тематика доповідей:

1. Правові основи формування та інклюзивного розвитку освітнього середовища
2. Проблеми реалізації державної політики у розвитку інклюзивної освіти
3. Правові та організаційні засади інклюзивного освітнього середовища в контексті Нової української школи
4. Тенденції розвитку інклюзивної освіти в громадянському суспільстві.

Критерії оцінювання презентації:

– дотримано вимог до оформлення презентації (фон, колір, шрифт) та інфографіки – 1б.;

– текст презентації оформлено орфографічно, пунктуаційно, стилістично грамотно – 1 б.;

– чіткість та структурованість презентації – 1 б.;

– доцільність і якість візуалізації матеріалу в презентації – 1 б.

Критерії оцінювання доповіді:

– самостійність та повнота розкриття теми – 1б.;

– наявність особистої позиції та висновків – 1б.;

– відповідність формальним критеріям (структура, послідовність та логічність, обґрунтованість висновків, грамотність, якість оформлення тощо) – 1б.;

– завдання подано у встановлені терміни – 1б.;

Література: 13; 14; 35; 36; 43; 46.

Завдання для самостійної роботи 5

Тема 5. Зарубіжний досвід інклюзивної освіти

Завдання: Проаналізувати та узагальнити інформаційні джерела. Підготувати виступ (у вигляді письмової доповіді). Зробити презентацію до підготовленого виступу за допомогою Microsoft PowerPoint. Форма подання результату: текст виступу подається у вигляді презентації в файлі формату PDF.

Орієнтовна тематика доповідей:

1. Закордонний досвід працевлаштування людей з особливими потребами
2. Інклюзивне навчання в країнах світу (країна – за вибором студента)
3. Зарубіжний досвід створення інклюзивного освітнього середовища в освітніх закладах різного типу.

Критерії оцінювання презентації:

- дотримано вимог до оформлення презентації (фон, колір, шрифт) та інфографіки – 1 б.;
- текст презентації оформлено орфографічно, пунктуаційно, стилістично грамотно – 1 б.;
- чіткість та структурованість презентації – 1 б.;
- доцільність і якість візуалізації матеріалу в презентації – 1 б.

Критерії оцінювання доповіді:

- самостійність та повнота розкриття теми – 1 б.;
 - наявність особистої позиції та висновків – 1 б.;
 - відповідність формальним критеріям (структура, послідовність та логічність, обґрунтованість висновків, грамотність, якість оформлення тощо) – 1 б.;
 - завдання подано у встановлені терміни – 1 б.;
- Література:*** 4; 28; 29; 30; 43; 46; 47.

Завдання для самостійної роботи 6

Тема 6. Характеристика мережі закладів освіти для дітей з ООП

Завдання: Проаналізувати та узагальнити інформаційні джерела. Підготувати виступ (у вигляді письмової доповіді). Зробити презентацію до підготовленого виступу за допомогою Microsoft PowerPoint. Форма подання результату: текст виступу подається у вигляді презентації в файлі формату PDF.

Орієнтовна тематика доповідей:

1. Нормативні та організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів .
2. Створення іміджу сучасного інклюзивного закладу освіти
3. Особливості соціалізації дітей інтернату та адаптація їх до життя у відкритому суспільстві

4. Роль інклюзивно-ресурсних центрів у забезпеченні ефективності навчання та супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

5. Ресурсний центр з підтримки інклюзивної освіти: реалії та перспективи

Критерії оцінювання презентації:

– дотримано вимог до оформлення презентації (фон, колір, шрифт) та інфографіки – 1б.;

– текст презентації оформлено орфографічно, пунктуаційно, стилістично грамотно – 1 б.;

– чіткість та структурованість презентації – 1 б.;

– доцільність і якість візуалізації матеріалу в презентації – 1 б.

Критерії оцінювання доповіді:

– самостійність та повнота розкриття теми – 1б.;

– наявність особистої позиції та висновків – 1б.;

– відповідність формальним критеріям (структура, послідовність та логічність, обґрунтованість висновків, грамотність, якість оформлення тощо) – 1б.;

– завдання подано у встановлені терміни – 1б.;

Література: 21; 21; 23; 43; 46;47.

Завдання для самостійної роботи 7

Тема 7. Передумови успішної інклюзії в освіті

Завдання: Проаналізувати та узагальнити інформаційні джерела. Підготувати виступ (у вигляді письмової доповіді). Зробити презентацію до підготовленого виступу за допомогою Microsoft PowerPoint. Форма подання результату: текст виступу подається у вигляді презентації в файлі формату PDF.

Орієнтовна тематика доповідей:

1. Організаційні засади формування та розвитку інклюзивного освітнього середовища

2. Забезпечення рівного доступу до навчання дітей з особливими освітніми потребами

3. Створення сучасного освітнього середовища нової української школи для дітей з особливими освітніми потребами

4. Школа – осередок розвитку ідеї інклюзивної освіти в українському соціумі

Критерії оцінювання презентації:

– дотримано вимог до оформлення презентації (фон, колір, шрифт) та

інфографіки – 1б.;

– текст презентації оформлено орфографічно, пунктуаційно, стилістично грамотно – 1 б.;

– чіткість та структурованість презентації – 1 б.;

– доцільність і якість візуалізації матеріалу в презентації – 1 б.

Критерії оцінювання доповіді:

– самостійність та повнота розкриття теми – 1б.;

– наявність особистої позиції та висновків – 1б.;

– відповідність формальним критеріям (структура, послідовність та логічність, обґрунтованість висновків, грамотність, якість оформлення тощо) – 1б.;

– завдання подано у встановлені терміни – 1б.;

Література: 8; 25; 43; 46; 47.

Завдання для самостійної роботи 8

Тема 8. Діти з особливими освітніми потребами: особливості психофізичного розвитку

Завдання: Проаналізувати та узагальнити інформаційні джерела. Підготувати виступ (у вигляді письмової доповіді). Зробити презентацію до підготовленого виступу за допомогою Microsoft PowerPoint. Форма подання результату: текст виступу подається у вигляді презентації в файлі формату PDF.

Орієнтовна тематика доповідей:

1. Визначення та класифікація інвалідності

2. Поняття про Міжнародну класифікацію функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я. Структура та сутність застосування.

3. Універсальні рекомендації щодо організації повної та ефективної участі дитини в освітньому процесі.

4. Виявлення сильних сторін та потенційних обмежень у діяльності дитини

Критерії оцінювання презентації:

– дотримано вимог до оформлення презентації (фон, колір, шрифт) та інфографіки – 1б.;

– текст презентації оформлено орфографічно, пунктуаційно, стилістично грамотно – 1 б.;

– чіткість та структурованість презентації – 1 б.;

– доцільність і якість візуалізації матеріалу в презентації – 1 б.

Критерії оцінювання доповіді:

– самостійність та повнота розкриття теми – 1б.;

– наявність особистої позиції та висновків – 1б.;

– відповідність формальним критеріям (структура, послідовність та логічність, обґрунтованість висновків, грамотність, якість оформлення тощо) – 1б.;

– завдання подано у встановлені терміни – 1б.;

Література: 17; 18; 19; 23; 43; 46; 47.

Завдання для самостійної роботи 9

Тема 9. Соціалізація дитини з особливими освітніми потребами: індивідуальний підхід та етапи соціалізації

Завдання: Проаналізувати та узагальнити інформаційні джерела. Підготувати виступ (у вигляді письмової доповіді). Зробити презентацію до підготовленого виступу за допомогою Microsoft PowerPoint. Форма подання результату: текст виступу подається у вигляді презентації в файлі формату PDF.

Орієнтовна тематика доповідей:

1. Школа «Бути батьками» як форма підтримки інклюзивної освіти
2. Індекс інклюзії: культура навчального закладу
3. Мультиплікаційний фільм як засіб формування соціальних умінь у дітей дошкільного віку з ООП
4. Діяльність волонтерських загонів як напрямок роботи з батьками дітей з ООП
5. Виховання толерантних відносин між дітьми з різними можливостями здоров'я в рамках соціальної інклюзії

Критерії оцінювання презентації:

– дотримано вимог до оформлення презентації (фон, колір, шрифт) та інфографіки – 1б.;

– текст презентації оформлено орфографічно, пунктуаційно, стилістично грамотно – 1 б.;

– чіткість та структурованість презентації – 1 б.;

– доцільність і якість візуалізації матеріалу в презентації – 1 б.

Критерії оцінювання доповіді:

– самостійність та повнота розкриття теми – 1б.;

– наявність особистої позиції та висновків – 1б.;

– відповідність формальним критеріям (структура, послідовність та логічність, обґрунтованість висновків, грамотність, якість оформлення тощо) – 1б.;

– завдання подано у встановлені терміни – 1б.;

Література: 3; 25; 26; 43; 46; 47.

Завдання для самостійної роботи 10

Тема 10. Універсальний дизайн інклюзивного освітнього середовища

Завдання: Проаналізувати та узагальнити інформаційні джерела. Підготувати виступ (у вигляді письмової доповіді). Зробити презентацію до підготовленого виступу за допомогою Microsoft PowerPoint. Форма подання результату: текст виступу подається у вигляді презентації в файлі формату PDF.

Орієнтовна тематика доповідей:

1. Теоретичні та практичні засади використання інженерних технологій для розвитку інклюзивного освітнього середовища.
2. Інформаційно-комунікаційні технології інклюзивного навчання.
3. Наукові напрями дизайну безбар'єрного архітектурного середовища.
4. Фактори навколишнього середовища» для організації інклюзивного навчання
5. Поняття «бар'єри» та «фактори навколишнього середовища». Роль бар'єрів та факторів навколишнього середовища для організації інклюзивного освітнього середовища.

Критерії оцінювання презентації:

- дотримано вимог до оформлення презентації (фон, колір, шрифт) та інфографіки – 1б.;
- текст презентації оформлено орфографічно, пунктуаційно, стилістично грамотно – 1 б.;
- чіткість та структурованість презентації – 1 б.;
- доцільність і якість візуалізації матеріалу в презентації – 1 б.

Критерії оцінювання доповіді:

- самостійність та повнота розкриття теми – 1б.;
- наявність особистої позиції та висновків – 1б.;
- відповідність формальним критеріям (структура, послідовність та логічність, обґрунтованість висновків, грамотність, якість оформлення тощо) – 1б.;
- завдання подано у встановлені терміни – 1б.;

Література: 25; 26; 27; 42; 43; 46; 47.

Завдання для самостійної роботи 11

Тема 11. Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами

Завдання: Проаналізувати та узагальнити інформаційні джерела. Підготувати виступ (у вигляді письмової доповіді). Зробити презентацію до підготовленого виступу за допомогою Microsoft PowerPoint. Форма подання результату: текст виступу подається у вигляді презентації в файлі формату PDF.

Орієнтовна тематика доповідей:

1. Принципи цілепокладання smart як інноваційна стратегія психологічного супроводу в умовах інклюзивної освіти
2. Проблеми шкільної соціалізації дітей із ООП
3. Психологічний супровід педагогів інклюзивних закладів освіти
4. Психологічні основи адаптації студентів з обмеженнями життєдіяльності в умовах ЗВО.

Критерії оцінювання презентації:

- дотримано вимог до оформлення презентації (фон, колір, шрифт) та інфографіки – 1 б.;
- текст презентації оформлено орфографічно, пунктуаційно, стилістично грамотно – 1 б.;
- чіткість та структурованість презентації – 1 б.;
- доцільність і якість візуалізації матеріалу в презентації – 1 б.

Критерії оцінювання доповіді:

- самостійність та повнота розкриття теми – 1 б.;
- наявність особистої позиції та висновків – 1 б.;
- відповідність формальним критеріям (структура, послідовність та логічність, обґрунтованість висновків, грамотність, якість оформлення тощо) – 1 б.;
- завдання подано у встановлені терміни – 1 б.;

Література: 1; 22; 23; 42; 43; 46; 47.

Завдання для самостійної роботи 12

Тема 12. Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами

Завдання: Проаналізувати та узагальнити інформаційні джерела. Підготувати виступ (у вигляді письмової доповіді). Зробити презентацію до підготовленого виступу за допомогою Microsoft PowerPoint. Форма подання результату: текст виступу подається у вигляді презентації в файлі формату PDF.

Орієнтовна тематика доповідей:

1. Організація освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами в умовах дистанційного навчання в період карантину
2. Роль емоційної складової психологічного здоров'я студентської молоді у становленні її інклюзивної культури
3. Індивідуалізація виховного процесу інклюзивного простору школи

Критерії оцінювання презентації:

- дотримано вимог до оформлення презентації (фон, колір, шрифт) та

інфографіки – 1б.;

– текст презентації оформлено орфографічно, пунктуаційно, стилістично грамотно – 1 б.;

– чіткість та структурованість презентації – 1 б.;

– доцільність і якість візуалізації матеріалу в презентації – 1 б.

Критерії оцінювання доповіді:

– самостійність та повнота розкриття теми – 1б.;

– наявність особистої позиції та висновків – 1б.;

– відповідність формальним критеріям (структура, послідовність та логічність, обґрунтованість висновків, грамотність, якість оформлення тощо) – 1б.;

– завдання подано у встановлені терміни – 1б.;

Література: 1; 22; 23; 42; 43; 46; 47.

Завдання для самостійної роботи 13

Тема 13. Індивідуальний навчальний план та заключні етапи програми розвитку дитини з ООП

Завдання: Проаналізувати та узагальнити інформаційні джерела. Підготувати виступ (у вигляді письмової доповіді). Зробити презентацію до підготовленого виступу за допомогою Microsoft PowerPoint. Форма подання результату: текст виступу подається у вигляді презентації в файлі формату PDF.

Орієнтовна тематика доповідей:

1. Інклюзивне середовище бібліотеки: стратегія розвитку

2. Взаємодія сім'ї та школи в роботі з обдарованими дітьми з особливими освітніми потребам

3. Оцінювання учнів з особливими освітніми потребами

Критерії оцінювання презентації:

– дотримано вимог до оформлення презентації (фон, колір, шрифт) та інфографіки – 1б.;

– текст презентації оформлено орфографічно, пунктуаційно, стилістично грамотно – 1 б.;

– чіткість та структурованість презентації – 1 б.;

– доцільність і якість візуалізації матеріалу в презентації – 1 б.

Критерії оцінювання доповіді:

– самостійність та повнота розкриття теми – 1б.;

– наявність особистої позиції та висновків – 1б.;

– відповідність формальним критеріям (структура, послідовність та логічність, обґрунтованість висновків, грамотність, якість оформлення тощо) –

1б.;

– завдання подано у встановлені терміни – 1б.;

Література: 1; 22; 23; 42; 43; 46; 47.

Завдання для самостійної роботи 14

Тема 14. Додаткові освітні послуги в інклюзивному освітньому середовищі

Завдання: Проаналізувати та узагальнити інформаційні джерела. Підготувати виступ (у вигляді письмової доповіді). Зробити презентацію до підготовленого виступу за допомогою Microsoft PowerPoint. Форма подання результату: текст виступу подається у вигляді презентації в файлі формату PDF.

Орієнтовна тематика доповідей:

1. Соціально-психологічна, фізична реабілітація людей з інвалідністю.
2. методи природотерапії в соціально-психологічній реабілітації
3. Цифрові технології і корекційно-реабілітаційному процесі
4. методи альтернативної комунікації в інклюзивному середовищі

Критерії оцінювання презентації:

– дотримано вимог до оформлення презентації (фон, колір, шрифт) та інфографіки – 1б.;

– текст презентації оформлено орфографічно, пунктуаційно, стилістично грамотно – 1 б.;

– чіткість та структурованість презентації – 1 б.;

– доцільність і якість візуалізації матеріалу в презентації – 1 б.

Критерії оцінювання доповіді:

– самостійність та повнота розкриття теми – 1б.;

– наявність особистої позиції та висновків – 1б.;

– відповідність формальним критеріям (структура, послідовність та логічність, обґрунтованість висновків, грамотність, якість оформлення тощо) – 1б.;

– завдання подано у встановлені терміни – 1б.;

Література: 1; 22; 23; 42; 43; 46; 47.

Завдання для самостійної роботи 15

Тема 15. Інклюзивний туризм – один з видів реабілітації осіб з ООП

Завдання: Проаналізувати та узагальнити інформаційні джерела. Підготувати виступ (у вигляді письмової доповіді). Зробити презентацію до підготовленого виступу за допомогою Microsoft PowerPoint. Форма подання

результату: текст виступу подається у вигляді презентації в файлі формату PDF.

Орієнтовна тематика доповідей:

1. Інклюзивний туризм як засіб соціально-психологічної реабілітації людей з інвалідністю в контексті соціальної роботи

Критерії оцінювання презентації:

– дотримано вимог до оформлення презентації (фон, колір, шрифт) та інфографіки – 1б.;

– текст презентації оформлено орфографічно, пунктуаційно, стилістично грамотно – 1 б.;

– чіткість та структурованість презентації – 1 б.;

– доцільність і якість візуалізації матеріалу в презентації – 1 б.

Критерії оцінювання доповіді:

– самостійність та повнота розкриття теми – 1б.;

– наявність особистої позиції та висновків – 1б.;

– відповідність формальним критеріям (структура, послідовність та логічність, обґрунтованість висновків, грамотність, якість оформлення тощо) – 1б.;

– завдання подано у встановлені терміни – 1б.;

Література: 43; 44.

8. Критерії оцінювання та форми контролю

Критерії оцінювання за різними видами роботи

<i>Вид роботи</i>	<i>бали</i>	<i>Критерії</i>
Практичні завдання	0 балів	Здобувач не відповідає на запитання
	1 бал	Здобувач відтворює незначну частину навчального матеріалу, має поверхові уявлення про предмет вивчення, неаргументовано висловлює думку. Використовує необхідні інформаційно-методичні
	2 бали	Знання здобувача є достатньо повними, він самостійно застосовує відповідний навчальний матеріал, виконуючи практичні завдання; аналізує, робить висновки. Відповідь повна, логічна, обґрунтована, але припускається неточностей. Здобувач самостійно використовує необхідні інформаційно-методичні матеріали виконуючи практичні завдання. Виконані завдання у цілому відповідають вимогам, хоча мають незначні огріхи.
	3 бали	Здобувач володіє міцними знаннями, оперує ними при виконанні практичних завдань. Самостійно використовує необхідні інформаційно-методичні матеріали виконуючи практичні завдання. Не припускається помилок при їхньому виконанні. Здобувач виступає експертом практичних завдань, що виконали
Самостійна робота	0 балів	Здобувач виконав не менше ніж 50% змісту завдання за обраним розділом роботи- початковий рівень знань та вмінь

	1 бал	Здобувач виконав 51% - 70% змісту завдання за обраним розділом роботи – середній рівень знань та вмінь
	2 бали	Здобувач виконав 71% - 90% змісту завдання за обраним розділом роботи – достатній рівень знань та вмінь
	3 бали	Здобувач виконав 91% - 100% змісту завдання за обраним розділом роботи – високий рівень знань та вмінь

Форми контролю

URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u284/polozh_ekzameni_zaliki_2020_dlya_saytu.pdf

Розподіл балів, які отримують студенти

На вивчення 1 модуля відведено 2 кредити ECTS.

Рейтинг студента з дисципліни визначається за 100-бальною шкалою. Він складається з рейтингу з навчальної роботи, для оцінювання якої призначається 70 балів, і рейтингу з підсумкової атестації (іспиту, заліку) – 30 балів.

Кожний модуль теж оцінюється за 100-бальною шкалою (див. табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл балів за модулями

Поточний контроль		Рейтинг з навчальної роботи	Рейтинг з додаткової роботи	Рейтинг штрафний	Підсумкова атестація (іспит)	Загальна кількість балів
Модуль 1	Модуль 2					
0-100 балів	0-100 балів					
ПЗ 1 - 5 ПЗ 2 - 5 ПЗ 3 - 5 ПЗ 4 - 5 ПЗ 5 - 5 ПЗ 6 - 5 ПЗ 7 - 5	ПЗ 8 - 5 ПЗ 9 - 5 ПЗ 10 - 5 ПЗ 11 - 5 ПЗ 12 - 5 ПЗ 13 - 5 ПЗ 14 - 5 ПЗ 15 - 5	0-70	0-20	0-5	0-25	0-100
СР 1 - 5 СР 2 - 5 СР 3 - 5 СР 4 - 5 СР 5 - 5 СР 6 - 5 СР 7 - 3 СР 8 - 2	СР 8 - 4 СР 9 - 4 СР 10 - 3 СР 11 - 4 СР 12 - 3 СР 13 - 4 СР 14 - 4 СР 15 - 4					
Тест 1 - 30	Тест 2 - 30					

Рейтинг здобувача вищої освіти з навчальної роботи **R_{НР}** (не більше 70 балів) визначається за формулою: $R_{НР} = 0,7 \cdot (R_{ЗМ}(1) \cdot 1 + R_{ЗМ}(2) \cdot 1 + R_{ЗМ}(3) \cdot 1)$ де $R(1)_{ЗМ}$, $R(2)_{ЗМ}$, $R(3)_{ЗМ}$ – рейтингові оцінки із 1, 2, 3 модулів за

100-бальною шкалою; КДИС – кількість кредитів ЄКТС (або годин), передбачених робочим навчальним планом для дисципліни у поточному семестрі.

Рейтинг здобувача вищої освіти з навчальної роботи округлюється до цілого числа.

На рейтинг з навчальної роботи можуть впливати рейтинг з додаткової роботи та рейтинг штрафний.

Рейтинг з додаткової роботи додається до рейтингу з навчальної і не може перевищувати 20 балів. Він визначається лектором і надається здобувачам вищої освіти рішенням кафедри за виконання робіт, які не передбачені навчальним планом, але сприяють підвищенню рівня їх знань з дисципліни.

Максимальна кількість балів (20) надається здобувачу вищої освіти за:

- отримання диплому I-го ступеню переможця студентської наукової конференції навчально-наукового інституту чи факультету (коледжу) з відповідної дисципліни;

- отримання диплому переможця (I, II чи III місце) II-го етапу Всеукраїнської студентської олімпіади з дисципліни чи спеціальності (напрямку підготовки) у поточному навчальному році;

- отримання диплому (I, II чи III ступеню) переможця Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з відповідної дисципліни у поточному навчальному році;

- авторство (співавторство) у поданій заявці на винахід чи отриманому патенті України з відповідної дисципліни;

- авторство (співавторство) у виданій науковій статті з відповідної дисципліни;

- виготовлення особисто навчального стенду, макету, пристрою, приладу; розробка комп'ютерної програми (за умови, що зазначене використовується в освітньому процесі при викладанні відповідної дисципліни).

Рейтинг штрафний не перевищує 5 балів і віднімається від рейтингу з навчальної роботи. Він визначається лектором і вводиться рішенням кафедри для здобувачів вищої освіти, які невчасно засвоїли матеріали змістових модулів, не дотримувалися графіка роботи, пропускали заняття тощо.

На рейтинг з навчальної роботи може впливати рейтинг з додаткової роботи – до 20 балів і рейтинг штрафний (з від'ємним знаком) – до 5 балів.

Рейтинг з додаткової роботи визначається лектором і надається студентам за рішенням кафедри за виконання робіт, які не передбачені навчальним планом, але сприяють підвищенню рівня знань студентів з дисципліни.

Рейтинг штрафний РШТР не перевищує 5 балів і віднімається від РНР. Він визначається лектором і вводиться рішенням кафедри для студентів, які матеріал

змістового модуля засвоїли невчасно, не дотримувалися графіка роботи, пропускали заняття тощо. Допуском до підсумкової атестації є наявність не менше 60 балів із кожного змістового модуля та загалом із навчальної роботи не менше 42 балів. Підсумкова атестація проводиться у вигляді складання тестів, максимальна кількість балів за яку становить 100 балів. Для визначення рейтингу здобувача вищої освіти із засвоєння дисципліни РДИС (до 100 балів) одержаний рейтинг з атестації (до 30 балів) додається до рейтингу з навчальної роботи RHP (до 70 балів): $RДИС = RHP + RAT$ Рейтинг здобувача вищої освіти із засвоєння дисципліни у балах переводиться у національні оцінки згідно з табл. 2.

Таблиця 2

Співвідношення між рейтингом здобувача вищої освіти і національними оцінками

Рейтинг здобувача вищої освіти, бали	Оцінка національна за результатами складання	
	екзаменів	заліків
90-100	Відмінно	зараховано
74-89	Добре	
60-73	Задовільно	
0-59	Незадовільно	не зараховано

Приклад екзаменаційних запитань і тестових завдань для визначення рівня засвоєння знань студентів

Екзаменаційні запитання
1. Назвіть основні принципи інклюзивної освіти
2. Коротко схарактеризуйте етапи еволюції ставлення суспільства та держави до осіб з
Тестові завдання
1. Дайте визначення поняття «інклюзія» – а) процес збільшення ступеня участі всіх людей у соціальному житті; б) процес включення дітей-інвалідів у громадську діяльність; в) процес навчання і виховання усіх громадян; г) це процес між людських відносин дорослого населення.
2. Комплексний підхід до створення місця (простору), зручного для користування особами з особливими освітніми потребами і без них у повсякденній діяльності – це: а.) універсальний дизайн; б.) інклюзивна школа; в.) інклюзивна форма навчання; г.) інклюзивний освітній простір.
3. У чому полягає ідеологія інклюзивної освіти: а) надання рівних прав участі у громадському житті всім людям; б) надання матеріальної допомоги людям з особливими потребами; в) залучення осіб з особливими освітніми потребами до різного роду заходів; г) виключення дискримінації, спеціальні умови для людей з особливими потребами.
4. Оберіть правильну відповідь, яка визначатиме мету і завдання інклюзивної освіти в Україні: а) залучення дітей з особливими потребами в освітній простір; б) навчання дітей з особливими потребами в спеціалізованих закладах; в) підтримка фізичного здоров'я таких дітей; г) створення спеціалізованих закладів закритого типу для дітей з інвалідністю.
5. Функції навчання інклюзивної педагогіки: а) освітня і корекційна; б) освітня, виховна і корекційна; в) освітня, виховна, розвивальна; г) освітня, виховна, розвивальна і корекційна.
6. Психолого-педагогічний супровід – це а.) комплексна система заходів з організації освітнього процесу і розвитку дитини, передбачена ІПР; б.) система допомоги у навчанні дітям з ООП; в.) система виховних впливів на формування особистості дитини з ООП; г.) система методів корекції порушеного розвитку дітей з ООП

7. Склад команди психолого-педагогічного супроводу: а) директор, психолог, учителі лікар; б) директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель (класний керівник), учитель-предметник, асистент учителя, психолог, соціальний педагог, учитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), вчитель-реабілітолог і батьки або законні представники дитини з ООП та інші; в) директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель (класний керівник), учитель-предметник, асистент учителя, психолог, соціальний педагог ; г) немає жодної правильної відповіді;
8. В межах якої декларації вперше визнано інклюзивну освіту як освіту для всіх на міжнародному рівні? а.) в межах декларації прав людини; б.) в межах декларації прав дитини; в.) у межах Саламанської декларації; г.) свій варіант відповіді.
9. Додаткові освітні послуги – це.....
10. Заключним етапом розроблення ІПР є...

9. Рекомендована література та інформаційні ресурси

Основна література:

1. Асистент учителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник /Н.М. Дятленко, Н.З. Софій., О.В. Мартинчук, Ю.М. Найда, під заг. ред. М.Ф.Войцехівського. К. : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172с.

2. Ван Б'юрен Джеральдіна. Міжнародне право в галузі прав дитини / пер. з англ. Г. А. Краснокутського; наук. ред. М. О. Баймуратов. Одеса: АО БАХВА, 2006.

3. Василенко О.М. Соціально-педагогічна робота з учнями з особливими потребами в загальноосвітній школі інклюзивної орієнтації. URL: [file:///C:/Users/IRINA/Downloads/Znpkhist_2012_5_8%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/IRINA/Downloads/Znpkhist_2012_5_8%20(1).pdf)

4. Вільям Джейнс. Історія американської освіти. Школа, суспільство і загальний добробут. 579 с. URL: <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/-media/documents/publication/HistoryAmerEdu.pdf> (дата звернення: 19.07.2021).

5. Вольская О. В. Модели реализации инклюзивного образования в современном мире. *Современные проблемы науки и образования* . 2014. № 6. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=17065> (дата обращения: 19.07.2021).

6. Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей: міжнар. док. від 30.09.1990 / ООН. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_075#Text (дата звернення: 19.07.2021).

7. Глузман Ю. В. Теория и практика инклюзивного образования в вузе: отечественный и зарубежный опыт: монография. Симферополь: ИТ «АРИАЛ», 2019. 244 с.

8. Даниленко Л. І. Управління інклюзивною школою на засадах менеджменту освітніх інновацій. Інклюзивна школа: особливості організації та

управління: навч.-метод. посіб. / кол. авт.: А. А. Колупаєва, Ю. М. Найда, Н. З. Софій та ін.; за заг. ред. Л. І. Даниленко. Київ, 2007. 128 с.

9. Дегтяренко Т. М., Вавіна Л. С. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Суми: Університет. кн., 2018. 301 с.

10. Декларація прав дитини: міжнар. док. від 20.11.1959 / ООН. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення: 19.07.2021).

11. Декларація про права інвалідів: міжнар. док. від 09.12.1975 / ООН. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117#Text (дата звернення: 19.07.2021).

12. Декларація тисячоліття ООН: міжнар. док. від 08.09.2000. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621#Text (дата звернення: 20.07.2021).

13. Державна цільова програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» на період до 2020 року: затвердж. Постановою КМУ від 01.08.2012 № 706. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.07.2021).

14. Дослідження якості інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами. Грудень 2020 - січень 2021. *Міністерство освіти і науки України: офіц. вебсайт*. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/inklyuzyvne-navchannya/2021/04/02/Doslidzhennya_yakosti_inklyuzyvnoyi_osvity_1_02_04.pdf (дата звернення: 20.07.2021).

15. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст (Бруно Неделек. «Стаття 14 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод») / за ред. О. Л. Жуковської. Київ: ЗАТ «ВПОЛ», 2004. 960 с.

16. Загальна декларація прав людини: міжнар. док. від 10.12.1948 / ООН. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.07.2021).

17. Засенко В. Діти з особливими потребами: пріоритетні напрями державної політики України в галузі освіти, соціального захисту й охорони здоров'я. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 3 (71). С. 20-29.

18. Індекс інклюзії. *Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти*. URL: http://rcpio.ippo.kubg.edu.ua/?page_id=52 (дата звернення: 21.07.2021).

19. Індекс інклюзії: дошкільний навчальний заклад: Навчально-методичний посібник / Кол.упорядників: Патрикеева О. О., Дятленко Н. М., Софій Н. З., Найда Ю. М. Під заг. ред. Шинкаренка В. І. К. : ТОВ «Видавничий дім “Плеяди”», 2013. 100 с.

20. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад: Навчально-методичний посібник / Кол. упорядників: Патрикеева О. О., Софій Н. З., Луценко І. В., Василяшко І. П. Під заг. ред. Шинкаренко В. І. К.: ТОВ «Видавничий дім “Плеяди”», 2013. 96 с.

21. Інклюзивна освіта в Україні: шляхи від теорії до практики: реком. бібліогр. показч. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, наукова бібліотека; уклад. Л. Г. Айдарова; відп. ред. О. Г. Коробкіна. Харків: ХНПУ, 2017. 57 с.

22. Інклюзивна освіта від А до Я: поради для педагогів і батьків / Укладачі Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. К., 2016. 68 с.

23. Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні: тренінгові модулі. Київ, 2011. 132 с.

24. Інклюзивна освіта. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка *Національної академії педагогічних наук України: вебсайт*. URL: http://ispukr.org.ua/?page_id=331 (дата звернення: 17.07.2021).

25. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник/ Кол. авторів: Колупаєва А.А., Софій Н.З., Найда Ю.М. та ін. За заг. ред. Даніленко Л.І., К. : 2007. 128 с.

26. Інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти : керівництво для тренерів: навч.-метод. посіб. Київ, 2018. 174 с.

27. Інклюзивне навчання. *Міністерство освіти і науки України: вебсайт*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya> (дата звернення: 17.07.2021).

28. Інклюзія в освіті. *Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти*. URL: http://rcpio.ippo.kubg.edu.ua/?page_id=48 (дата звернення: 17.07.2021).

29. Кайдалова Г. П. Досвід зарубіжних країн у запровадженні інклюзивного навчання в Україні. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 6 (50). С. 108-116.

30. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: [монографія]. Київ: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.

31. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. К. : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.

32. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти: міжнар. док. від 14.12.1960 / ООН. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text (дата звернення: 19.07.2021).

33. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 04.11.1950 / Рада Європи. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.07.2021).

34. Конвенція про права дитини: міжнар. док. від 20.11.1989 / ООН. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 19.07.2021).

35. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 / ООН. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 18.07.2021).

36. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.07.2021).

37. Концепція розвитку інклюзивної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 № 912. *Міністерство освіти і науки України: вебсайт*. URL: <https://www.mon.gov.ua/images/newstmp/2010/05/doc.doc> (дата звернення: 18.07.2021).

38. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник / С. П. Миронова ; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2016. – 164 с.

39. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21.12.1965. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text (дата звернення: 18.07.2021).

40. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: міжнар. док. від 16.12.1966 / ООН. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 18.07.2021).

41. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : навчально-методичний посібник / О. Б. Нагорна; НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». Київ, 2013. 140 с.

42. Особливі діти в умовах загальноосвітньої школи (досвід закладів освіти Дніпровського району м. Києва). Практично-методичний посібник / Упорядник Сидоренко Н.А. – К.: РНМЦ Дніпровського району, 2015. 64 с.

43. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.

44. Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю. Інклюзивний туризм для осіб з інвалідністю. URL: <https://www.ispf.gov.ua/news/inklyuzivniy-turizm-dlya-osib-z-invalidnistyu> (дата звернення: 18.07.2021).

45. Чупіна К. Аналіз розвитку інклюзивного туризму закордоном. URL: <file:///C:/Users/IRINA/AppData/Local/Temp/15914-pdf> (дата звернення: 18.07.2021).

46. Шевців З. Основи інклюзивної педагогіки : підручник. Київ: ЦУЛ, 2017.

248 с.

47. Школа для кожного: посібник / Упорядник: Байда Л. Ю. К., 2015. 60 с.

Додаткова література

1. Волгіна О. М. Соціальний супровід людей з інвалідністю на робочому місці : посібник / О. М. Волгіна, О. Л. Іванова ; ПРООН в Україні, Спільна Програма «Сприяння інтеграційній політиці та послугам для людей з інвалідністю в Україні». Київ: Ваіте, 2018. 36 с.

2. Доступність є важливою? Чому / Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. Київ, 2012. 22 с.

3. Доступність та універсальний дизайн : навчально-методичний посібник / В. О. Азін, Л. Ю. Байда, Я. В. Грибальський; *Нац. Асамблея людей з інвалідністю України; Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»*. Київ, 2013. 128 с.

4. Інвалідність і здоров'я: як покращати послуги для жінок з інвалідністю в сфері охорони здоров'я : практичний посібник. / за ред. О. Красюкової-Еннс ; Корпорація Інститут досліджень та тренінгів. Київ, 2016. 64 с.

5. Інвалідність та суспільство : навч.-метод. посібник / кол. авторів: Л. Ю. Байда, О. В. Красюкова-Еннс, С. Ю. Буров [та ін.]; Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»; Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. Київ, 2012. 216 с.

6. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю / Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. – Київ, 2017. 64 с.

7. Нічого для нас без нас : посібник інклюзивного прийняття рішень для державних органів / упоряд.: В. О. Азін, Л. Ю. Байда, П. М. Ждан, [та ін.]; Нац. Асамблея людей з інвалідністю України; Британська Рада. Київ, 2015. 102 с.

8. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / За заг. ред. М.А. Порошенко та ін. Київ : 2018. – 252 с.

9. Піронкова О. Ф. Технології стигматизації та інклюзія як альтернативні соціальні практики взаємодії з психічнохворими в сучасному суспільстві : монографія. Харків : Око, 2016. 400 с.

10. Права людей з інвалідністю в умовах збройного конфлікту на сході України : аналітичний звіт, наук. видання / Л. Байда, П. Ждан, Б. Мойса ; заг. ред. А. Буценка ; Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2016. 126 с.

11. Працевлаштування та зайнятість людей з інвалідністю: довідник для роботодавців / упоряд.: Т. В. Семигіна, О. Л. Іванова; Програма розвитку ООН, 2010. Київ, 2010. 140 с.

12. Реалізація оновленого змісту освіти дітей з особливими потребами: початкова ланка : навчально-методичний посібник / за ред. В. В. Засенка, А. А.

Колупасової, Н. О. Макарчук, В. І. Макарчук, В. І. Шинкаренко. Київ, 2014. 336 с.

Інформаційні ресурси:

1. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». Інклюзивна освіта. Видання. URL : http://ussf.kiev.ua/ieeditions/?page_nom

2. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України. Видання інституту. URL : http://ispukr.org.ua/?page_id=351

3. Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти. Медіатека. Видання. Статті. URL : http://rcpio.ippo.kubg.edu.ua/?page_id=196

4. Ресурси. Державний сектор:

[Міністерство освіти і науки України](#)

[Сайт Міністерство охорони здоров'я України](#)

[Міністерство соціальної політики України](#)

[Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка](#)

[Національної академії педагогічних наук України](#)

[Сайт Департаменту освіти і науки Виконавчого органу Київської міської ради \(Київської міської державної адміністрації\)](#)

5. Громадські організації:

[Національна асамблея людей з інвалідністю України](#)

[Всеукраїнська благодійна організація Даун Синдром](#)

[Громадська організація “Соціальна синергія”](#)

[Іпотерапевтичний центр “Спірит”](#)

[Карта реабілітаційних закладів України](#)

[Аутизм в Україні](#)

6. [Канал на YouTube “Школа інклюзивної освіти: Інклюзія від А до Я”](#)

Глосарій

А

Авторитет (лат. *autoritas* – вплив, влада) – загальновизнаний вплив індивіда на займаній посаді; визнання за індивідом права на прийняття відповідального рішення в умовах спільної діяльності.

Абілітація – система заходів, спрямованих на опанування особою знань та навичок, необхідних для її незалежного проживання в соціальному середовищі: усвідомлення своїх можливостей та обмежень, соціальних ролей, розуміння прав та обов'язків, уміння здійснювати самообслуговування.

Агресія (лат. *aggredi* – нападати) – індивідуальна чи групова форма деструктивних дій чи поведінки особистості, яка спрямована на використання сили, нанесення фізичної або психологічної шкоди людям і суперечить нормам існування у соціумі.

Адаптація – пристосування людини або групи людей до нового соціального середовища, а частково і пристосування до них цього середовища з метою співіснування та взаємодії. За своєю сутністю адаптація тісно пов'язана з процесом соціалізації, інтеріоризації норм та цінностей нового соціального середовища, способів предметної діяльності, а також форм соціальної взаємодії, що склалися в ньому. Процес адаптації індивіда за критерієм домінуючої форми адаптивної діяльності можна умовно розділити на три етапи: орієнтаційний, спрямований на ознайомлення адаптантів з соціальним середовищем; оціночний, на якому відбувається диференціація соціального досвіду та способу життя на взаємоприйнятний та взаємовідхилений відбір можливих за нових умов форм та способів діяльності згідно з установками та ціннісними орієнтаціями, які раніше склалися у індивіда; та сумісності, на якому суб'єкт досягає стану адаптованості. Індикатором адаптації вважається соціальний статус індивіда в цьому середовищі, а також його психологічна задоволеність цим середовищем в цілому або його важливими елементами.

Адаптаційний потенціал індивіда – це можливості особистості включатися в нові умови соціального середовища. Він пов'язаний з адаптивною підготовкою особистості, тобто тими уміннями та навичками пристосування, які індивід набуває в процесі життєдіяльності.

Адаптація навчальна – процес активного пристосування дитини до вимог нового середовища за допомогою різноманітних засобів.

Адаптація освітнього процесу – підхід, що змінює характер навчання, не змінюючи суттєво зміст, понятійну сутність освітнього завдання та очікувані результати шляхом пристосування освітнього середовища, освітнього процесу, освітньої програми, добору методів і засобів навчання відповідно до дитини з особливими освітніми потребами.

Адаптація соціальна – активне пристосування індивіда до умов середовища і результат цього процесу. Адаптація соціальна має дві форми: активну (індивід прагне вплинути на середовище, змінити його, тобто активно входить у процес соціалізації); пасивну (не взаємодіє із середовищем, не прагне змінити його, пристосуватися до особистих норм, оцінок, засобів діяльності). Показники пасивної соціальної адаптації – перехід в інше соціальне середовище, аномія та різні види порушень у ціннісно-нормативній системі суспільства (див. Аномія), відхилення поведінки.

Адаптація/модифікація освітніх програм – трансформація характеру викладення навчального матеріалу шляхом зміни освітніх цілей, змісту або концептуальної складності навчального завдання для конкретної особи з особливими освітніми потребами, зокрема,

шляхом спрощення змісту та скорочення матеріалу, інтеграції двох або більше навчальних предметів.І

Адаптивність (лат. adaptatio – пристосовувати) – інтегративна властивість, яка характеризує ступінь психологічної адаптації особистості і визначається відповідністю (власне адаптивність), відносною невідповідністю (неадаптивність) або крайнім ступенем невідповідності і відсутністю можливості адаптації (деадаптивність) між цілями, устремліннями індивіда і досягнутими результатами.

Аксіальна (лат. axis – вісь) **комунікація** – комунікація, що спрямовує свої сигнали на окремого одержувача інформації (особу, групу).

Акселерація (лат. acceleratio – прискорення) – прискорений соматичний розвиток і фізіологічне дозрівання підлітка, що виявляється у збільшенні маси тіла, ранніх термінах статевого дозрівання.

Активність особистості – здатність особистості ініціювати зміни у процесі відносин з навколишнім світом.

Активність соціальна – свідомо цілеспрямована діяльність людини, орієнтована як на перетворення об'єктивних соціальних умов, так і на формування соціальних якостей власної особистості (активної життєвої позиції); характеристика діяльності, відображена міра реалізації і розвитку соціальних потенцій, можливостей людини (її здібностей, знань, навиків, прагнень). Основними сферами активності соціальної є громадська, політична, трудова діяльність, мораль, управління, дозвілля.

Акцентуація (лат. accentuo – наголошую) **характеру** (грец. charakter – риса, особливість) – надмірне вираження окремих рис характеру та їх поєднань, що є крайніми варіантами норми.

Акцептор дій – механізм зісталення результатів реальних і прогнозованих дій на базі даного досвіду, біологічна передумова мети. Дозволяє передбачити кінцевий та проміжний результати, на його базі уточнюється мета.

Альтруїзм (лат. alter – інший) – надання допомоги, не пов'язане свідомо із власними егоїстичними інтересами; вчинки, спрямовані на благо іншої людини; допомога іншому, що здійснюється без винагороди, без свідків, ціною можливих власних втрат.

Анізомерія – (від грец. anis – неоднаковий, metron – вимірювання, opsis – зір) – різна рефлексія обох очей. А.може бути вродженою чи набутою. При значній А., але не більше як 2,0 D, на кожному оці призначають різні коригувачі лінзи. Така різниця скла в окулярах підвищує гостроту зору, сприяє розвитку інших зорових функцій.

Аномалія – ненормальність, неправильність, відхилення від норми, від загальної закономірності розвитку. Аномалія в педагогіці й психології – відхилення особи від нормального фізичного і розумового розвитку. У зв'язку з компенсаторною здатністю головного мозку можлива широка педагогічна робота з такими дітьми.

Аномальний розвиток – значне відхилення від умовно-вікових норм фізичного чи психічного розвитку, спричинене вродженими або набутими дефектами, що зумовлює потребу спеціальних умов навчання, виховання, життєдіяльності.

Аномальні діти – термін який широко використовувався в ХХ ст. і позначав дітей, які мають суттєві відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими та набутими дефектами, і потребують спеціальних умов навчання й виховання. Залежно від виду аномалії дітей поділяють на такі категорії (глухі, слабочуючі, оглухлі); зору (сліпі, слабозорі, осліплі); інтелекту (розумово-відсталі,із затримкою психічного розвитку);

діти з мовленнєвими вадами; з порушеннями опорно-рухового апарату; із складною структурою порушень (розумово відсталі сліпі та слабозорі, розумово-відсталі глухі та слабочуючі, глухі та слабозорі, сліпоглухонімі тощо).

Апперцепція – прояв вибірковості сприймання, його залежності від досвіду людини та її спрямованості, загального змісту психічного життя.

Аплікаційна форма (application, proposal) – офіційне письмове прохання про виділення коштів, що містить відомості про характер та актуальність програми, передбачуваний план її здійснення, бюджет, можливості організації щодо реалізації програми. У багатьох випадках заявка представляє собою розгорнутий і детальний виклад змісту попереднього запиту.

Артикуляційна гімнастика – сукупність спеціальних вправ, спрямованих на зміцнення м'язів артикуляційного апарату, розвиток сили, рухливості і диференційованості рухів органів, що беруть участь в процесі мовлення. Вона включає вправи на відпрацювання певних положень губ, язика, м'якого піднебіння, необхідних для правильного вимовляння як всіх звуків, так і кожного звуку тієї чи іншої фонетичної групи.

Асистент вчителя – фахівець, основною функцією якого є співпраця з вчителем класу, що допомагає приділяти увагу кожному учню під час освітнього процесу; допомагає учням з особливими освітніми потребами у виконанні навчальних завдань, залучає їх до різних видів навчальної діяльності; у складі групи педагогічних працівників бере участь у розробленні та виконанні індивідуальної програми розвитку дитини, адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей її навчально-пізнавальної діяльності.

Асоціалізація (грец. а... – префікс, що означає заперечення, і socialis – суспільний) – засвоєння особистістю норм, цінностей, негативних ролей, стереотипів поведінки, які спричиняють деформацію суспільних відносин, дисгармонію у взаємодії людини і суспільства.

Атитюд (англ. attitude – ставлення, установка) – внутрішній стан готовності людини до дії, що передуює поведінці.

Атракція (лат. attractio – притягування) – виникнення при сприйманні індивіда індивідом взаємної привабливості, розуміння і прийняття один одного у взаємодії, коли не тільки узгоджуються дії, а й встановлюються позитивні взаємини.

Аудиторія (лат. auditor – слухач і auditorium) – приміщення, де виголошують промови, читають лекції) – група людей, яка сприймає повідомлення.

Аутоагресія (грец. autos – сам і лат. aggredi – нападати) – агресивні дії, спрямовані проти власної індивідуальності, проти самого себе.

Аутентичність – справність, високий ступінь відповідності між думками, почуттями та діями людини. Це поняття використовується в гуманістичній психотерапії для характеристики людей, які не використовують психологічного захисту, вільні, спонтанні та впевнені у собі.

Афект (лат. affectus – настрій, хвилювання, пристрасть) **неадекватності** (лат. adaequatus – прирівняний) – негативний стан, породжений невдачами в діяльності, зіткненням завищеної самооцінки особистості з її реальними можливостями.

Афектний психоз – психічне захворювання, що характеризується періодичністю виникнення порушень настрою у вигляді маніакальних, депресивних або змішаних станів (нападів фаз епізодів), повної їх оборотності і розвитку ремісії з відновлень психічних функцій і особових властивостей, не приводить до недоумства. **Афектний психоз** характеризується

тільки афектними фазами, які можуть бути різними по глибині і тривалості. Маніакальні фази зазвичай коротше депресивних. Середня тривалість останніх 4-9 міс, маніакальна - 5-6 міс. Максимальна ж тривалість афектної фази може складати декілька місяців і навіть декілька років (до 18 років).

Б

Бажання – одна з форм мотиваційного стану, що пов'язана з потребами, потягами. Бажання полягають у прояві потреб, при цьому предмет потягу та можливі шляхи його досягнення конкретизовані. Бажання обумовлене ставленням особистості до предмета потреби. Завдання соціальної роботи – навчити клієнта підпорядковувати бажання усвідомленим соціально-корисним меті та завданням. Бесіда – метод отримання інформації про особистість за допомогою словесного спілкування за спеціально розробленою програмою. Результативність бесіди залежить від дотримання певних вимог: чітко сформульованої мети бесіди, розроблених запитань та їх послідовність, а також додаткових варіантів запитань залежно від реакції співрозмовника, його психологічного контакту з клієнтом; фіксація отриманої інформації. Застосовується з метою вивчення психологічних особливостей людини (її переконань, прагнень, інтересів, ставлення до мікросоціуму тощо), а також умов формування цих особливостей.

Багатодітна сім'я – сім'я, в яких доглядають та виховують трьох або більше дітей віком до 16 років. Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» передбачено грошові виплати матері або батькові, а також усиновителям, опікунам та піклувальникам, які доглядають та виховують дітей у багатодітних сім'ях. В Україні майже 400 тисяч сімей, що мають трьох і більше дітей. Більшість із них потребують житла, земельних ділянок, автотранспорту та побутових речей.

Батьківські права та обов'язки – права і обов'язки, покладені радянським законодавством на батьків щодо виховання і утримання дітей. Батьківські права та обов'язки визнаються за особами, відносно яких наявні безспірні відомості, що вони є батьком або матір'ю даних дітей. Радянське сімейне право встановлює принцип рівності прав та обов'язків як батька, так і матері, передбачає здійснення батьківських прав та обов'язки відповідно до інтересів дітей. Найважливішим обов'язком батьків є виховання дітей в дусі відданості соціалістичній Батьківщині, чесного ставлення до громадського обов'язку та додержання правил соціалістичного співжиття. Батьки повинні піклуватися про фізичний розвиток дітей, їхнє навчання та підготовку до суспільно корисної праці. На батьків покладається також обов'язок здійснювати нагляд за поведінкою дітей. Батьки мають право особисто виховувати дітей або передавати їх на виховання та навчання до спеціальні навчальні установи або особі. На батьків покладається захист прав і представництво інтересів неповнолітніх дітей в суді та інших державних і громадських установах. Батьки за законом зобов'язані утримувати своїх дітей. Після смерті дорослих дітей батьки мають право на спадкування їхнього майна, а непрацездатні такому на пенсію. В разі неправомірного здійснення батьківських прав та обов'язки, жорстокого поводження з дітьми, залишення їх без нагляду суд може позбавити окремих осіб батьківських прав і притягти їх до кримінальної відповідальності. Батьківські права та обов'язки поширюються і на осіб, які у встановленому законом порядку усиновили або удочерили дітей.

Безбар'єрне середовище – середовище, яке пристосоване для вільного пересування людей з функціональними обмеженнями через медичні, вікові, інші причини.

Безперешкодний доступ до навчальних закладів – спеціально створені умови для доступу до території та приміщень закладу загальної освіти; відповідна навчально-матеріальна база та відповідне кадрове забезпечення.

Безкорислива пожертва - жертва, що надається без сподівання донора в отриманні якоїсь побічної вигоди чи на повернення дару. При здійсненні цього жертвування донор не керується мотивами власної вигоди чи інтересу.

Безпритульні діти – діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання.

Бесіда консультативна – вид психологічної допомоги, що полягає в інтерпретації консультантом психогенних проблем клієнта в процесі спілкування з ним.

Біоенергопластика – включає три базові поняття: «біо» – людина як біологічний об'єкт; «енергія» – сила, необхідна для виконання певних дій; «пластика» – плавні рухи тіла, рук, які характеризуються безперервністю, енергетичною наповненістю, емоційною виразністю. Іншими словами – це з'єднання рухів органів артикуляційного апарату з рухами кисті руки. Сприяє залученню інтересу дітей до виконання вправ, сприяє розвитку артикуляційної, пальчикової моторики, вдосконаленню координації рухів, розвитку пам'яті, мислення. Послідовність виконання: спочатку розучують вправи без використання рухів рук, потім поступово підключають вправи з біоенергопластикой. Рука дитини підключається тільки при повному освоєнні артикуляційної вправи (спочатку ведуча рука).

Благодійна діяльність (charitable activity) – добровільна безкорислива діяльність благодійних організацій, що не передбачає одержання прибутків від цієї діяльності, в інтересах суспільства або окремих категорій осіб.

Благодійна компанія – компанія, заснована та зареєстрована тільки з благодійницькою метою.

Благодійна мета (charitable purpose) – мотиви дій окремих осіб або організацій на користь інших осіб або організацій, направлених на заповнення недостатності чогось у суспільстві.

Благодійна організація (charitable organization) – недержавна організація, головною метою діяльності якої є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб.

Благодійна установа – в різних країнах організація, інституція, товариство чи траст, що засновані з метою сприяння загальному добробуту.

Благодійний – щедрий в підтримці знедолених. Похідне від благодійність.

Благодійний статус – статус, який надається законодавством держави чи регіону благодійній установі як визнання її функції корисною для громади, та, завдяки якому вона має право претендувати на податкові привілеї.

Благодійництво, соціальне – організована громадою робота по соціальній інтеграції та загальному поліпшенню стану групи людей в суспільстві.

Благодійність – альтруїстична діяльність, спрямована на надання фінансової та іншої допомоги тим, хто її потребує, на поліпшення умов функціонування суспільства чи його частини.

Благодіяння – акт, метою якого є добробут інших. Добровільна щедрість.

Близькість – це спільне користування фізичним і соціальним простором для того, щоб за бажання відбувалася взаємодія можливостей. Це означає спільне користування

громадськими місцями, як, наприклад, бібліотеками, театрами, парками й навчання в інклюзивних школах і класах та ін.

Брадїлалїя (від грецького слова: bradys – повільний, lalia – мова) – патологічно уповільнений темп мови. Мова надмірно уповільнена, з розтяганням голосних звуків, з млявою, нечіткої артикуляцією. Більшості хворих з такою патологією властива загальна млявість, загальмованість, повільність. Часто відзначається уповільнений темп не тільки зовнішньої, але й внутрішньої мови. У дітей з брадїлалїєю зазвичай бувають і порушення загальної моторики, уваги, пам'яті, мислення.

Будинок дитини – заклад дошкільної освіти системи охорони здоров'я для медико-соціального захисту дітей сирїт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також для дітей з фізичними та/або інтелектуальними порушеннями від народження до трьох (для здорових дітей) та до чотирьох (для хворих дітей) років.

В

Взаємодїя – взаємозалежний обмін діями, організація людьми взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності.

Взаємодїя педагога і вихованців в освітньому процесі – взаємний вплив дорослого і дітей, у процесі якого здійснюється їхній взаєморозвиток. Каналами взаємодїї в освітньому процесі є діяльність і взаємини педагога й вихованців. Модель педагогічної взаємодїї визначає характер педагогічної системи.

Взаємодїя соціальна – форма соціальної комунікації або спілкування двох осіб чи спільнот, у якій систематично здійснюється взаємодїя, реалізується соціальна дія кожного із партнерів. Досягається пристосування дій іншого, спільність у розумінні ситуації і певна узгодженість. Взаємодїя соціальна спеціально організовуються під час проведення ділових ігор, які є методом вивчення внутрішньо – і міжорганізаційних взаємодїй.

Виключення – ситуація, коли учнів у будь-який спосіб, прямо чи опосередковано, позбавляють доступу до освіти або відмовляють у такому доступі.

Виховання здорового способу життя дітей – процес цілеспрямованого, систематичного формування духовного, психічного, фізичного та соціального здоров'я особистості. Виховання здорового способу життя сприяє позитивній соціалізації дитини, забезпечує попередження відхилень від соціальних, моральних та санітарно-гігієнічних норм життєдіяльності людини.

Відновлювальне навчання – навчання, спрямоване на відновлення функцій, порушених внаслідок якогось захворювання. Особливо велике значення має Відновлювальне навчання. у випадках ураження головного мозку або периферійної нервової системи, які ведуть до порушення функцій руху, мовлення, письма, читання тощо.

Відповідальність – категорія етики, права, що відображає соціальне і морально-правове ставлення особистості до суспільства (людства в цілому); характеризується виконанням морального обов'язку і правових норм.

Відповідальність батьків за дітей – визначається Конституцією України, іншим чинним законодавством та моральними нормами суспільства. Юридичні та адміністративні органи держави мають дійові засоби впливу на батьків, які безвідповідально ставляться до своїх обов'язків (кримінальна, адміністративна, громадянсько-правова, матеріальна відповідальність, моральне засудження, попередження, відшкодування збитків, заподіяних неповнолітній дитині, позбавлення батьківських прав та ін.).

Відхилення у поведінці – тенденції поведінки, які визначаються спрямованістю на порушення соціальних, моральних та правових норм. Їх, як правило, пов'язують із негативними вчинками.

Вікові кризи – особливі, перехідні періоди розвитку людини, які характеризуються психологічними змінами і нею переживаються.

Вікові класи (також вікові групи, вікові ступені) – притаманний первісному і традиційному суспільству поділ чоловіків і жінок на декілька вікових категорій, кожна з яких мала чітко визначені права і обов'язки. Переважно уособлювалось чотири вікових класи – діти, молодь (юнаки і юнки), дорослі і літні люди. Дуже важливим був перехід або переведення з першої у другу вікову групу. Задля цього існувала спеціальна система звичаїв і обрядів – ініціація.

Віра – особливий стан психіки, який полягає у повному прийнятті людиною відомостей, подій, явищ або власних уявлень, які можуть бути основою її “Я”, визначати вчинки, судження, форми поведінки.

Внутрігруповий фаворитизм (лат. favor – прихильність) – тенденція сприяти членам своєї групи на противагу інтересам іншої.

Воля – здатність людини, що проявляється у самодетермінації, саморегуляції нею своєї діяльності і різних психічних процесів.

Вплив – процес і результат зміни людиною поведінки, установок, уявлень іншої людини. Вчинок – специфічний вид розумово-вольової дії, необхідна складова діяльності людини. Вчинок – акт морального самовизначення людини, в якому вона стверджується як особистість у своєму ставленні до іншого, до себе самої, до групи чи спільноти. Вчинок – основна одиниця соціальної поведінки, у ньому проявляється і формується характер людини. Може бути виражений дією чи бездіяльністю, позицією, висловленою словами; ставленням до чогось, оформленому у вигляді жесту, погляду, інтонації голосу, змістовного підтексту; в дії, спрямованій на подолання фізичних перепон і пошук істини.

Вчинок – практична дія, опосередкована процесом взаємодії і спілкування між людьми (вибором, метою діяльності, оцінюванням ситуації, самооцінкою, активністю індивіда, намірами, рівнем домагань, статусно-рольовими характеристиками, ціннісно-сисловою та мотиваційною сферами особистості, нормативним регулюванням у конкретній групі чи суспільстві).

Г

Гармонійний розвиток – співвіднесеність та збалансованість усіх сторін розвитку особистості: розумового, фізичного, морального, трудового й естетичного. Їх пропорційність та погоджена єдність.

Гідроцефалія – водянка головного мозку - захворювання, що характеризується надмірним скупченням цереброспинальної рідини в шлуночковій системі головного мозку в результаті ускладнення її переміщення від місця її секреції (шлуночки головного мозку) до місця абсорбції в кровоносну систему (субарахноїдальний простір) - оклюзійна гідроцефалія, або в результаті порушення абсорбції - арезорбтивна гідроцефалія.

Гендер (англ. gender – рід) – сукупність властивостей (соціально-біологічних характеристик), за допомогою яких люди визначають статеву належність індивіда, дають визначення понять “чоловік” і “жінка”.

Гендерний баланс – фактичний або такий, що планується, стан прав, за яким соціальне, економічне, політичне становище чоловіків та жінок стає рівним. Установлення тендерного

балансу спирається на сукупність ключових показників, серед яких найбільше значення мають рівномірний розподіл доходів, представництво на управлінських та політичних посадах, рівень завантаження при веденні домашнього господарства і виконанні громадських справ, досягнутий рівень освіти, існуючий рівень захворюваності і тривалість життя.

Гендерна демократія – система волевиявлення двох статей – жінок і чоловіків у громадянському суспільстві як рівних у правах і можливостях, що законодавчо закріплені й реально забезпеченні в умвідомленні політико-правових принципів, діях, розбудові суспільних державних структур з урахуванням гендерних інтересів та потреб.

Гендерна інтеграція – процес упровадження гендерного компонента в усі галузі життєдіяльності суспільства, з метою забезпечення реалізації гендерної демократії, рівності та справедливості, а також усунення дискримінації з статевою ознакою.

Гендерна культура – сукупність статево-рольових цінностей, відповідних потреб, інтересів і форм діяльності в певному суспільстві, які зумовлені суспільним устроєм та пов'язаними з ними інституціями.

Гендерна рівність – рівність перед законом (включаючи однаковий доступ до людських ресурсів, ресурсів виробництва, а також рівність в отриманні винагороди за рівноцінну працю) і рівність можливостей щодо вираження своїх можливостей своїх інтересів та прийняття рішень незалежно від статі людини.

Гендерні стереотипи – набір загальноприйнятих норм і суджень, які стосуються існуючого становища чоловіків і жінок, норм їхньої поведінки, мотивів і потреб. Гендерні стереотипи закріплюють наявні гендерні розбіжності і стають перепорою до змін стану справ у сфері гендерних відносин.

Гендерна рівноправність – рівне оцінювання суспільством подібностей і відмінностей між жінкою і чоловіком та розрізнення ролей, які вони відіграють.

Гендерна соціалізація – процес засвоєння людиною соціальної ролі, визначеної для неї суспільством від народження, залежно від того, чоловіком чи жінкою вона народилася.

Гендерні ролі – сукупність очікуваних взірців поведінки для чоловіків і жінок.

Гігієна навчальних занять – система оптимальних, науково обґрунтованих вимог до організації освітнього процесу – нормування розумових і фізичних навантажень, раціональна організація занять. **Гіперактивність, або гіперкінетичний синдром** – комплексне порушення поведінки і пізнавальних процесів. Ці розлади дають про себе знати у перші п'ять років життя. Проявляється не властивими для типового розвитку дитини неухважністю, відволіканням, імпульсивністю, підвищеною руховою активністю, що проявляються в різних ситуаціях і зумовлюють стійку соціальну чи шкільну дезадаптацію. Педагоги, які навчають таких учнів, завжди мають звертати увагу на те, щоб матеріали та методи роботи були більш активними, а також постійно їх оновлювати.

Говоріння – психологічний компонент вербальної комунікації; метод втілення в систему знаків певного смислу, кодування інформації; механізм мовлення, побудови висловлювань.

Громадська думка – публічно виражене і поширене судження, яке містить оцінку і ставлення (приховане, явне) до подій, осіб, діяльності груп, організацій, що становлять певний інтерес для суспільства.

Групи ризику – категорії дітей, чий соціальний стан за тими або іншими ознаками не має стабільності, які практично не можуть поодиноці перебороти труднощі, що виникли в

їхньому житті. Все це в результаті може призвести до втрати ними соціальної значущості, духовності, морального образу, біологічної загибелі.

Групова динаміка (грец. *dynamicos* – сильний) – сукупність процесів, що відбуваються в малій групі і характеризують її з точки зору руху, розвитку та функціонування.

Групова дискусія (лат. *discussio* – розгляд, дослідження) – метод групового обговорення проблеми, який дає змогу виявити спектр думок і суджень членів групи, запропонувати можливі шляхи розв'язання завдання, знайти групове розв'язання проблеми.

Групова згуртованість – утворення, розвиток і формування зв'язків у групі, які забезпечують перетворення зовні заданої структури на психологічну спільність людей, психологічний організм, який живе за своїми нормами і законами відповідно до своїх цілей і цінностей.

Групова нормалізація – соціально-психологічний феномен, який виникає у результаті групової дискусії, коли протилежні точки зору, навіть екстремальні позиції, згладжуються і стають єдиною усередненою думкою.

Групова поляризація – соціально-психологічний феномен, що є результатом групової дискусії, у процесі якої різні точки зору, думки оформлюються у дві протилежні безкомпромісні позиції.

Групова сумісність – соціально-психологічний показник згуртованості групи, що виражає можливість безконфліктного спілкування і погодження дій індивідів в умовах спільної діяльності.

Групове інтерв'ю (лат. *interview*, букв. – зустріч, бесіда) – засіб з'ясування суджень і думок членів групи з конкретного питання та оцінки ситуації, що склалася.

Групові норми – певні правила, стандарти поведінки, вироблені групою для забезпечення спільної діяльності членів.

Групові очікування, або експектації (англ. *expectation* – очікування) – сукупність уявлень про те, як повинен поводитися член групи у певній ситуації.

Групові процеси – процеси групової динаміки, які відображають весь цикл життєдіяльності групи (від утворення, функціонування – до розпаду).

Групові ролі – типові способи поведінки, які пропонують, очікують і реалізують учасники групового процесу.

Групові санкції (лат. *sanctio* – непорушна постанова) – сукупність механізмів та засобів, за допомогою яких група стимулює нормативну поведінку, впливає на дотримання індивідами існуючих у ній норм та цінностей.

Гуманізація виховання – створення оптимальних умов для інтелектуального й соціального розвитку кожного вихованця; виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права особистості на свободу, соціальний захист, розвиток здібностей і вияв індивідуальності, самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій, на створення соціально-психічного фільтра проти руйнівних впливів негативних чинників навколишнього природного і соціального середовища; виховання у молоді почуттів гуманізму, милосердя, добротності.

Гуманізація навчання – утвердження особистості як найвищої соціальної цінності, сприяння якнайповнішому розкриттю здібностей дітей, володіння ними загальнолюдськими й національними цінностями.

Гуманізація освіти – переорієнтація освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу й насамперед – світу культури, світу

людини, на формування в молоді гуманітарного й системного мислення; система заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті, формах і методах навчання й таким чином на формування особистісної зрілості учнів, розвиток їхніх творчих здібностей.

Гуманність – загальна позитивна внутрішня установка педагога на сприймання дитини, прагнення розуміти її потреби, інтереси, постійне сприяння розвиткові як того, що становить основу її загальнолюдської сутності, так і того, що визначає її своєрідність, неповторність, тобто того, завдяки чому дитини стає індивідуальністю.

Д

Дебільність – це легкий ступінь розумової відсталості. Ці особи, хоча й здобувають мовні навички із затримкою, здатні використати мову в різних цілях, брати участь у клінічному розпиті. Основні утруднення звичайно спостерігаються при підвищенні вимог соціального середовища, необхідності освоїти читання й лист, орієнтації в символічному середовищі, «ускладненої» контекстами, значеннями й цінностями. Проте при легкій розумовій відсталості можливе працевлаштування, що вимагає здатностей до практичної малокваліфікованої діяльності. Особи з легкою розумовою відсталістю справляються з вимогами, пов'язаними із сімейним життям, вихованням дітей або з адаптацією до культуральних традицій і норм.

Деінституалізація – процес, альтернативний тривалому утриманню людей (душевних хворих, правопорушників, дітей, людей похилого віку) у великих стаціонарних закладах різного типу. Головний принцип деінституалізації – надати людині право знаходитися не в таких обмежених умовах існування, як стаціонари, вести нормальний спосіб життя і жити настільки незалежно, наскільки вона здатна. Основні елементи деінституалізації: намагання уникати без крайньої необхідності розміщення і утримання людей в стаціонарах; організація відповідних альтернативних варіантів за місцем проживання для розміщення, лікування, професійної підготовки, навчання і реабілітації осіб, яких нема необхідності утримувати в стаціонарах. Дезаптація – результат низького рівня соціальної адаптації до соціального середовища. Виявляється в різних формах девіантної поведінки (алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, суїцид) та неадекватних психологічних станах особистості (депресія, гіперактивність). Депривація – особливий психічний стан, що виникає при довготривалому обмеженні чи повній відсутності нових стимулів. Можна розглядати сенсорну, емоційну, інформаційну і соціальну депривацію. Довготривале перебування у стані депривації може викликати стійкі зміни особистості, сприйняття і діяльності особи.

Девіантна (лат. *deviatio* – відхилення) **поведінка** – система вчинків, що відрізняються від загальноприйнятих у суспільстві норм права, культури, моралі.

Делінквент (лат. *delinquens* – правопорушник) – суб'єкт, чия негативна поведінка у крайніх своїх проявах становить карний вчинок.

Деменція (від лат. *Dementia* – безумство) – набута форма недоумства, яка пов'язана з ослабленням інтелектуальних здібностей, емоційним збідненням, утруднення використання минулого досвіду. Розрізняють глобальну деменцію, при якій порушуються всі види психічної діяльності, втрачається критичність, відбувається деградація особистості, і осередкову, за якої особистість в основному не змінюється, зберігається критичність, але знижується рівень інтелектуальних здібностей і пам'яті.

Депресія (лат. depressio – пригнічення) – афективний стан, який характеризується негативізмом, пригніченим емоційним фоном, зміною мотиваційно-когнітивної сфери, загальною пасивністю поведінки.

Десоціалізація (лат. de... – префікс, що означає віддалення, скасування, і socialis – суспільний) – зворотний щодо соціалізації процес, який характеризується відчуженням особистості від основної маси людей, входженням її в асоціальні чи антисоціальні неформальні групи.

Дефіцит спілкування – якісна та кількісна нестача міжособових контактів дитини з іншими людьми. Дефіцит спілкування зазвичай має місце у дитячих закладах закритого типу (лікарнях, будинках дитини, дитячих будинках, інтернатах, у неблагополучних сім'ях де батьки не приділяють дитині достатньої уваги, або в сім'ях, де батьки страждають захворюваннями, через які забезпечують дітям повноцінного спілкування. Дефіцит спілкування є однією з важливих причин затримок та відхилень у психічному розвитку дитини, особливо у віці немовляти та ранньому дошкільному віці. При проведенні корекційної роботи недостатньо забезпечити кількісне спілкування, необхідно організувати якісно адекватне спілкування, з урахуванням вікових особливостей дитини, і її минулий комунікативний досвід. Для цього проводять діагностику рівня розвитку спілкування і заповнюють прогалини.

Дефект – вада, недолік, пошкодження у фізичному або психічному стані дорослої людини, дитини.

Деформації (лат. deformato – перекручую, спотворюю) **спілкування** – відхилення від норм взаємодії, які прийняті в суспільстві і відповідають світовим стандартам.

Діяльність – специфічний вид активності людини, спрямований на пізнання і творче перетворення навколишнього світу, в тому числі й самої себе, умов і засобів свого існування; цілеспрямований взаємовплив учасників взаємодії.

Дизартрія – порушення вимови, обумовлене недостатньою іннервацією мовного апарату. У перекладі слово дизартрія означає розлад артикуляції. Воно виникає, коли швидкість, сила та обсяг рухів органів мови обмежені. Причиною цього є парез м'язів апарату артикуляції. Перш за все обмежений у рухах основний орган артикуляції – мова. Він стає незграбним, неслухняним. Ускладнений рух та інших частин мовного апарату (губ, піднебіння, голосових зв'язок, діафрагми). М'язи особи теж малорухливі, тому мимічні рухи невиразні та одноманітні. Дитина насилу надуває щоки, хмуристь і піднімає брови. При виконанні рухів зазвичай підсилюється слинотеча, яке теж є однією з характерних ознак дизартрії.

Дисграфія – певне порушення листа, при дисграфії порушення написання за фонетичним принципом, в результаті чого виникає велика кількість специфічних помилок, що спотворюють звуковий склад слова. Дисграфія не є ізольованим порушенням, крім Дисграфії спостерігаються ще деякі розлади усного мовлення та інших психічних функцій в залежності від того, який компонент недостатньо сформований.

Дислалія – порушення звуковимови при нормальному слухові та збереженій іннервації мовного апарату. В залежності від локалізації порушення та причин, що обумовлюють дефект звуковимови, дислалію розподіляють на дві основні форми: механічну та функціональну.

Дислексія – часткове специфічне порушення процесу читання, яке виражається стійкими специфічними помилками, які зумовлені несформованістю або розладами функцій, що забезпечують процес читання. За ступенем вираженості розрізняють: алексію – повну неможливість оволодіння читанням або повну його втрату, та дислексію – труднощі в

оволодінні читання та дефект його формування. Дислексія може бути самостійним розладом та проявлятися поряд з іншими важкими порушеннями мовлення - дислаліями, дизартріями, алаліями.

Дискримінація – дія або поведінка, ґрунтована на упередженні, негативних переконаннях стосовно певної групи людей.

Дисципліна – точне, своєчасне і неухильне додержання встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки у державному і суспільному житті.

Дисциркуляторні розлади судинного генезису - запаморочення, шум у вухах, нестійкість психіки, коливання мнестичних порушень, дисфоричні розлади, порушення темпу психічної діяльності.

Дисфункція – порушення, розлад функцій органа або організму

Дитина – людина, яка не досягла дорослого віку. В українській мові існує така градація назв дитини залежно від її віку: немовля, малюк, хлопча/дівча, підліток, парубок/дівчина.

Дитячі будинки-інтернати – медико-соціальні установи, які призначаються для довшого проживання в них дітей, які мають дефекти у розвитку. В такі будинки приймаються діти до 18-ти років, які мають відхилення від норми у фізичному чи розумовому розвитку і які потребують догляду і медичного обслуговування, а також соціально-трудової адаптації. Перелік медичних показань і протипоказань по прийому дітей у Д. б.-і. затверджуються Міністерством охорони здоров'я України.

Дитячий церебральний параліч – це група захворювань у дітей з патологією центральної нервової системи. Термін «церебральний параліч» вживається для характеристики групи хронічних станів, при яких уражена рухова і м'язова активність з порушенням координації рухів. Слово «церебральний» означає «мозковий» (від латинського слова «cerebrum» – «мозок»), а слово «параліч» (від грецького «paralysis» – «розслаблення») визначає недостатню, низьку фізичну активність.

Диференційоване викладання – створення освітнього середовища та організація освітнього процесу задля забезпечення учням з ООП можливості успішного опанування курикулуму на максимальному для кожного рівні. Диференційоване викладання фокусується переважно на методах і прийомах роботи на уроці/занятті (як педагога, так і учнів), що забезпечують оптимальний та результативний освітній процес, ураховують відмінності різноманітного учнівського колективу, а також дають змогу належним чином засвоїти визначені курикулумом стандарти. Д.в. орієнтує на врахування в освітньому процесі таких учнівських характеристик: рівня підготовленості (через варіювання темпу навчання та міри складності матеріалу); стилів навчання (через організацію різноманітних видів діяльності, для того щоб учні отримували та опрацьовували інформацію в різні способи і на різних рівнях); інтересів (через опору на зацікавлення та бажання учня опанувати певну тему чи виробити конкретне вміння). Ці аспекти беруться до уваги під час планування, організації навчання, зваженого варіювання змісту, процесу та/або продуктів навчальної діяльності, передбачених окремим розділом програми чи темою уроку/заняття.

Діти з особливими освітніми потребами – поняття, яке широко охоплює всіх учнів, чий освітні потреби виходять за межі загальноприйнятої норми. Воно стосується дітей з особливостями психофізичного розвитку, обдарованих дітей та дітей із соціально вразливих груп (наприклад, вихованців дитячих будинків тощо).

Діти з особливими освітніми потребами – діти, чиї потреби залежать від різної фізичної чи розумової недостатності або труднощів, пов'язаних із навчанням, засвоєнням знань, умінь та навичок. Діти, які мають ООП, – це назва не тільки для тих, хто страждає на психічні й/або фізичні порушення, а також для тих, хто їх не має. Адже необхідність у спеціальній освіті може виникнути під впливом будь-яких соціокультурних факторів.

Дітей, що мають особливі освітні потреби, сучасна наука розподіляє на три групи: діти з характерними обмеженими можливостями за станом здоров'я; діти, які зазнали труднощів під час навчання; діти, які живуть у несприятливих умовах. Для кожної дитини з ООП характерні свої особливості. За цією ознакою дітей розподіляють на такі групи: для яких характерні порушення слуху (повна або часткова відсутність слуху); з проблемним зором (повна або часткова відсутність зору); діти з інтелектуальними аномаліями (ті, у яких має місце затримка психічного розвитку); у яких порушення мовлення; які мають проблеми з опорно-руховим апаратом; зі складною структурою порушень (сліпоглухонімі тощо); аутисти; діти, які мають емоційно-вольові порушення. Фахівці виокремлюють особливі освітні потреби, які є загальними для дітей, незважаючи на розбіжності в їхніх проблемах, а саме: навчання дітей з ООП має починатися одразу, щойно було виявлено порушення в нормальному розвитку (дозволить не втратити час та досягти максимального результату); використання специфічних засобів для здійснення навчання; до навчальної програми слід увести спеціальні розділи, яких немає в стандартній програмі закладу освіти; диференціація й індивідуалізація навчання; можливість максимально розширити процес інклюзії за межі закладу освіти; продовження процесу інклюзивного навчання після закінчення навчання в закладі освіти, надання можливості молодим людям вступити до вишу; участь кваліфікованих фахівців (лікарів, психологів та ін.) у навчанні дитини з ООП, залучення батьків до освітнього процесу. Для дітей з особливими освітніми потребами характерні такі загальні недоліки: нестача знань про довкілля, обмежений світогляд; проблеми загальної та дрібної моторики; загальмованість у розвитку мовлення; труднощі в довільному регулюванні поведінки; проблеми у спілкуванні; проблеми з пізнавальною діяльністю; песимізм; невміння поводитися в суспільстві й контролювати власну поведінку; низька або занадто висока самооцінка; невпевненість у власних силах; повна або часткова залежність від інших.

Діти з особливостями (порушеннями) психофізичного розвитку – діти, які мають відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими чи набутими розладами.

Довіра – очікування від людини вчинків, що відповідають моральним мотивам та нормам діяльності, яке будується на знаннях про характер людини, досвіді спілкування з нею, і, відповідно, знаннях про вірогідний характер його вчинків.

Додаткова підтримка в освітньому процесі – це комплекс додаткових постійних чи тимчасових послуг для осіб з особливими освітніми потребами в освітньому процесі, в тому числі психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги, послуги асистента вчителя, асистента дитини, забезпечення спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку тощо, що відповідають індивідуальним потребам здобувача освіти

Додаткові освітні послуги – комплекс заходів із системного психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП у процесі навчання і виховання.

Дружба – особлива форма міжособистісної взаємодії, яка характеризується індивідуально-вибірковими стосунками, взаємною прихильністю учасників спілкування,

посиленням процесів афіліації, високим рівнем задоволеності міжособистісними контактами, взаємними очікуваннями позитивних почуттів.

Е

Егоїзм (франц. ego'isme, від лат. ego – я) – ціннісна орієнтація суб'єкта, яка зумовлює домінування в його взаємодії з іншими особистих інтересів і потреб безвідносно до інтересів партнера по спілкуванню.

Егоцентризм (лат. ego – я і centrum – осердя) – зосередженість індивіда тільки на власних інтересах і переживаннях, що спричинює його нездатність зрозуміти іншу людину як суб'єкта взаємодії та самодостатню особистість.

Екстремальна (лат. extremum – край, кінець) **ситуація** – інтенсивний вплив на індивіда чинника навколишнього середовища (їх сукупності), що робить життєво необхідним включення механізмів адаптації (приспособування, самозахисту) для виживання, максимально можливого за таких обставин психологічного та біологічного комфорту.

Емоції (лат. emoveo – хвилюю) – психічне відображення у формі безпосереднього переживання життєвого змісту явищ і ситуацій.

Емоційно-психічні стани – потяги, емоції, почуття, прагнення, бажання, переживання особистості, пов'язані з пізнанням і самопізнанням; воля, яка виникає завдяки потягам та емоціям і зумовлює дії та вчинки людини.

Емпатія (грец. empathia – співпереживання, співчуття) – осягнення емоційних станів іншої людини; психічний процес, який дає змогу зрозуміти переживання іншої особистості (механізм пізнання); дія індивіда, що допомагає йому по-особливому вибудувати спілкування (особливий вид уваги до іншої людини); здібність, властивість, здатність проникати в психічний стан іншої людини (характеристика людини, тобто емпатійність).

Енцефаліт – група захворювань, що характеризуються запаленням головного мозку (суфікс «іт» вказує на запальний характер захворювання). Найбільш раціональним принципом класифікації інфекційних захворювань є класифікація за їх причин (етіологічним факторів). Але так як причину енцефалітів встановити вдається не завжди, то при класифікації енцефалітів використовують ще й особливості протікання процесу захворювання (патогенетичний фактор). Виходячи з цих принципів, енцефаліт ділять на первинні та вторинні, вірусні та мікробні, інфекційно-алергічні, алергічні та токсичні. Альтернативний термін «енцефалопатія», який точніше відображає сутність процесу, так і не знайшов загального визнання.

Енцефалопатія – стійка органічна церебральна патологія з відповідними клінічними ознаками та змінами в неврологічному статусі

Ерготерапія – сприяє розвитку координаційних здібностей реакцій рівноваги, загальної та дрібної моторики, моторного планування, покращує інтеграцію сенсорної інформації, а також регулює рівень активності.

Етнічна (грец. etnikos – народний) **група** – стійка спільність, що історично склалася на певній території і якій властиві відносно стабільні особливості мови, спільні риси, неповторні якості, усвідомлення єдності і відмінності від інших утворень (самосвідомість етносу), відмінні від інших груп характеристики (спосіб життєдіяльності, традиції, норми, правила і звички, побут, матеріальна і духовна культура, метод господарсько-екологічної діяльності, внутрішня формальна організація та ін.).

Етноцентризм (грец. ethnos – плем'я, народ і centrum – осердя) – психологічна схильність сприймати всі життєві події з позицій своєї етнічної групи, вважаючи її еталоном.

Ефект (лат. effectus – виконання, дія) **ореолу** (лат. aureolus – золотий) – тенденція перебільшувати тим, хто сприймає, однорідність особистості співрозмовника, переносити сприятливе (несприятливе) враження про одну якість індивіда на всі інші.

Ж

Життєва компетентність – здатність дитини з ООП застосовувати на практиці знання, досвід, суспільні цінності, базові навички комунікації і соціально-побутової адаптації, набуті у процесі навчання та комплексної реабілітації.

Життєдіяльність – сутність і здатність людського організму об'єктивно виконувати фізіологічні і фізичні, соціальні та інші функції. Життєдіяльність забезпечується як самою людиною, так і складною системою заходів з боку суспільства і держави.

Життєва мета – форма самопрогнозування, ідеального уявлення бажаного майбутнього.

Життєва перспектива – спосіб усвідомленого, відносно структурованого засвоєння особистістю свого майбутнього.

Життєві плани – спосіб усвідомлення свого ставлення до подій власного життя, підвищення своєї ролі у регулюванні індивідуальної життєдіяльності (під час прийняття життєво важливих рішень).

Жестів мова – система умовних знаків, утворених рухами рук, мімікою обличчя, рухами тіла. Як додатковий засіб спілкування людей звичайно комбінується з усним мовленням. Для спілкування глухонімих існують складні системи жестової мови. Цій мові глухонімих дітей навчають у спеціальних школах.

З

Заїкання – вада мовлення, що виявляється у мимовільному повторенні окремих звуків, складів або цілих фраз, неприродному розтягуванні звуків або блоках мовчання, протягом яких людина, що заїкається, не може вимовити звук. Ймовірно, заїкання з'явилося практично одночасно з мовою, адже згадки про нього доходять до нас з якнайдавніших часів.

Зараження – психологічний вплив на особистість у процесі спілкування і взаємодії, який передає певні настрої, спонуки не через свідомість та інтелект, а через емоційну сферу.

Зарахування здобувачів освіти, зокрема осіб з особливими освітніми потребами до закладу загальної середньої освіти здійснюється згідно з порядком зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти, розробленого центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. Особи з особливими освітніми потребами можуть розпочинати здобуття початкової освіти пізніше шести років. Керівник закладу загальної середньої освіти видає наказ про зарахування особи з особливими освітніми потребами на підставі заяви одного з батьків або законних представників дитини чи повнолітньої особи, поданої особисто, та висновку інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини.

Затримка психічного розвитку – відноситься до розряду слабо виражені відхилення у психічному розвитку і займає проміжне місце між нормою і патологією. Діти із затримкою психічного розвитку не мають таких важких відхилень у розвитку, як розумова відсталість, первинне недорозвиток мови, слуху, зору, рухової системи. Основні труднощі, які вони відчувають, пов'язані насамперед із соціальною (в тому числі шкільної) адаптацією та навчанням.

Зворотна інтеграція – про такий тип можна говорити тоді, коли здорові діти відвідують спецшколу.

Звукотерапія – один із засобів валеологічного виховання та навчання, який передбачає роботу з піснями, віршами, що має сприятливий вплив на всі органи, особливо на серцево-судинну систему, посилює захисно-адаптаційні реакції організму. Види співу: спів окремо або злино, з оплесками, з різною інтонацією та мімікою, спів з наслідуванням, вібрація звуком, спів голосних звуків із метою запам'ятати їх і потім безпомилково поділяти слова на склади (скільки голосних – стільки складів).

Здібності – індивідуально-психологічні особливості, які сумовою успішної діяльності особистості.

Здоров'язбереження в освітньому просторі – освітній процес, що не завдає прямої або опосередкованої шкоди здоров'ю учнів, створює безпечні та комфортні умови перебування дітей в закладі освіти, забезпечує індивідуальну освітню траєкторію дитини, запобігає стресам, перевантаженню, втомі, сприяючи цим збереженню і зміцненню здоров'я вихованців.

Здоров'язбережувальні освітні технології – сукупність засобів, методів, форм, прийомів організації та здійсненні освітнього процесу, спрямованого на підтримку і збереження здоров'я учнів.

I

Ігрова терапія – метод лікувально-педагогічного впливу на дітей і дорослих, які страждають емоційними порушеннями, страхами, невротами тощо. Гра як засіб ігрової терапії сприяє катарсичній розрядці почуттів. Це терапія засобами ігрової діяльності, тобто вибудовування відносин між дорослим і дитиною за допомогою гри, у якій дитина відчуває себе значущою особистістю, яку цінують і люблять. Це використання емоційних, пізнавальних та фізичних здібностей дитини з метою корекції порушеного розвитку і поведінки.

Ідеал (франц. *ideal*) – узагальнене уявлення про максимально можливий рівень розвитку особистості, реалізації її потенціалу.

Ідентифікація (лат. *identicus* – тотожний) – процес ототожнення (уподібнення) себе з іншим індивідом або групою, основою якого є емоційний зв'язок; набуття, засвоєння цінностей, ролей, моральних якостей іншої людини, особливо батьків; копіювання суб'єктом думок, почуттів, дій іншої людини, яка є моделлю.

Ідентичність (лат. *identicus* – тотожний) – збереження і підтримання особистістю власної цілісності, тотожності, неперервності історії свого життя.

Ідіотія (прост. ідіотизм) (від грец. *ἰδιότης*, *idioteia* – невігластво) – найглибша ступінь розумової відсталості, що характеризується майже повною відсутністю мови і мислення. Хворі, що страждають ідіотією, не можуть ходити, в них порушений будова внутрішніх органів. Ідіота недоступна осмислена діяльність. Мова не розвивається. Ідіоти вимовляють лише окремі нечленороздільні звуки і слова, часто не розуміють мови навколишніх, не відрізняють родичів від сторонніх. Вони не здатні до самостійного життя: не володіють елементарними навичками самообслуговування, не можуть самостійно їсти, іноді навіть не пережовують їжу, неохайно, потребують постійного догляду і нагляду. Мислення не розвивається, реакція на оточуюче різко знижена. Емоційне життя вичерпується примітивними реакціями задоволення і невдоволення. У одних переважають злобно-гнівливим спалаху, в інших – млявість і байдужість до всього навколишнього. Такі діти не

навчаються і перебувають (за згодою батьків) у спеціальних закладах (дитячих будинках для глибоко розумово відсталих).

Інвалід – особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими розладами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження життєдіяльності.

Інвалідність – перешкоди або обмеження діяльності людини з фізичними, розумовими, сенсорними та психічними відхиленнями, спричинені наявними в суспільстві умовами, за яких людей виключають з активного життя.

Індекс інклюзії – добірка практичних матеріалів, спрямованих на планування дій зі створення та розвитку в закладах освіти інклюзивного освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу.

Індивідуальність (лат. *individuitas* – неподільність) – сукупність своєрідних психічних особливостей і певних властивостей людини, які характеризують її неповторність і виявляються у рисах характеру, у специфіці інтересів, якостей, що відрізняють одну людину від іншої.

Індивідуалізація – підтримка та розвиток одиничного, особливого, своєрідного як потенціалу особистості. Індивідуалізація сприяє розвитку самосвідомості, самостійності й відповідальності.

Індивідуальне навчання в системі загальної середньої освіти є однією з форм організації навчально-виховного процесу і впроваджується для забезпечення права громадян на здобуття повної загальної середньої освіти з урахуванням індивідуальних здібностей та обдарувань, стану здоров'я, демографічної ситуації, організації їх навчання. *Індивідуалізація навчання* – це система засобів, яка сприяє усвідомленню учнем своїх сильних і слабких можливостей навчання, підтримці і розвитку самобутності з метою самостійного вибору власних смислів навчання.

Індивідуальні відмінності – це перш за все відмінності у фізіологічних задатках, які виражаються особливостями вищої нервової системи, на основі яких складається психологічне життя особистості з її індивідуальними психічними процесами.

Індивідуалізоване навчання – це навчання за суто індивідуальними програмами, змістом, формами, засобами, темпом, формами контролю і оцінювання його тощо. Воно може втілюватися в межах і на основі індивідуалізації навчання як системи відносин і передбачає: 1) всебічне знання учня, його здібностей та можливостей; 2) наявність відповідним чином підготовлених учителів; 3) наявність адаптованих (індивідуалізованих) курсів, програм тощо; 4) добре налагоджену й розвинуту матеріально-технічну базу.

Індивідуальний навчальний план (ІНП) – це один з найважливіших інструментів у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Індивідуальний навчальний план – це формальний документ, який містить детальну інформацію про дитину і послуги, які вона має отримувати. Він розробляється командою педагогів і фахівців та об'єднує їхні зусилля з метою розробки комплексної програми роботи з дитиною і, водночас, визначає, які саме послуги надаватиме кожний фахівець. Батьки є активними учасниками розробки індивідуального навчального плану, оскільки вони знають своїх дітей краще за інших. Індивідуальний навчальний план визначає необхідні адаптації/модифікації та слугує підґрунтям для подальшого планування навчальних занять. Він розробляється та реалізується для кожного учня з особливими освітніми потребами. Індивідуальні навчальні плани складаються на основі типових навчальних планів, затверджених Міністерством освіти і науки України. Освітній

рівень учнів, які навчалися за індивідуальною формою, має відповідати вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти. Виконання індивідуального навчального плану та програм, досягнення учнів у навчанні фіксуються в окремих журналах встановленого зразка.

Індивідуальна навчальна програма дитини з особливими освітніми потребами у класі з інклюзивним навчанням розробляється на основі типових навчальних програм загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі спеціальних, з відповідною їх адаптацією; визначає зміст, систему знань, навичок і вмінь, які мають опанувати учні в освітньому процесі з кожного предмета, а також зміст розділів і тем.

Індивідуальна програма розвитку особи з особливими освітніми потребами – це документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, визначає перелік необхідних психологопедагогічних, корекційно-розвиткових та інших послуг і засобів для розвитку дитини, який розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків чи інших законних представників дитини.

Індивідуальна програма реабілітації – комплекс оптимальних видів, форм, обсягів, термінів реабілітаційних заходів з визначенням порядку і місця їх проведення, спрямованих на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму і здібностей конкретної особи до виконання видів діяльності, визначених у рекомендаціях медико-соціальної експертної комісії.

Індивідуалізація навчання – організація освітніх умов для максимальної реалізації суб'єктної позиції дитини у процесі навчання, тобто усвідомлення нею мети та завдань навчання, можливість обирати навчальний матеріал, форми й методи розв'язання навчальних завдань.

Індивідуально-консультативна робота – це форма організації навчальної роботи, яка здійснюється шляхом створення необхідних умов для виявлення і розвитку індивідуальних особливостей учнів на основі особистісно-діяльнісного підходу. Індивідуально-консультативна робота проводиться з метою посилення мотивації тих, хто навчається, до пізнавальної діяльності і спрямування її в необхідному руслі.

Індивідуальний освітній маршрут визначається вченими як цілеспрямовано-проектowana диференційована освітня програма, яка забезпечує учневі позиції суб'єкта вибору, розробки й реалізації освітньої програми під час здійснення викладачами педагогічної підтримання його самовизначення і самореалізації. Індивідуальний освітній маршрут визначається освітніми потребами, індивідуальними здібностями й потенційними можливостями учня (рівень готовності до освоєння програми), а також існуючими стандартами змісту освіти.

Індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання.

Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план.

Індивідуальний підхід до учнів – це цілеспрямована діяльність учителя з навчання і виховання кожної дитини в умовах класно-урочної системи навчання. Для досягнення індивідуального підходу до учнів використовується індивідуалізація та диференціація навчальної діяльності.

Індивідуально-специфічний вплив – трансляція індивідом іншим людям своїх особистісних рис у формі взірців особистісної активності.

Інклюзивна культура – система цінностей, що забезпечує виникнення у закладі освіти атмосфери доброзичливості, безпеки та прийняття, яка б стимулювала учнів до співпраці і взаємодопомоги. Така інклюзивна культура сприяє створенню єдиної системи цінностей, що сприймається і поділяється усіма. Розвиток закладу освіти стає постійним і безперервним процесом.

Інклюзивна освіта – це освітня технологія, яка передбачає навчання й виховання дітей з особливими потребами у звичайному навчально-виховному закладі, де створені відповідні умови для забезпечення максимальної ефективності навчального процесу. Інклюзивна освіта – термін, який вперше прозвучав у Саламанській декларації про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами, яка була прийнята на Всесвітній конференції з питань освіти осіб з особливими потребами у червні 1994 року. Саме цей документ і став першим міжнародним документом, який наголосив на необхідності проведення освітніх реформ у напрямі інклюзивної освіти. У зверненні до всіх урядів наголошується, що пріоритетним з точки зору політики та бюджетних асигнувань має бути «реформування системи освіти, яке б дало змогу охопити навчанням усіх дітей, незважаючи на індивідуальні відмінності та труднощі; законодавчо визнати принцип інклюзивної освіти, який полягає в тому, що всі діти перебувають у звичайних школах, за винятком тих випадків, коли не можна вчинити інакше; всіляко заохочувати обмін досвідом з країнами, що мають інклюзивну систему навчання; сприяти участі батьків, громад, громадських організацій осіб з інвалідністю в процесах планування та прийняття рішень, що стосуються задоволення особливих навчальних потреб; всіляко сприяти розробці стратегій діагностування та визначення особливих потреб у дітей, а також розробляти науково-методичні аспекти інклюзивного навчання; значну увагу варто приділити підготовці педагогів до роботи в системі інклюзивної освіти». В основі терміну «інклюзивна освіта» лежить соціальна модель розуміння інвалідності.

Інклюзивна педагогіка – галузь педагогічного знання, в основі якого лежить дослідження теорії і практики спільного навчання й виховання осіб із різним рівнем психофізичного розвитку (легкими психічними і фізичними порушеннями, із затриманим, прискореним і типовим розвитком), а також соціально-вразливих і педагогічно занедбаних категорій, залучених до спільного навчально-виховного процесу в системах неперервної загальної та професійної освіти.

Інклюзія – лише частина набагато більшої картини, ніж навчання у звичайному класі загальноосвітньої школи. Інклюзія – це бути включеним у життя і брати в ньому участь, використовуючи власні можливості в щоденній діяльності як член громади. Інклюзія – це коли ти є частиною того, що й інші, коли тебе приймають і обіймають, як того, що до них належить. Інклюзія може мати місце у школі, церкві, на ігровому майданчику, на роботі й відпочинку.

Інклюзія – це:

1. Інклюзія – це процес. Її слід розглядати як неперервний пошук ефективних способів врахування питання багатоманітності. Інклюзія навчає співіснувати з відмінностями, які розглядаються як стимул для заохочення дітей і дорослих до навчання.

2. Інклюзія спрямована на виявлення й усунення бар'єрів. Вона передбачає збір, узагальнення і оцінку інформації з великої кількості різних джерел з метою вдосконалення освітньої політики і практики, заохочення дітей і дорослих до навчання.

3. Інклюзія створює умови для присутності, участі та досягнень усіх учнів. Термін «присутність» означає місце навчання дітей і те, наскільки регулярно вони його відвідують. Термін «участь» описує якість їхнього навчального досвіду і тому вимагає врахування думок тих, хто навчається. Термін «досягнення» стосується не лише результатів тестів чи екзаменів, а охоплює також результати навчання в межах усіх навчальних планів і програм (curriculum).

4. Інклюзія вимагає підвищеної уваги до дітей «групи ризику», для яких існує вірогідність виключення чи низької успішності. Йдеться про моральний обов'язок вести ретельне спостереження за групами учнів, які за статистикою найчастіше потрапляють до «групи ризику», і, за потреби, вживати заходів для забезпечення їхньої присутності, участі та досягнень у системі загальної освіти.

Інклюзивний навчальний заклад – це заклад освіти, який забезпечує інклюзивну модель освіти як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує існуючі в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей, створює позитивний клімат у шкільному середовищі.

Інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, що забезпечує реалізацію права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, а також їх соціалізацію та інтеграцію в суспільство. Психолого-педагогічна, корекційно-розвиткова та інша допомога особам з особливими освітніми потребами в системі освіти надається у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з урахуванням їхніх потреб, визначених в індивідуальній програмі розвитку особи з особливими освітніми потребами.

Інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів реалізації прийомів для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

Інклюзивний підхід в освіті – процес урахування і задоволення різноманітних потреб усіх дітей, які мають навчатися шляхом розширення участі у навчанні, культурному та суспільному житті, а також скорочення масштабів відчуження в межах освіти та за її допомогою. Інклюзивний підхід передбачає внесення змін і коректив до змісту, підходів, структур і стратегій на основі єдиної концепції, яка охоплює всіх дітей відповідної вікової групи, та переконання в тому, що навчання дітей є обов'язком формальної системи освіти.

Інклюзивна політика – побудова чіткої структури цілей і принципів керування освітнім процесом. Стратегія роботи закладу освіти спрямована на формування інклюзивного освітнього середовища для всіх учнів. Вона заохочує заклад охоплювати всіх дітей, які проживають у даній місцевості, і докладати зусиль для мінімізації чинників, що призводять до їх виключення. Політика щодо надання підтримки регулює всі заходи, які посилюють спроможність закладу освіти враховувати у своїй діяльності різноманітні ООП, виходячи з принципу цінності кожної дитини.

Інклюзивна практика – шляхи розвитку того, чого і як навчають і навчаються на основі інклюзивних цінностей і політики; як інклюзивні цінності впливають на структурування та зміст освітнього процесу. Освітній процес будується таким чином, що в навчанні від початку враховуються ООП. Передбачається, що діти, допомагаючи одне одному, самі стають ресурсом для навчання. Дорослі співпрацюють між собою і всі разом несуть спільну відповідальність за навчання дітей.

Інклюзивна школа – заклад освіти, який забезпечує інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи

та форми навчання, використовує існуючі в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей, створює позитивний клімат в шкільному середовищі.

Інклюзивні принципи – система базових вимог, що забезпечує ефективність інклюзивної освіти. Інклюзивне навчання в закладах освіти ґрунтується на спеціальних дидактичних принципах, яких необхідно дотримуватися під час планування й організації занять, а саме, принципів: педагогічного оптимізму (ґрунтується на тому, що вчитися можуть усі діти); диференційованого та індивідуального підходів; ранньої педагогічної допомоги; діяльнісного підходу в навчанні й вихованні; соціально-адаптувальної спрямованості освіти; розвитку мислення, мовлення й комунікації як засобів спеціальної освіти; необхідності спеціального педагогічного керівництва

Інклюзивно-ресурсний центр – установа, що утворюється з метою забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у професійно-технічних навчальних закладах, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини (далі – комплексна оцінка), надання психолого-педагогічної допомоги та забезпечення системного кваліфікованого супроводження (крім вихованців дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, учнів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів).

Інститути соціалізації – конкретні групи, в яких людина долучається до системи норм, цінностей і соціальних зв'язків (сім'я, школа, неформальні організації, засоби масової інформації тощо).

Інтеграція – зусилля, спрямовані на введення дітей з особливими освітніми потребами у регулярний освітній простір. Ми пристосовуємо учня до вимог школи.

Інтегроване навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку – навчання і виховання дітей з різними дефектами психофізичного розвитку в закладах освіти разом із дітьми, які нормально розвиваються, за умови, що ці діти за наявності індивідуальних засобів корекції дефекту зможуть встигати за темпом навчання решти дітей.

Інтерес – форма вияву пізнавальної потреби, що забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей діяльності і сприяє орієнтуванню, ознайомленню з новими фактами, більш повному відображенню дійсності.

Інтеріоризація (лат. interior – внутрішній) – процес формування внутрішньої структури людської психіки за допомогою засвоєння соціальних норм, цінностей, ідеалів, процес переведення елементів зовнішнього середовища у внутрішнє “Я”.

Інфантилізм (лат. infantilis – дитячий) – збереження в психіці й поведінці підлітка особливостей, притаманних дитячому віку.

Імбецильність – менш глибока ступінь вродженого слабоумства. Серед інших форм олігофренії вона зустрічається до 10%. На відміну від ідіотів, імбецили можуть виявляти елементарні, але все таки диференційовані і різноманітні реакції на навколишнє середовище. Вони можуть орієнтуватися в уже опанованій ними ситуації, однак зовсім розгублюються в новій ситуації. Мова при імбецильності примітивна, невиразна, хоч словниковий запас хворих іноді досягає 200-300 слів; вони можуть вживати нескладні фрази та розуміти їх. Їм доступні елементарні узагальнення, вони володіють деякими відомостями в межах простих побутових знань, здатні орієнтуватись у нескладних питаннях побутової обстановки. Однак утворення абстрактних понять їм недоступне, логічні операції здійснюються на дуже низькому рівні, мислення надто конкретне. Логічна пам'ять при імбецильності відсутня, але механічна

пам'ять може бути задовільною, що сприяє засвоєнню деяких елементарних знань і навичок, які правильно, хоч і стереотипно, використовуються в звичній ситуації. У випадках менш тяжкої імбецильності, не дивлячись на низький розвиток інтелекту, безпосередні емоційні реакції можуть бути відносно розвиненими. Це дозволяє навіть встановлювати певні індивідуальні характерологічні відмінності. Відзначається і розвиток ознак особистісного самоусвідомлення, емоційно диференційоване ставлення до оточуючих. Багато імбецилів надзвичайно прив'язані до близьких, можуть співчувати іншим людям, охоче намагаються наслідувати добрим прикладам.

К

Кабінет психологічного розвантаження – вдосконалений варіант кімнати відпочинку, в якій створені оптимальні умови для швидкого і ефективного зняття емоційного перенапруження, відновлення працездатності, проведення психотерапевтичних та психогігієнічних заходів.

Каузальна (лат. *causa* – причина) **атрибуція** (лат. *attributio* – приписування) – інтерпретація необхідної суб'єкту інформації шляхом приписування партнеру по взаємодії можливих почуттів, причин і мотивів поведінки.

Керівник – індивід, на якого офіційно покладені функції управління і організації діяльності в групі (установі, фірмі та ін.).

Керівництво – здійснюваний індивідом чи колективним суб'єктом соціально-психологічний вплив на інших людей з метою структурування дій та відносин у групі (організації).

Кінезіологія – наука про розвиток головного мозку через рух. Кінезіологія розглядає мозок людини як комп'ютер, в якому вже закладена інформація про усі функціональні зв'язки в організмі. Мозок накопичує інформацію і здатний вирішувати будь-яке завдання, пов'язане з регуляцією функцій організму.

Кінезіологічні вправи – комплекс рухів, які дозволяють активізувати міжпівкульну взаємодію, відбувається синхронізація роботи півкуль, півкулі обмінюються інформацією. Покращують розумову діяльність, сприяють поліпшенню запам'ятовування, підвищують стійкість уваги, формують просторові уявлення.

Команда супроводу дітей з ООП створюється наказом директора закладу освіти та підпорядковується директору закладу освіти. Склад учасників Команди супроводу залежить від індивідуальних потреб дитини з певним видом порушення розвитку (психічного, фізичного, інтелектуального, сенсорного порушення). До складу Команди супроводу дітей з ООП входять: постійні учасники: заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель початкових класів/класний керівник, вчителі, асистент вчителя, практичний психолог, соціальний педагог та батьки дитини з ООП; залучені фахівці (в тому числі фахівці інклюзивно-ресурсного центру (далі ІРЦ)): вчитель-дефектолог (в залежності від виду порушення розвитку дитини з ООП), медичний працівник закладу освіти, сімейний лікар, асистент дитини, спеціалісти служби соціального захисту населення, спеціалісти служб у справах дітей тощо.

Команда супроводу вирішує наступні завдання: розробка індивідуальної програми розвитку (далі-ІПР) для кожної дитини з ООП, моніторинг її виконання з метою коригування та визначення динаміки розвитку дитини; визначення напрямів психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, що можуть бути надані в межах закладу освіти на підставі висновку інклюзивно-ресурсного центру та надання цих послуг; надання методичної

підтримки педагогічним працівникам закладу освіти з організації інклюзивного навчання; моніторинг створення належних умов для інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище; консультативна робота з батьками або законними представниками (далі — батьки) дітей з ООП щодо особливостей їх навчання та виховання; проведення інформаційно-просвітницької роботи у закладі освіти серед педагогічних працівників, батьків і дітей з метою недопущення дискримінації та порушення прав дитини, формування дружнього та неупередженого ставлення до дітей з ООП; захист прав осіб з особливими освітніми потребами у випадку виявлення психотравмуючих обставин або ризику для життя і здоров'я дитини

Компетентна (лат. *competens* – належний, відповідний) **людина** – індивід, який має досконалі знання у певній професійній сфері.

Компенсація – відновлення недорозвинутих чи порушених психофізичних функцій шляхом використання збережених чи перебудови частково порушених функцій.

Комунікативна система обміну картинками (Picture Exchange Communication System – PECS) – форма допоміжної альтернативної комунікації, що дає змогу компенсувати недостатність мовленнєвих навичок у процесі комунікації і сприяє налагодженню продуктивного контакту.

Комунікативна структура малої групи – відносини індивідів між собою і навколишнім середовищем, які спрямовані на актуалізацію комунікативного потенціалу групи і реалізуються в системі інформаційних зв'язків.

Комунікативний вплив – внутрішня комунікативна установка комунікатора стосовно себе і реципієнта, вербальні і невербальні особливості повідомлення, характеристики комунікативного простору спілкування, складові соціально-психологічного середовища.

Комунікативний потенціал групи – комунікативні можливості групи, що можуть бути використані для забезпечення всіх її реальних відносин і зв'язків (внутрішніх і зовнішніх).

Комунікативний потенціал особистості – притаманні особистості об'єктивні й суб'єктивні комунікативні можливості, які реалізуються як свідомо, так і стихійно і є внутрішнім резервом індивіда.

Комунікативний простір – соціально-психологічне середовище, в якому можливе формування адекватної комунікативної моделі спілкування.

Комунікативні бар'єри (франц. *barriere* – перешкода) – психологічні перешкоди, що виникають на шляху отримання інформації.

Комунікація (лат. *communico* – спілкуюсь із кимось) – спектр зв'язків та взаємодій, що передбачають безпосередні чи опосередковані контакти, реалізацію соціальних відносин, регуляцію соціального процесу, ціннісне ставлення до нього, обмін інформацією, співпереживання, взаєморозуміння, сприймання, відтворення, вплив групи на людину чи однієї людини на іншу.

Конфлікт (лат. *conflictus* – зіткнення) – зіткнення значущих, конкуруючих, несумісних чи протилежних поглядів, потреб, інтересів і дій індивідів та їх груп.

Конформізм (лат. *conformis* – подібний, відповідний) – пасивне, пристосовницьке прийняття групових стандартів поведінки, безапеляційне визнання існуючих порядків, норм і правил, безумовне схиляння перед авторитетами.

Конформна (лат. *conformis* – подібний) **поведінка** – дія людини, яка проявляється у її податливості реальному чи уявному тиску групи! зміні установок і вчинків відповідно до позиції спільноти, до якої вона причетна.

Конформність – схильність індивіда піддаватися думці групової більшості, реальному чи уявному тиску групи.

Когнітивна (лат. *cognitio* – знання, пізнання) **сфера особистості** – пізнання і перетворення людиною навколишнього світу.

Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

Комфортні умови – умови, за яких дитина з ООП могла б опанувати адаптовану для неї навчальну програму в зручному темпі й у відповідному обсязі.

Корекція – система педагогічних, психологічних і медичних заходів, спрямованих на послаблення і (або) подолання вад психофізичного розвитку учнів з психофізичними порушеннями у процесі навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку їхньої особистості. У вузькому розумінні – це поліпшення виправлення вади.

Корекційно-розвиткові послуги (допомога) – це комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

Корекційне виховання – це виховання типологічних властивостей і якостей особистості, інваріативних предметній специфіці діяльності (пізнавальній, трудовій, естетичній), які дозволяють адаптуватись у соціальному середовищі.

Корекційний розвиток – виправлення (подолання) недоліків розумового і фізичного розвитку, удосконалення психічних і фізичних функцій збереженої сенсорної сфери і нейродинамічних механізмів компенсації дефекту.

Корекційне навчання – засвоєння знань про шляхи і засоби подолання недоліків психічного і фізичного розвитку та засвоєння способів застосування одержаних знань.

Корекційно-розвиткові послуги (допомога) – це комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

Корекційні-розвиткова робота – це комплексна діяльність різних фахівців, спрямована на поліпшення процесів розвитку і соціалізації дитини, послаблення або подолання її психофізичних порушень у процесі навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку особистості та підготовки до самостійного життя.

Компоненти реальних навчальних можливостей – це: психологічні (аналіз, синтез, раціональне мислення, вміння виділяти головне, самостійність мислення, узагальнення, порівняння, спостережливість, логічність мови, темп мислення, гнучкість і критичність мислення, пам'ять, увага); навички навчальної праці (самоконтроль, планування навчальної діяльності, темп обчислень, швидкість письма, читання, організованість, дотримання режиму дня); вихованість (наполегливість, старанність, свідомі дисципліна, активність); основні ставлення (до навчання, до вимог колективу, до вчителів); компоненти позашкільних впливів (сім'ї, однолітків); біологічні компоненти (фізична працездатність, стан здоров'я, дефекти мови, зору, слуху).

Корекційна спрямованість уроку передбачає: уповільненість процесу навчання; простіший, ніж у масовій школі, виклад навчального матеріалу; надання допомоги в диференціюванні зовнішньо схожих та відмінних об'єктів, явищ, понять; наочний характер

навчання; предметно-практичний характер навчання; залучення більш розвинутих здібностей дитини і подолання загальної недосконалості сенсорної та/або інтелектуальної сфери.

Критерії визначення доступності закладу освіти: доступність прилеглої території до будівлі освітнього закладу; безбар'єрний вхід та безперешкодний рух в приміщеннях; доступність до дверних і відкритих прорізів; пристосованість для використання санвузлів, місць відпочинку та усіх без винятку приміщень у закладі.

Ксенофобія від грецьких слів ξένος (ксенос), що означає "чужинець", "незнайомець", та φόβος (фобос), що означає "страх", – це 1) хворобливий стан, що виявляється у нав'язливому страху стосовно чужинців чи просто чогось незнайомого, чужоземного. 2) Страх перед чужоземцями та ненависть до них. 3) У науковій фантастиці ксенофобія – це страх перед інопланетянами. Розрізняють дві основні форми ксенофобії. Перша спрямована на групу всередині суспільства, що вважається чужою та шкідливою для суспільства, наприклад, нові іммігранти, біженці, трудові мігранти, євреї. Об'єктом другої форми ксенофобії є головним чином культурні елементи, що вважаються чужими. Усі культури підпадають під чужоземний вплив, але культурна ксенофобія є часто вузьконаправленою на певні прояви такого впливу, наприклад, поширення нетрадиційної для даної країни релігії.

Культура мовлення – здатність індивіда використовувати оптимальні для конкретної ситуації мовні засоби, етичні норми.

Культура особистості – сукупність соціальних норм і цінностей, якими індивід керується в процесі практичної діяльності, реалізуючи свої потреби й інтереси у взаємодії із соціальним оточенням.

Культура спілкування – сукупність знань і вмінь, способів і навичок комунікативної взаємодії, а також пов'язаних з нею загальних для конкретного суспільства і конкретних ситуацій етико-психологічних принципів і норм.

Курикулум інклюзивної освіти – загальна концепція навчання дітей з ООП, що визначає знання, вміння, установки та методи їх формування. Складові курикулуму – дають можливість ефективно реалізовувати його в розмаїтому учнівському колективі: зміст (специфічні для навчальної дисципліни компетентності, визначені стандартом; стратегії викладання (набір методів і прийомів, що мають допомогти учням опанувати компетентності та навчитися вчитися самостійно); форми роботи (великі й малі групи, самостійна робота, навчання в парах тощо). Курикулум складається з двох рівнів: основного – базового (основи грамотності, рахунок, сенсорні поняття, соціально-побутове орієнтування, правила поведінки); спеціалізованого – варіативного (музика, трудове навчання, спорт, інформатика, художня праця).

Л

Лідер (англ. leader – провідник, ведучий, керівник) – наділений найбільшим ціннісним потенціалом індивід, який має провідний вплив у групі.

Лідерство – один з процесів організації й управління малою соціальною групою, який сприяє досягненню групових цілей в оптимальні терміни та з оптимальним ефектом.

Логопед (учитель-логопед) – спеціаліст, який має повну вищу освіту за спеціальністю «Логопедія». Здійснює навчально-корекційну, компенсаторну, реабілітаційну роботу з дітьми, які мають мовленнєві порушення.

Логопедична група – колективний вплив на дитину з боку вчителя-логопеда, вихователів, психолога, музичного керівника, інструктора з фізичного виховання, медичної сестри. Всі заняття проводяться в ігровій формі. В логопедичній групі проводиться спеціально

організоване навчання і виховання за планом, який охоплює такі напрями корекційної роботи з дошкільниками: розвиток рухливості органів артикуляційного апарату – артикуляційна гімнастика, розвиток фонематичних процесів, розвиток дрібної моторики – пальчиковий тренінг, усунення вад звуковимови, збагачення словникового запасу, вдосконалення граматичної сторони мовлення, підготовка до навчання грамоти.

Логопедична школа – спеціальна школа для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Крім загальних завдань, які стоять перед масовою школою, логопедична школа має на меті виправлення недоліків усного мовлення, читання й письма, забезпечення трудової підготовки в обсязі спеціальних програм, встановлених Міністерством освіти, психічне й фізичне оздоровлення завдяки правильній організації життя дітей і корекційно-виховній роботі (лікувальна гімнастика, масаж, фізіотерапія тощо). В логопедичній школі приймаються діти, які мають нормальний слух, але позбавлені можливості навчатися в масовій школі у зв'язку з недорозвитком мовлення.

Локус (лат. locus – місце, місцезнаходження) **контролю** (лат. control – перевірка, контроль) – властивість особистості, яка передбачає схильність людини приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім силам (екстернальний локус контролю) та власним здібностям і зусиллям (інтернальний локус контролю).

Любов – високий ступінь емоційно-позитивного ставлення до іншої людини, стан сильного потягу до єднання з нею.

М

Мала група – невелика за чисельністю спільність, в якій індивіди безпосередньо контактують між собою, об'єднані спільною метою та завданнями, що є передумовою їх взаємодії, взаємовпливу, спільних норм, процесів та інтересів, міжособистісних відносин і тривалості їх існування.

«Маргінальна» (лат. marginalis – той, що перебуває на краю) **особистість** – індивід, який, опинившись на межі двох чи кількох культур, подолав межі спільності, в якій виховувався, однак не зміг увійти або не був прийнятий у нову групу.

Маса – більш-менш стабільне чисельне утворення, яке не має чіткої структури, але за певних умов може характеризуватися відносною однорідністю поведінки індивідів.

Масова організована комунікація – систематичне розповсюдження спеціально підготовлених повідомлень із застосуванням технічних засобів тиражування інформації (радіо, телебачення, преса, відео-, звукозаписи тощо), які мають соціальне значення і використовуються з метою впливу на установки, поведінку, думки й оцінки людей.

Масовий настрій – порівняно тривалий, стійкий емоційний стан груп, який забарвлює їх переживання і проявляється у позитивному чи негативному емоційному фоні життєдіяльності спільностей.

Матеріальний добробут – це забезпечення матеріальними ресурсами для того, щоб діти і їхні батьки могли повноправно брати участь у житті суспільства. Це включає безпеку й захищеність вдома й адекватні прибутки.

Медико-педагогічна комісія – організується для медико-педагогічного вивчення дітей з тими чи іншими дефектами для встановлення діагнозу й направлення їх у спеціальні заклади освіти або оздоровчі установи. До її складу входять дитячий психоневролог або лікар іншої спеціальності, педагог-дефектолог, логопед і педагог масової школи. Медико-педагогічна комісія надає консультації педагогам та батькам щодо режиму навчання й виховання аномальних дітей з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Медико-психологічна підтримка – вид діяльності педагога, психолога закладу освіти, спрямована на створення умов для надання медико-психологічної допомоги дітям, які мають проблеми у фізичному та психоемоційному розвитку.

Медична модель (сегрегація). Розглядають неповносправність як дефект чи хворобу, яку потрібно лікувати медичними методами. Якщо особу "вилікувати", її проблема вже не існуватиме. Суспільство не вважає своїм обов'язком надати "місце" особі з неповносправністю, оскільки вона поза межами суспільства й чекає, поки її вилікують. Особа з неповносправністю перебуває в ролі хворого, а тому й не має жодних зобов'язань перед суспільством – ні ходити до школи чи на роботу, ні брати на себе сімейні обов'язки. Лікарям відводиться провідна роль як

Мейнстрімінг – (загальний потік) передбачає розширення соціальних контактів між дітьми з обмеженими можливостями здоров'я та їхніми однолітками.

Ментальність (франц. mentalite – склад розуму, світосприйняття) – своєрідний стан, рівень розвитку, спрямованості індивідуальної та групової свідомості, здатність до засвоєння норм, принципів, життєвих орієнтацій, суспільних цінностей, особливості адаптації до навколишнього середовища, впливу на нього, відтворення сукупного досвіду попередніх поколінь.

Меншість – частина групи, наділена меншими можливостями впливу (авторитетом, статусом та ін.).

Методи навчання – спосіб досягнення навчальної мети, система послідовних взаємопов'язаних дій вчителя й учнів, які забезпечують засвоєння змісту освіти, формується світогляд учня, розвиваються їх здібності. Існують різні класифікації: словесні, наочні, практичні; за характером пізнавальної діяльності: репродуктивні, частково-пошукові, дослідницькі, проблемного викладу, тощо.

Міжгрупова дискримінація (лат. discriminatio – розділення, розрізнення) – відмінності в оціненні своєї і чужої групи на користь своєї.

Міжгрупова поведінка – дії, що здійснюють індивіди однієї групи стосовно індивідів іншої.

Міжгрупове сприймання – процеси соціальної перцепції, у яких суб'єктом і об'єктом сприймання є соціальні групи, спільності.

Міжгрупові відносини – сукупність соціально-психологічних явищ, які характеризують суб'єктивне відображення зв'язків між соціальними групами, а також зумовлений ними спосіб взаємодії спільностей.

Міжгрупові конфлікти – конфлікти всередині великих соціальних груп, організацій, сторонами яких є соціальні групи, що переслідують несумісні цілі і перешкоджають одна одній у їх здійсненні.

Міжособистісне спілкування – процес предметної та інформаційної взаємодії між людьми, в якому формуються, конкретизуються, уточнюються і реалізуються їх міжособистісні відносини (взаємовплив, сприйняття одне одного тощо) та виявляються психологічні особливості комунікативного потенціалу кожного індивіда.

Міжособистісний вплив – процес і результат зміни одним індивідом поведінки, установок, намірів, уявлень, оцінок іншого індивіда.

Мікроцефалія (зменшений мозок) – ненормально малий розмір черепа; хворобливо недорозвинена голова

Міопатії (грец. *mys, myos* м'яз + *pathos* страждання, хвороба) - нервово-м'язові захворювання, які характеризуються прогресуючим розвитком первинного дистрофічного або вторинного (денерваційного) атрофічного процесу в скелетних м'язах, що супроводжуються м'язовою слабкістю і руховими порушеннями. До міопатія відносять як спадкові нервово-м'язові захворювання, так і різноманітні нервово-м'язові синдроми при ряді соматичних і неврологічних хвороб.

Міодистрофія Дюшенна - одне з найчастіших м'язових захворювань. Передається по Х-Сцеп-ленному рецесивним типом і спостерігається тільки у хлопчиків, які успадковують патологічний ген від матері. Виявляється в перші роки життя відставанням у моторному розвитку, наростаючою слабкістю м'язів тазового пояса і стегон, надалі м'язів плечового пояса і спини, дихальних м'язів. Часто відзначаються посилення поперекового лордозу, еквінова-вірусні установка стопи, м'язові контратури, ущільнення і псевдогіпертрофія литкових м'язів. До 10-річного віку більшість хворих втрачають здатність до самостійного пересування і виявляються прикутими до ліжка або інвалідного крісла. Практично у всіх хворих виявляються ознаки кардіоміопатії, зниження інтелекту, порушення моторики шлунково-кишкового тракту. Хворі гинуть до 20-30 років від легеневої інфекції, дихальної або серцевої недостатності.

Міодистрофія Беккера також передається по Х-зчепленими рецесивним типом, але протікає більш доброякісно, ніж хвороба Дюшенна. Здатність до самостійного пересування втрачається до 20-50 років. Можливі псевдогіпертрофії і контратури, але інтелект залишається нормальним, а поразка серця виражено в меншій мірі.

Мнемотехніка – система різних прийомів, що полегшують запам'ятовування і збільшують об'єм пам'яті завдяки додатковим асоціаціям, організація навчального процесу у вигляді гри. Використання мнемотехніки стає в наш час найактуальнішим способом. Мнемотехнічні прийоми працюють шляхом переходу інформації в образи (слухові, зорові і графічні).

Мода (лат. *modus* – норма, правило, міра) – форма стандартизованої масової поведінки людей, що виникає стихійно під впливом домінуючих у суспільстві настроїв, смаків, захоплень.

Модифікація – трансформує характер подачі матеріалу шляхом зміни змісту або концептуальної складності навчального завдання. Наприклад, скорочення змісту навчального матеріалу; модифікація навчального плану або цілей і завдань, прийнятних для конкретної дитини, корекція завдань, визначення змісту, який необхідно засвоїти.

Модифікація освітніх програм – трансформація характеру викладання навчального матеріалу шляхом змін освітніх цілей, змісту та/або концептуальної складності навчального завдання для конкретної особи з ООП, у тому числі шляхом спрощення змісту і скорочення матеріалу, інтеграції двох або більше навчальних предметів.

Модель нормалізації (інтеграція) – ХХ століття середина 60-х років – середина 80-х років. Ця модель в період 60-х років визначала політику у ставленні до дітей з особливостями психофізичного розвитку. В цей період стає нормою процес інтеграції дітей з особливостями розвитку в середовище звичайних однолітків. Інтеграція в цьому контексті розглядається як процес асиміляції, що вимагає від людини прийняття норм, характерних для домінуючої культури. Людина має бути «готовою» до прийняття в суспільство. В основі поняття «нормалізації» лежать наступні положення: дитина з особливостями розвитку – людина, яка

розвивається, здатна освоювати різні види діяльності; суспільство має визнавати це і забезпечувати умови життя, максимально наближені до загально прийнятої норми.

Моральна модель неповносправності. Неповносправність вважають наслідком гріха. Батьки пов'язують неповносправність з гріхом, часто асоціюють з почуттям провини й соромом. Сім'ї ховають свої неповносправних дітей від сторонніх очей.

Мотив (лат. *movere* – штовхати, приводити у рух) – спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб; сукупність зовнішніх чи внутрішніх умов, які зумовлюють активність суб'єкта і визначають її спрямованість.

Мотивація - система мотивів, яка визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини.

Мотиваційна сфера – складне інтегральне психологічне утворення, основу якого становлять потреби, тобто динамічно-активні стани особистості, які виражають її залежність від конкретних умов існування і породжують діяльність, спрямовану на ліквідацію цієї залежності.

Мультидисциплінарний підхід – підхід, що передбачає взаємодію спеціалістів багатьох галузей (загальна та спеціальна освіта, соціальна педагогіка, медицина, психологія, реабілітологія тощо), що дозволяє в комплексному супроводі дитини оптимізувати процеси її розвитку, виховання, навчання, лікування.

Мультидисциплінарна команда інклюзивної освіти – це група фахівців та батьків дитини, об'єднаних спільною метою, виконанням завдань і загальним підходом, для реалізації яких вона підтримує всередині команди взаємну відповідальність.

Н

Навіювання, або сугестія (лат. *suggestio* – навіювання) – процес впливу на психічну сферу людини, пов'язаний з істотним зниженням її критичності до інформації, що надходить, відсутністю прагнення перевірити її достовірність, необмеженою довірою до її джерел.

Навчання – процес здобуття знань, навичок і установок для певного виду діяльності організованим способом, наприклад, для виконання конкретної роботи або завдання.

Навчальна діяльність – один із видів діяльності студентів, спрямований на засвоєння ними теоретичних знань, умінь і навичок.

Наслідування – процес орієнтації на певний приклад, взірець, повторення і відтворення однією людиною дій, вчинків, жестів, манер, інтонацій іншої людини, копіювання рис її характеру та стилю життя.

Натовп – відносно короткочасне, контактне, чисельне скупчення людей, які перебувають у стані підвищеного емоційного збудження і об'єднані безпосередньою просторовою близькістю та загальним об'єктом уваги.

Невербальна (лат. *verbalis*, від *verbum* – слово) **поведінка** – найрізноманітніші рухи (жести, експресія обличчя, пози, інтонаційно-ритмічні особливості голосу, дотик), які виражають психічні стани людини, її ставлення до партнера, до ситуації спілкування загалом.

Невербальне спілкування – вид спілкування, для якого характерне використання невербальної поведінки і невербальних комунікацій як головного засобу передавання інформації, організації взаємодії, формування образу, думки про партнера, здійснення впливу на іншу людину.

Невербальні комунікації – система відчужених і незалежних від психологічних і соціально-психологічних властивостей людини, наділених чіткими значеннями символів, знаків, жестів, що використовуються для передавання повідомлення.

Неврозоподібні розлади – стан, що супроводжується загикуванням, тіками, енурезом, енкопресом, анорексією (відмовою від їжі), страхами, тривожністю, аутизмом (відмова розмовляти).

Недієздатність - наслідок дефекту чи обмежена можливість конкретної людини, що перешкоджає чи обмежує виконання нею повної нормальної ролі, виходячи з вікових, статевих чи соціальних факторів.

Неуточнена деменція – розумова обмеженість, невміння глибоко і ґрунтовно мислити, правильно розуміти що-небудь. Хвороба, яка полягає у недостатньому розумовому розвитку.

Неповносправність – недолік або обмеження у виконанні певної діяльності, які є причиною суспільства і результатом керування цим суспільством. Це втрата чи обмеження можливостей рівноправної участі у житті суспільства через існуючі соціальні перешкоди чи перешкоди в навколишньому середовищі. Наприклад, діти з ДЦП чи аутизмом, синдромом Дауна можуть не мати можливості бавитися чи навчатися разом з іншими дітьми, які є сусідами, через те, що не ходять до місцевої школи чи живуть далеко від своїх родин (в інтернатах), а світ (суспільство) залишає осіб з неповносправністю за межами й не дозволяє їм робити те, що роблять інші члени суспільства. Неповносправність – це дискримінація, така ж, як расизм, чи сексизм (гендерна дискримінація). Особа з неповносправністю – це людина з певними психофізичними вадами, і тільки суспільство визначило для інших її неповносправною.

Неформальна структура малої групи – емоційно забарвлені зв'язки, які відтворюють неофіційні взаємини між членами групи.

Норма – у психології нормою називають міру розвитку й виявлення психічних функцій і властивостей. У соціальній психології – існуючий у соціальній спільності чи групі стандарт, порівняння з яким визначає прийнятність і досконалість об'єктів, процедур і продуктів діяльності (зокрема, юридичні, моральні, мовні тощо). Основним змістом Н. виступають передусім вимоги суспільства. Засвоєні суб'єктом Н. значною мірою визначають перебіг його діяльності. Сьогодні «нормальною» вважають дитину: коли рівень її розвитку відповідає рівню більшості дітей її віку або старшого віку, зважаючи на рівень розвитку суспільства, у якому вона проживає; якщо вона розвивається відповідно до загальних напрямів, що обумовлені розвитком індивідуальних якостей, здібностей і можливостей, конкретно й однозначно домагаючись цілковитого розвитку окремих складових та їх повної інтеграції, долаючи можливі негативні впливи з боку власного організму й оточення; коли вона розвивається згідно із суспільними вимогами, що визначають як її актуальні норми поведінки, так і подальші перспективи її адекватного творчого соціального функціонування у період зрілості.

О

Обдарованість – сукупність природних задатків як передумова розвитку здібностей до певних видів діяльності; задатки багатофункціональні, на їх основі розвиваються різні здібності (інтелектуальні, художні, фізичні тощо). Розрізняють обдарованість технічну, наукову, зокрема математичну, музичну, поетичну, художню, артистичну та ін. Високий ступінь спеціальної обдарованості називають талантом.

Обдаровані діти – діти, в яких у ранньому віці виявляються здібності до виконання певних видів діяльності. Для обдарованих дітей характерні висока активність розуму, підвищена схильність до розумової діяльності, інтерес до певного виду діяльності, елементи оригінальності в ній, потяг до творчості. Негативні риси обдарованих дітей – надмірна зосередженість на улюбленій справі і своїх здібностях, байдужість до інших людей і духовних цінностей, слабка комунікабельність.

Обдарованість прийнято діагностувати за темпом розумового розвитку – ступенем випередження дитиною за інших рівних умов своїх ровесників (на цьому ґрунтуються тести розумової обдарованості й коефіцієнт інтелектуальності). Раніше за інші можна виявити художню обдарованість дітей (у царині музики, потім – у малюванні). У сфері науки найшвидше проявляється обдарованість до математики.

Обман – свідоме намагання людини створити у партнера хибне, неправдиве, удаване уявлення про предмет обговорення.

Обмеження життєдіяльності – неможливість виконувати повсякденну діяльність способом та в об'ємі, звичайних для людини, що створює перешкоди у соціальному середовищі, ставить її в незручне становище порівняно зі здоровими і проявляється частковою або повною втратою здатності до самообслуговування, пересування, орієнтації, спілкування, навчання, контролю за поведінкою, а також значним обмеженням обсягу трудової діяльності, зниженням кваліфікації і призводить до соціальної дезадаптації.

Обмежена можливість – втрата здатності (в наслідок наявності дефекту) виконувати певну діяльність в межах того, що вважається нормою для людини.

Освітня діяльність – діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті.

Освітня послуга – комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання.

Освітня програма – єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів вивчення, дисциплін, індивідуальних завдань, контрольних заходів тощо), спланованих і організованих для досягнення визначених результатів навчання.

Освітній процес – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей.

Особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення права на освіту, сприяння розвитку особистості, поліпшення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті громади.

Особистий вплив – властивість, особистісна якість, сутнісна сила людини, які виявляються у здатності впливати на іншу особу спонукальним, стримуючим, заспокійливим або іншим розвивальним способом, змінюючи не тільки її поведінку, а й погляди, мотиви, свідомість, характер.

Особистість – суб'єкт власної життєдіяльності, суспільна істота, наділена свідомістю і представлена психологічними характеристиками, які є стійкими, соціально зумовленими, виявляються у суспільних зв'язках, відносинах з навколишнім світом, іншими людьми, визначають поведінку людини.

Олігофренії (у перекладі із грецького - недоумкуватість) - уроджене або рано придбане (у перші 3 роки життя) слабоумство, виражається в недорозвиненні всієї психіки, але переважно інтелекту. Уроджене слабоумство з ознаками недорозвинення (олігофренію) прийнято відрізняти від деменції – придбаного слабоумства з розпадом психічної діяльності. Олігофренія відноситься до великої групи захворювань, зв'язаних з порушенням онтогенезу (дизонтогенії). Її розглядають як аномалію з недорозвиненням психіки, особистості всього організму хворого. Клінічно однорідна група захворювань різної етіології, поєднаних двома обов'язковими ознаками: 1) психічним недорозвиненням з перевагою інтелектуальної недостатності; 2) відсутністю прогресивності. Динаміка олігофренії зв'язана з віковим розвитком (еволютивна динаміка) з декомпенсацією або компенсацією стану, патологічними реакціями під впливом вікових кризів і різних екзогенних, у тому числі психогенних, факторів. До олігофренії не слід відносити уроджені або виникаючі в дитинстві прогресивні захворювання, що супроводжуються слабоумством, залишкові явища ранньої органічної поразки головного мозку з деменцією, а також вторинні затримки розвитку, обумовлені різними фізичними дефектами, поразкою мови, слуху і т.д. Олігофренами не є малообдаровані діти і діти з тимчасовою затримкою розвитку в зв'язку з захворюваннями, що виснажують, або внаслідок несприятливих умов середовища і виховання (соціальна й педагогічна занедбаність, емоційна депривація).

Організація навчання дітей з ООП в закладах позашкільної освіти - для залучення дітей з ООП до творчого процесу у закладі позашкільної освіти, прищеплення їм соціальних цінностей і норм необхідно змінити сам розклад життя цих дітей, їхнє ставлення до себе й навіть змінити відношення батьків, адже на їхні плечі лягають додаткові турботи.

Особливі потреби – новий термін, прийнятий до вживання в останні десять років, пом'якшений на відміну від термінів «інвалід», «дефектність», «відставання». Синонім – потреба дитини, яка має певні зміни у своєму розвитку. Це стосується дітей з порушенням розвитку (частіше – відставання у фізичному і психічному розвитку) з різних причин: інтелектуальною недорозвиненістю, нервовими порушеннями і хворобами, психологічним травмуванням, наслідками неадекватності самооцінки й неправильного поводження з дітьми та асоціальних умов існування. До особливих потреб можуть належати вітальні (життєві) потреби: виживання певної їжі й задоволення потреб у харчуванні та в інших життєвих проявах специфічним чином; особливі пристосування для нормальної життєдіяльності тощо, соціально-психологічні потреби (у спеціальній освіті, у конкретних медичних, реабілітаційних, педагогічних, психологічних, соціальних послугах).

П

Пальчикова гімнастика – систематичні вправи для пальців, які використовуються під час занять, прогулянок, у вільний час та сприяють розвиткові розумової діяльності, пам'яті, уваги дитини і є потужним засобом підвищення працездатності головного мозку.

Паніка (грец. *panikon* – несвідомий жах) – емоційний стан, різновид поведінки великої сукупності людей, породжений дефіцитом або надлишком інформації, загрозливим впливом зовнішніх умов і виражений почуттям страху.

Патронаж - соціальна робота, спрямована на забезпечення соціальної опіки і допомоги соціально незахищеним верствам населення з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу.

Переконання – метод свідомого та організованого впливу на психіку індивіда через звернення до його критичного судження.

Педагогічно занедбані діти – переважно фізично і психічно здорові діти та підлітки, які стали важкими через неправильне виховання чи відсутність його протягом тривалого часу. Характерною особливістю таких дітей є прагнення задовольнити свої бажання, не рахуючись з вимогами оточуючих, колективу.

Педагогічна діяльність – інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей.

Педагогічна підтримка – спільне з учнем визначення його інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод (проблем), які заважають йому зберігати людську гідність, досягати позитивних результатів у навчанні, праці, спілкуванні, способі життя.

Педагогічна справедливість – неупереджене, об'єктивне ставлення педагога до учнів з ООП, яке ґрунтується на любові та повазі до них, абстраговане від особистісних симпатій або антипатій.

Педагогічна технологія – система взаємопов'язаних прийомів, форм та методів організації освітнього процесу, об'єднана єдиною концептуальною основою, цілями й завданнями освіти, та така, що створює задану сукупність умов для навчання, виховання та розвитку вихованців.

Педагогічний оптимізм – впевненість у прогресі розвитку дитини, вірі в її можливості.

Педагогічний патронаж – форма, у випадку якої освітній процес і засвоєння знань забезпечує педагогічний працівник. Така форма передбачена для учнів, які за станом здоров'я не можуть відвідувати заклад освіти щодня, перебувають на стаціонарному лікуванні в закладах охорони здоров'я або потребують навчання біля лікарняного ліжка. Також вона пристосована до потреб учнів, що здобувають початкову та базову освіту у школах сільської місцевості, в яких через малокомплектність (менше 5 учнів на клас) не може бути організоване навчання в закладі.

Песимістична особистісна установка на перспективи виходу із кризи – інтегральне психічне утворення, яке включає в себе когнітивний (суїцидальні думки і наміри), емоційно-мотиваційний (наявність емоцій, в яких домінують депресія, тривожність, почуття вини), поведінковий (підготовка і реалізація суїцидальних дій) компоненти.

Поведінка адаптаційна - поведінка, яка пристосовує організм до умов зовнішнього та внутрішнього середовища.

Позиція (лат. positio – розміщую, ставлю) – стійка система відносин людини з певними аспектами дійсності, що виявляється у відповідній поведінці та вчинках; узагальнена характеристика поглядів, уявлень, установок людини, групи у статусно-рольовій структурі.

Порушення – проблеми, що виникають у функціях або структурах, - істотне відхилення, втрата тощо.

Портфоліо – це накопичувальна система оцінювання, що передбачає формування уміння учнів ставити цілі, планувати і організовувати власну навчальну діяльність; накопичення різних видів робіт, які засвідчують рух в індивідуальному розвитку; активну участь в інтеграції кількісних і якісних оцінок; підвищення ролі самооцінки.

Психози – це виражені форми психічних розладів при яких психічна діяльність хворого відрізняється різкою невідповідністю навколишньої дійсності, віддзеркалення реального миру

грубо спотворене, що виявляється в порушеннях поведінки і прояві в психозі невластивих їй в нормі патологічних симптомів і синдромів (розладів сприйняття, пам'яті, мислення і інше). Психоз не породжує нових явищ, а є результатом випадання діяльності вищих рівнів. Прояви П. різноманітні: галюцинації, зміни свідомості, маячні ідеї, різні форми розладів мислення, пам'яті, слабоумство, порушення настрою та поведінки. Всі названі симптоми бувають досить тривалими: від кількості місяців до кількості років.

Психічне порушення – тимчасове або постійне порушення у психічному розвитку людини, що включає порушення мовлення, емоційної сфери, у тому числі пошкодження мозку, інтелектуальні порушення, затримка психічного розвитку, що створює труднощі у навчанні.

Психогімнастика – спеціальні вправи (етюди, ігри), які спрямовані на розвиток і корекцію пізнавальної та емоційно-особистісної сфери. Дозволяє коректувати поведінку дитини і знімати емоційну напругу. У ній використовуються корисні ігри для дітей, що дозволяють зняти тривожність, агресію, напругу, вчать саморегуляції.

Психотичні розлади – це збірна назва групи різнорідних психічних розладів, що супроводжуються продуктивною психопатологічною симптоматикою - маренням, галюцинаціями, псевдогалюцинації, деперсоналізацією, дереалізація та ін.

Психокорекція – це система заходів, спрямованих на виправлення недоліків психологічного розвитку чи поведінки людини з допомогою спеціальних заходів психологічного впливу.

Психологічна реабілітація – система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особи, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості.

Психологічний захист – система регуляторних механізмів, що спрямовані на усунення або зведення до мінімуму негативних переживань, які травмують особистість, пов'язані із внутрішніми або зовнішніми конфліктами, станами тривоги і дискомфорту.

Психолого-педагогічний супровід – системна діяльність практичного психолога та корекційного педагога, спрямована на створення комплексної системи клініко-психологічних, психолого-педагогічних і психотерапевтичних умов, що сприяють засвоєнню знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню особи, нормалізації сімейних стосунків, її інтеграції в соціум.

Психолого-педагогічний супровід учнів з особливими освітніми потребами в закладі освіти з інклюзивним навчанням – це взаємоузгоджена комплексна діяльність команди фахівців та батьків дитини, спрямована на створення необхідних умов, що сприяють розвитку особистості дитини, засвоєнню нею знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, її самореалізації та інтеграції в соціум.

Психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові заняття (послуги) – діяльність, спрямована на поліпшення процесів розвитку та соціалізації дитини з ООП, що здійснюється педагогічними працівниками закладів освіти, ІРЦ або іншими фахівцями з метою максимально можливого розвитку її особистості та подальшої інтеграції в суспільство.

Психолого-педагогічна допомога – система психологічних та педагогічних послуг, що надаються дитині з особливими освітніми потребами фахівцями центру, педагогічними працівниками навчальних закладів, реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, громадських об'єднань тощо.

Психолого-педагогічні послуги – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру.

Психопатоподібні розлади – стан підвищеної чутливості збудливості, нестійкості настрою. Низький розвиток вольових процесів, низька концентрація уваги, відсутність зосередження; неадекватна самооцінка, підвищена зацікавленість в їжі; нестійкість емоційних реакцій.

Прийняття рішення – волевиявлення індивіда або групи людей, спрямоване на формування послідовності дій і вибір альтернативи.

Причетність та участь – це існування прав і необхідної підтримки особистості для того, щоб брати участь у прийнятті рішень, які стосуються особисто її, сім'ї та життя в суспільстві. Це означає, що молоді люди прийматимуть рішення і контролюватимуть послуги для молоді, батьки братимуть участь у складанні навчального плану й прийнятті рішень щодо питань, які впливають на життя їхніх дітей; громадяни братимуть участь у прийнятті рішень щодо політики; участь особистості в політичному житті суспільства.

Психологічний вплив – застосування у міжособистісній взаємодії винятково психологічних засобів з метою впливу на стан, думки, почуття, дії іншої людини.

Психологічний зміст спільної діяльності – сукупність цілей, завдань та операцій, які сприяють задоволенню основних мотивів цієї діяльності, потреб та соціальних цінностей членів групи.

Психологічно оптимальне спілкування – процес, за якого реалізуються цілі учасників спілкування відповідно до мотивів, що зумовлюють цілі, та способів спілкування, які не викликають у партнерів почуття незадоволеності.

Правова поведінка – усвідомлена законослухняна діяльність людини у всіх сферах життя, звичка дотримуватися закону.

Предмет прикладної соціальної психології – закономірності діагностування, консультування і здійснення впливу на соціально-психологічні явища за допомогою психотехнологій у різних сферах, умовах і на різних рівнях.

Предмет соціальної психології – вивчення закономірностей і механізмів виникнення, функціонування і вияву реальності, яка формується у процесі суб'єктивного відображення людиною об'єктивних соціальних відносин і соціальних спільностей.

Престиж (франц. prestige – авторитет, вплив, повага) – міра визнання суспільством заслуг індивіда (соціальної спільноти), громадська оцінка його суспільної вагомості; результат співвідношення соціально значущих характеристик особистості зі шкалою цінностей, що склалася в певній групі.

Публіка (лат. publicus – всенародний, громадський) – короткотривале зібрання людей для спільного проведення часу у зв'язку з якимось видовищем.

Р

Ранг (нім. rang – чин і франц. rang – ряд) – чин, звання, категорія людей, явищ дійсності; ступінь соціального визнання людини в групі.

Раціональне (лат. rationalis – розумний) **розуміння** – накопичення, систематизація інформації, оперування знаннями про інших людей задля досягнення максимальної

відповідності суджень, оцінок, уявлень про них об'єктивним рисам, властивостям та можливостям.

Реабілітація – система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму, усуненні обмежень їх життєдіяльності для досягнення і підтримання соціальної і матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство.

Реабілітаційна модель – це відгалуження медичної моделі, коли неповносправність розглядається як недолік, який потрібно усувати за допомогою фахівця з реабілітації чи іншої допоміжної професії. Така модель була прийнята після Другої світової війни, коли ветерани поверталися додому з вадами й неповносправністю і їм потрібно було повертатися до життя в суспільстві.

Реабілітаційні послуги – послуги, спрямовані на відновлення оптимального фізичного, інтелектуального, психічного і соціального рівня життєдіяльності особи з метою сприяння її інтеграції в суспільство.

Реабілітаційна установа – заклад чи відділення, структурні підрозділи, незалежно від форм власності, що здійснюють реабілітацію інвалідів і дітей-інвалідів відповідно до державних соціальних нормативів у сфері реабілітації.

Результати навчання – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів.

Ресоціалізація (лат. re... – префікс, що означає зворотну або повторну дію) – відновлення раніше порушених якостей особистості, необхідних їй для повноцінної життєдіяльності в суспільстві.

Ресурсна кімната – спеціально облаштована кімната, що відповідає вимогам доступності та універсального дизайну, призначена для надання (проведення) індивідуальних та/або групових психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (занять); психологічного розвантаження, соціально-побутового орієнтування, формування навичок самообслуговування;

Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти – структурний підрозділ закладу післядипломної педагогічної освіти, основними завданнями якого є методичне й аналітичне забезпечення діяльності ІРЦ.

Референтна (лат. refero – повідомляю) **група** – реальна чи умовна соціальна спільність, з якою індивід співвідносить себе як з еталоном, орієнтуючись у своїх вчинках і самооцінці на її норми та цінності.

Рефлексія (лат. reflexio – звернення назад, самопізнання) – усвідомлення індивідом того, як його сприймають і оцінюють інші індивіди або спільності; вид пізнання, у процесі якого суб'єкт стає об'єктом свого спостереження; аналіз власного психічного стану.

Рівні підтримки – визначення умов, механізмів та обсягу наданих послуг для осіб з особливими освітніми потребами у закладі загальної середньої освіти відповідно до освітніх потреб здобувачів освіти

Розвиток дитини ООП – взаємопов’язаний процес безперервних кількісних і якісних змін у біологічній, психічній, соціальній і духовній (моральній) сферах, ключовими чинниками яких є процес навчання та виховання.

Розумова відсталість – стан затриманого або неповного розвитку психіки, який, передусім, характеризується порушенням здібностей, які проявляються в період дозрівання і забезпечують загальний рівень інтелектуальності (когнітивних, умовних, моторних та соціальних здібностей).

Розумне пристосування – запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту нарівні з іншими особами.

Розвиток людини – це сприяння розвитку талантів, навичок, спроможностей і вибору жити життям, яке цінують люди і яке заслуговує на сприяння. Це означає надання всім можливостей для навчання й розвитку, опіка та рекреаційні програми, які спрямовані на сприяння і стимулювання розвитку й удосконалення особистості, а не лише простий догляд за дітьми

Роль – певна соціальна, психологічна характеристика особистості, спосіб поведінки людини залежно від її статусу і позиції у групі, суспільстві, в системі міжособистісних, суспільних відносин.

С

Самовизначення – усвідомлений вибір особистістю позиції у певній життєвій ситуації, підкреслене ставлення до чогось чи когось.

Самоефективність – почуття власної компетентності та ефективності.

Самоконтроль – усвідомлене, вольове управління своїм психічним життям та поведінкою відповідно з “Я-характеристиками”, ментальністю, ціннісно-смісловою, потребово-мотиваційною та когнітивною сферами.

Самооцінка – оцінка особистістю самої себе, своїх якостей, життєвих можливостей, ставлення інших до себе і свого місця серед них.

Самопізнання – процес пізнання суб’єктом себе, своєї діяльності, внутрішнього психічного змісту.

Самосвідомість – здатність людини безпосередньо відтворювати себе, сприймати себе збоку, рефлексувати з приводу своїх можливостей.

Самотність – сукупність емоцій, які виникають у відповідь на дефіцит (кількісний і якісний) соціальних контактів; болісне, гостре переживання, яке виражає певну форму самосвідомості і свідчить про порушення системи відносин і зв’язків особистості із зовнішнім світом.

Світогляд – система поглядів на об’єктивний світ і місце людини в ньому, на ставлення людини до себе та навколишньої дійсності.

Сегрегація – ситуація, у якій діти з ООП отримують освіту у відокремлених закладах/установах, пристосованих до різних (або до певного виду) порушень у дітей, в ізоляції від інших дітей (виключення людей з ООП від більшості).

Симптом (від грец. σύμπτωμα - випадок, збіг, ознака) - один окремий ознака, приватне прояв якого-небудь захворювання, патологічного стану або порушення будь-якого процесу життєдіяльності, одна окрема конкретна скарга хворого.

Синдром (грец. σύνδρομον, σύνδρομο - нарівні, у згоді) - сукупність симптомів із загальним патогенезом.

Синдром Дауна – хромосомне захворювання, яке впливає на порушення розвитку інтелектуальної сфери, спостерегаються дефекти зору, слуху, мови, опорно-рухового апарату. У зовнішнього вигляді для всіх хворих характерні однакові ознаки обличчя (маленькі очі, широка масивна шия, яка ніби зливається з головою).

Синдром психомоторної збудливості – стан, що супроводжується афективними реакціями, роздратованістю, немотивованими змінами настрою та вчинків.

Сирота – як основне значення вживається для позначення дитини, що не досягала повноліття і що росте без одного чи обох батьків (відповідно напів- або повний сирота). В переносному значенні ж так часто називають кожного, хто поніс важку втрату.

Система мотивів – сукупність спонукальних причин, що зумовлюють суїцидальні дії та вчинки людини.

Слухання – психологічний компонент вербальної комунікації, метод декодування і сприймання інформації.

Смуга відчуження – виникнення напруження між учителем та учнем, яке характеризується нездатністю вчителя контролювати свої дії та вчинки, ставлення до дітей.

Скафолдинг – педагогічна технологія, що дає змогу учневі виконати завдання або досягти цілей навчання, недосяжних для його індивідуальних зусиль або можливостей.

Складне порушення – сукупність фізичних та/або психічних порушень.

Соціалізація (лат. socialis – суспільний) – процес входження індивіда в суспільство, активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в певному суспільстві.

Соціальна адаптація (лат. adaptatio – пристосовувати) – вид взаємодії особи із соціальним середовищем, у процесі якого відбувається узгодження вимог та сподівань обох сторін.

Соціальна група – відносно стійка сукупність людей, пов'язаних між собою спільними цінностями, цілями, системою взаємин, взаємовпливів і включених до типових форм діяльності.

Соціальна допомога – система заходів, спрямованих на повернення особи до активного життя та праці, відновлення соціального статусу і формування в особи якостей, установок щодо пристосування до умов нормальної життєдіяльності шляхом правового і матеріального захисту її існування, підготовки до самообслуговування з формуванням здатності до пересування і спілкування, повсякденних життєвих потреб тощо.

Соціальна інклюзія – це забезпечення того, щоб усі діти й дорослі могли брати участь у житті суспільства як вартісні члени, яких поважають і які роблять свій внесок у це суспільство. Вона відображає активний і націлений на розвиток людини підхід до соціального добробуту, який передбачає більше, ніж просто ліквідацію бар'єрів чи ризиків. Вона вимагає інвестицій і дії для того, щоб створити умови для інклюзії. Це комплексна і складна (вимоглива) концепція, яку не можна зводити лише до одного виміру. Соціальна інклюзія виникла як важлива концепція політики в Європі у 1980-х роках у відповідь на зростаючі соціальні поділи, як наслідок нових умов ринку праці та невідповідності існуючої системи соціального забезпечення, що не могли задовольнити потреб різноманітних верств населення.

Соціальна модель розуміння інвалідності стала альтернативою медичній моделі розуміння інвалідності, яка в першу чергу була спрямована на корекцію розвитку осіб з особливостями психофізичного розвитку чи осіб з особливими потребами. Вона трактує інвалідність, як поняття, яке еволюціонує, і є результатом взаємодії, яка відбувається між

людьми, які мають порушення здоров'я, і бар'єрами, що існують у зовнішньому середовищі і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими.

Соціально-психологічна дезадаптація – порушення процесу активного пристосування індивіда до умов соціального середовища засобами взаємодії і спілкування за хибного або недостатньо розвинутого уявлення людини про себе і свої соціальні зв'язки та міжособистісні контакти.

Соціально-психологічний простір – об'єктивна форма суб'єктивного сприйняття, представленого системою певних оцінок, уявлень та образів; соціальна діяльність людей чи груп, відносини і взаємодія між ними, їхні наміри, позиції і цілі, взаємозв'язки і взаємозалежності.

Соціальний супровід – вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу.

Соціально-педагогічний патронаж – здійснюється соціальними педагогами і сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні здобувачів освіти, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам.

Соціально-психологічна занедбаність – результат довготривалого позбавлення дитини виховного впливу та соціальних умов для нормального психічного і розумового розвитку. Виявляється у тимчасовій або остаточній втраті можливості розвитку психічних функцій та набуття соціальних навичок. Приклад такої С.-п.з.: двоє хлопчиків дошкільного віку, яких хвора на алкоголізм мати утримувала у хліві майже від народження протягом шести років, разом із свинями. Після смерті метрі вони виховувались у дитячому будинку. Молодшого з братів через деякий час вдалося навчити мовлення, відновити навички прямоходіння та самообслуговування, оскільки, протягом життя він півтора року жив у бабусі. Старшого, шестирічного, неможливо було навчити ходити на двох ногах, поповнювати словниковий запас та користуватись ложкою, оскільки, окрім свиней і матері, він ні з ким не спілкувався. Обидва від народження не мали органічного ураження мозку.

Соціальна перцепція (лат. perceptio – сприймання, пізнання) – цілісне сприймання суб'єктом соціальних об'єктів (людей, груп, спільностей), яке дає змогу надійніше визначати успішність і перспективи міжособистісної взаємодії.

Соціальна поведінка – відносно узгоджена і послідовна сукупність соціально значущих вчинків особистості.

Соціальна психологія – наука про взаємозв'язок соціального і психічного, їх взаємодію, взаємозалежність, взаємовпливи на рівні окремої людини, спільності; про соціально-психологічні явища, які виникають у процесі соціальної взаємодії і характеризують індивіда і групу.

Соціальна реабілітація (лат. re... – префікс, що означає зворотну або повторну дію, і лат. habilitas – придатність, спроможність) – поновлення, включення в нормальний процес соціалізації хворих, осіб, що пережили стрес під час аварій, катастроф, стихійних лих тощо.

Соціальна спільність – сукупність індивідів, об'єднаних соціальними зв'язками і причетністю один до одного за певною ознакою.

Соціальна модель (залучення, інклюзія) – ХХ століття середина 80-х років – теперішній час. Проблема неповносправності розглядається як посилення уваги з боку фахівців та інших осіб, надання особі з вадами неадекватних допоміжних послуг, а також

виставлення суспільством бар'єрів – архітектурних, сенсорних, пізнавальних (когнітивних) та економічних перешкод. Побуває стійка тенденція суспільства робити узагальнення щодо всіх осіб з неповносправністю, коли суспільство залишає поза увагою значні відмінності серед громади неповносправних. За такої моделі вважають неповносправність нормальним аспектом життя, а не відхиленням і не визнають того, що неповносправні особи є непоправно "дефективні". Соціальну дискримінацію вважають найбільш проблемною, а також причиною багатьох інших проблем.

Соціальна страта (лат. *stratum* – шар, пласт) – конституювана у соціальній структурі суспільства спільність, що об'єднує людей на певних загальних позиціях чи на основі спільної справи, протиставляючись іншим угрупованням.

Соціальна установка – детермінована минулим досвідом психологічна готовність індивіда до певної поведінки (стосовно конкретних об'єктів, до вироблення його суб'єктивних орієнтацій як члена групи (суспільства) щодо соціальних цінностей, об'єктів тощо.

Соціальне життя – упорядкована система взаємодій індивідів, сукупність видів, форм спільної діяльності людей, спрямованої на забезпечення умов та засобів їх існування, реалізацію інтересів, цінностей, потреб, утому числі й потреб у спілкуванні, встановленні соціальних контактів.

Соціальний контроль – нормативне регулювання поведінки людей системою засобів впливу суспільства та соціальних груп задля збереження цілісності й стійкості останніх, забезпечення їх позитивного розвитку.

Соціальний тип – узагальнене відображення сукупності істотних соціальних якостей особистостей, що належать до певної соціальної спільності.

Соціальні класи – великі соціальні спільності людей, які різняться місцем в історично зумовленій системі суспільного виробництва, ставленням до засобів виробництва, роллю в суспільній організації праці, а отже способами одержання і розмірами суспільного багатства.

Соціальні норми – еталон, мірило, зразок, з якими особистість співвідносить свої вчинки, на основі яких обґрунтовує свої дії, оцінює поведінку інших.

Соціально-психологічна дезадаптація (франц. *des...* – префікс, що означає знищення, видалення, і лат. *adaptatio* – пристосовувати) – порушення процесу активного пристосування індивіда до умов соціального середовища засобами взаємодії і спілкування за хибного або недостатньо розвиненого уявлення людини про себе і свої соціальні зв'язки та міжособистісні контакти.

Соціально-реабілітаційний напрям позашкільної освіти – забезпечує соціальне становлення та розвиток інтересів, здібностей, потреб у самореалізації учнів, підготовку їх до активної професійної та громадської діяльності, організацію їхнього змістовного дозвілля та відпочинку.

Соціально-психологічна компетентність особистості – сукупність спеціальних комунікативних, перцептивних та інтерактивних знань, які дають змогу індивіду орієнтуватися у соціальних ситуаціях, міжособистісних відносинах (взаємодія, відображення соціальних оцінок, регуляція поведінки тощо), приймати правильні рішення та досягати визначених цілей.

Соціально-психологічна реальність – якісно нове утворення, яке виникає на межі соціального та психічного, має суттєві ознаки кожного з них і в якому важливими є закономірності та механізми взаємозв'язку соціального та психічного, їх взаємодія, взаємозалежність і взаємовплив.

Соціально-психологічна стабільність – стан відображення соціально-психологічних явищ, взаємозв'язку спільності й особистості, за якого жоден з них не може істотно змінити соціальні відносини в своїх інтересах.

Соціально-психологічний досвід – єдність комунікативних знань, умінь і навичок, нагромаджених на основі та в процесі безпосередньої взаємодії людей у соціальних групах.

Соціально-психологічний клімат – морально-психологічний настрій, який відтворюється у взаєминах у групі, умови, що створюють ефективний процес навчальної діяльності.

Соціально-психологічний клімат групи – якісний аспект міжособистісних відносин, що виявляється у сукупності внутрішніх (психологічних) умов, які сприяють або перешкоджають продуктивній спільній діяльності і всебічному розвитку особистості у групі.

Соціально-психологічний простір – об'єктивна форма суб'єктивного сприйняття, представленого системою певних оцінок, уявлень та образів; соціальна діяльність людей чи груп, відносини і взаємодія між ними, їхні наміри, позиції і цілі, взаємозв'язки і взаємозалежності.

Соціально-психологічний тип – узагальнене відображення сукупності соціально-психологічних особливостей і якостей особистості, які виявляються в конкретному соціально-психологічному середовищі.

Соціально-психологічні механізми – психологічні впливи або засоби, за допомогою яких здійснюється соціально-психологічне відображення людиною реалій соціального життя, а отже перехід зовнішніх впливів соціального оточення у внутрішні регулятори її поведінки.

Соціально-психологічні явища – феномени, що виникають у результаті взаємодії суб'єктів комунікативного процесу (окремих індивідів і спільностей) у певних умовах, відтворюють соціально-психологічну реальність, спонукають і регулюють поведінку людей, сприяють організації різних форм діяльності та спілкування, здійснюють обмін інформацією і переживаннями.

Спілкування – увесь спектр зв'язків і взаємодій людей у процесі духовного і матеріального виробництва, спосіб формування, розвитку, реалізації та регуляції соціальних відносин і психологічних особливостей окремої людини, що здійснюється через безпосередні чи опосередковані контакти, в які вступають особистості та групи.

Спеціальна освіта – дошкільна, загальна, середня, професійно-технічна та вища освіта, для отримання якої особам з особливими психофізичними розвитку створюють спеціальні умови.

Спеціальні умови для отримання освіти – умови навчання, в тому числі спеціальні програми та методи освіти, індивідуальні технічні навчальні засоби, підручники, навчальні посібники, а також педагогічні, медичні, соціальні та інші послуги, без яких неможливо або ускладнено засвоєння загальноосвітніх та професійних навчальних програм особам з особливостями психофізичного розвитку.

Спеціальні навчальний заклад – навчальний заклад, створений для навчання осіб з особливостями психофізичного розвитку (школа, школа-інтернат, спеціальний навчально-виховний комплекс, об'єднання, навчально-реабілітаційний центр).

Спеціальний навчальний підрозділ – структурний підрозділ закладу загальної середньої освіти, створений для навчання осіб з фізичними та/або розумовими порушеннями, з метою надання спеціальних освітніх послуг, у закладах за місцем проживання осіб.

Спосіб життя – стійка типова форма життєдіяльності особистості та спільностей, міра їх включення в соціум, типові форми взаємодії індивіда із суспільством, групами, іншими людьми.

Спосіб життя великої соціальної групи – сукупність стійких типових форм життєдіяльності спільності.

Спонтанна або неконтрольована інтеграція. Має місце тоді, коли діти з особливими потребами відвідують загальноосвітні класи без отримання додаткової спеціальної підтримки. Існують причини вважати, що у багатьох країнах чимала кількість таких дітей складають більшу частину тих, кого залишають навчатися на повторний рік.

Стадії соціалізації – етапи, періоди становлення особистості, засвоєння нею соціального досвіду.

Статева диференціація (лат. differentia – різниця, відмінність) – сукупність генетичних, морфологічних і фізіологічних ознак, на основі яких розрізняють чоловічу і жіночу стать.

Статева роль – роль, зумовлена належністю людини до певної статі.

Статус (лат. status – стан, становище) – місце індивіда в системі міжособистісних відносин у групі, суспільстві, його права, обов'язки і привілеї.

Статусно-рольові параметри – характеристики особистості, які визначають її поведінку, індивідуальність, виявляються у вчинках, активності.

Стереотип (грец. stereos – твердий і typos – відбиток) – відносно стійкий і спрощений образ соціального об'єкта, формування якого спричинене недостатністю інформації, надмірною прив'язаністю до власного досвіду, некритичним сприйняттям відомостей.

Стереотипізація – процес формування враження про людину на основі вироблених стереотипів; віднесення соціальних об'єктів або форм взаємодії до відомих чи таких, що здаються відомими, явищ, приписування їм знайомих рис з метою прискорення чи полегшення міжособистісного спілкування.

Стиль лідерства – спосіб, метод роботи, манера поведінки індивіда, типова для лідера система принципів, норм, індивідуальних особливостей впливу на підлеглих.

Стиль спілкування – система принципів, норм, методів, прийомів діяльності і поведінки індивіда.

Стратегія (грец. strategia, від stratos – військо і ago – веду) **спілкування** – загальна схема дій учасників комунікативного процесу, загальний план досягнення мети, яку переслідують співрозмовники.

Стрес (англ. stress – напруга) – емоційний стан людини, що виникає під дією екстремальних впливів; особливий психічний стан людини на стадії пристосування до нових умов існування, спричинений надмірною психофізіологічною мобілізацією організму.

Структура (лат. structure – розташування, порядок) **спілкування** – порядок стійких зв'язків між його елементами, котрі забезпечують цілісність цього феномену, тотожність самому собі у процесі зовнішніх і внутрішніх змін.

Структура малої групи – сукупність зв'язків між членами групи.

Структура соціальної влади і впливу в малій групі – сукупність зв'язків між членами групи, спрямованість та інтенсивність їх взаємного впливу.

Суїцид (англ. suicide – самогубство) – акт добровільного самознищення, який людина здійснює у стані сильного переживання, порушення душевної рівноваги або психічного захворювання.

Суспільство – система соціальних зв'язків, сукупність усіх способів взаємодії і форм об'єднання людей за конкретними інтересами, потребами, взаємними симпатіями, відповідним типом діяльності та спілкування, що виникають у процесі соціального життя і становлять цілісність.

Суспільний настрій – переважаючий стан почуттів соціальних груп у певний період.

Сфера соціалізації – середовище дії, в якому відбувається процес розширення та примноження соціальних зв'язків індивіда із зовнішнім світом.

Т

Тактика (грец. *taktika* – мистецтво командування військом) **спілкування** – система послідовних дій, яка сприяє реалізації обраної стратегії, досягненню поставленої мети.

Тахілалія - форма порушення усного мовлення, що виражається в патологічно швидкому темпі мовлення, яка не супроводжується дефектами фонетичного, лексичного і граматичного ладу. При тахілалії хворий вимовляє близько 20-30 звуків на секунду, що приблизно в 2 рази перевищує нормальний темп мови. Найчастіше тахілалія супроводжується повторенням (пропуском) складів, не помічає, що говорить.

Темперамент (лат. *temperamentum* – узгодженість, устрій) – стійка характеристика індивіда, яка виявляється в силі, швидкості, напруженості, урівноваженості, перебігу психічної діяльності, у порівняно більшій чи меншій стійкості її настроїв.

Тест (англ. *test* – проба, екзамен, випробування) – спеціально розроблені завдання і проблемні ситуації, використання яких у результаті кількісної та якісної оцінки може стати показником розвитку певних психологічних якостей, властивостей особистості.

Технології інклюзивної освіти – технології, які створюють умови для якісної доступної освіти усіх дітей без винятку. Виокремлюють дві групи інклюзивних технологій: організаційні (пов'язані з етапами організації інклюзивного процесу, як-от: технології проектування та програмування; технології командної взаємодії педагога й фахівців; технології організації структурованого, адаптованого та доступного середовища); педагогічні (відповідно до завдань та ролі в організації спільної освіти дітей із ООП: технології, спрямовані на опанування ключових компетентностей під час спільного навчання дітей із різними освітніми потребами (технології диференційованого навчання; технології індивідуалізації освітнього процесу); технології коригування навчальних і поведінкових труднощів, що виникають у дітей в освітньому процесі; технології, спрямовані на формування соціальних (життєвих) компетентностей, зокрема прийняття, толерантності; технології оцінювання досягнень за інклюзивного підходу).

Тип (грец. *typos* – відбиток, форма) **лідера** (керівника) – людина, наділена лідерськими властивостями; яскравий представник певної групи людей.

У

Універсальний дизайн у сфері освіти – універсальний дизайн у сфері освіти – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну.

Упередження – установка, що перешкоджає адекватному сприйманню повідомлення чи дії.

Усамітнення – перебування у самотності, ізолювано, відокремлено, без спілкування з ким-небудь.

Установка – цілісний стан особистості, вироблена на основі досвіду готовність стійко реагувати на передбачувані об'єкти чи ситуації, вибіркова активність, спрямована на задоволення потреби.

Ф

Фасцинація (англ. fascination – зачарування) – спеціально організований вербальний вплив при передаванні інформації, спрямований на підвищення якості сприймання інформації шляхом впливу на емоційний стан і поведінку реципієнта.

Формальна структура малої групи – взаємини і зв'язки між індивідами в групі, за допомогою яких здійснюються ділові контакти, офіційні відносини, спрямовані на виконання групового завдання.

Фундаментальна помилка атрибуції – тенденція переоцінювання значення особистісних рис і установок людини та недооцінювання ролі ситуації у поясненні поведінки індивіда.

Функції (лат. functio – виконання, здійснення) **спілкування** – зовнішній вияв властивостей спілкування, ролі і завдання, які воно виконує у процесі життєдіяльності індивіда в соціумі.

Функціональна інтеграція. Як діти з особливими потребами, так і їхні однолітки навчаються в одному класі. Існує два типи такої інтеграції: часткова інтеграція і повна інтеграція. При частковій інтеграції діти з особливими потребами навчаються в окремому спецкласі або відділенні школи і відвідують тільки окремі загальноосвітні заходи – тоді як при повній інтеграції такі діти проводять увесь час у загальноосвітніх класах. Саме останній тип інтеграції можна розглядати як справжню освітню інтеграцію.

Функціонально-рольовий вплив – вид міжособистісного впливу, характер, спрямованість та інтенсивність якого зумовлюються не особистісними властивостями партнерів, а їх рольовими позиціями.

Х

Характер (грец. character – риса, особливість) – сукупність стійких індивідуальних властивостей особистості, що виявляються в типових способах діяльності та спілкування, в типових обставинах і визначаються ставленням особистості до цих обставин.

Ц

Церебрастенічний синдром – неврозоподібний стан, порушення сну, зниження пам'яті, апатія, пригнічений стан, депресія по типу астеноіпохондричного синдрому, obsesивно-фобічний синдром, тощо.

Ціннісні орієнтації – спрямованість інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність надавати перевагу одним цінностям і заперечувати інші, спосіб диференціації особистісних об'єктів і явищ за їх особистісною значущістю.

Ціннісно-смілова сфера – складне цілісне утворення, представлене передусім ціннісними орієнтаціями, котрі формуються при засвоєнні соціального досвіду, виявляються у цілях, ідеалах, переконаннях, інтересах та слугують важливим чинником соціальної регуляції взаємин людей і поведінки індивіда.

Цінність – феномен, який має для людини велике значення і відповідає її актуальним потребам та ідеалам; опосередковане культурою поняття, яке є еталоном належного у досягненні потреб.

Цінування й визнання – це визнання окремих осіб і груп й повага до них. Це включає визнання відмінностей у розвитку дітей і не прирівнювання неповносправності до патології;

підтримка загальноосвітніх шкіл, які є чутливими до відмінностей; поширення переконання, що ми всі вартуємо того, щоб мати здоров'я, освіти й соціальні програми.

Ч

Чутки – недостовірна або частково достовірна інформація, що надходить від однієї особи або групи, про події, ситуації.

Ш

Шизофренія (із грецького означає «розщеплення психіки») – втрата єдності психічної діяльності. Інакше кажучи, шизофренія приводить до розщеплення мислення, зниженню, а також часом перекоєченню емоційних і вольових проявів. У цьому й складаються ті зміни, які вносить дане захворювання в особистість хворого. Є достовірні дані про значення спадкоємного нахилу при захворюванні шизофренією, однак причина її виникнення дотепер невідома.

Я

«Я-концепція» (лат. conceptio – сприйняття) – цілісний, хоч і не позбавлений внутрішніх суперечностей образ власного “Я”, формування якого відбувається поетапно аж до самосвідомості.

«Я-образ» – остаточне уявлення про себе, результат роботи над пізнанням себе, осмислення своєї ролі на кожному життєвому етапі; особистість у єдності всіх аспектів її буття, відтворених у самосвідомості.

Література:

1. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». Інклюзивна освіта. Видання. URL : http://ussf.kiev.ua/ieeditions/?page_nom
2. Глосарій з інклюзивної освіти / Упорядники: Антонюк Л.В., Лозіна О.О. Рівне: РОІППО, 2010. 33с.
3. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України. Видання інституту. URL : http://ispukr.org.ua/?page_id=351
4. Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти. Медіатека. Видання. Статті. URL : http://rcpio.ippo.kubg.edu.ua/?page_id=196
5. Термінологічний довідник. Інклюзія / Упорядники: Гриненко О.М., Канзюба О.М. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. 38 с.
6. Термінологічний словник-інклюзія. / Упорядники: Васильєва Г.І., Любарєць В.В. Київ: Міленіум, 2018. 42 с.